

SAFVETÜ'T-TEFÂSÎR'DE BELÂĞÎ NÜKTELER

Musa DEMİR

SAFVETÜ'T-TEFÂSİR'DE BELÂĞÎ NÜKTELER

Musa DEMİR

Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap)

©Çizgi Kitabevi

Aralık 2025

ISBN: 978-625-396-774-1

Yayıncı Sertifika No: 52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

- Cataloging in Publication Data (CIP) -

DEMİR, Musa

SAFVETÜ'T-TEFÂSİR'DE BELÂĞÎ NÜKTELER

Editör

Ahmet SAYAR

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 65

Konevi Mh.
Larende Cad. No:20/A
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 66

Siyavuşpaşa Mh.
Gül Sk. No: 15 B
Bahçelievler/**İstanbul**
(0212) 514 82 93

www.cizgikitabevi.com

   / cizgikitabevi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	8
GİRİŞ.....	10
BİRİNCİ BÖLÜM MUHAMMED ALİ ES-SÂBÜNÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	12
1. HAYATI	12
2. ŞAHSİYETİ	19
3. ESERLERİ VE İLMİ MİRASI	24
İKİNCİ BÖLÜM BELÂĞAT VE SAFVETÜ'T-TEFÂSİR.....	40
1. BELÂĞAT VE FESÂHAT KAVRAMI	40
1.1. BELÂĞAT	40
1.2. FESÂHAT	42
2. KUR'ÂN-I KERİM'İN BELÂĞATI	50
3. SAFVETÜ'T-TEFÂSİRDE BELÂĞAT METODU	51
4. SÂBÜNÎ'NİN BELÂĞAT'TA KULLANDIĞI KAYNAKLAR	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ME'ÂNİ İLMİ VE SAFVETÜ'T TEFÂSİR'DE UYGULAMALARI	56
1. ME'ÂNİ İLMİ	56
2. SAFVETÜ'T-TEFÂSİR'DE ME'ÂNİ İLMİ	56
2.1. Haber.....	56
2.2. İnşâ.....	59
2.3. Kasr	67
2.4. Îcâz	69
2.5. İtnâb.....	70
2.6. Müsnedin Durumları	76
2.7. İltifât	77
2.8. Tağlîb	79
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BEYÂN İLMİ VE SAFVETÜ'T TEFÂSİR'DE UYGULAMALARI	81
1. BEYÂN İLMİ.....	81
2. SAFVETÜ'T-TEFÂSİR'DE BEYÂN İLMİ	82

2.1. Teşbîh	82
2.2. Hakikat	89
2.3. Mecâz	90
2.4. İstî'âre.....	91
2.5. Mecâz-ı Mürsel	99
2.6. Mecâz-ı Aklî	105
2.7. Kinâye.....	107
BEŞİNCİ BÖLÜM BEDİ' İLMİ VE SAFVETÜ'T TEFÂSİR'DE UYGULAMALARI	112
1. BEDİ' İLMİ	112
2. BEDİ' İLMİ KONULARI.....	113
2.1. Muhassinât-ı Ma'neviyye.....	113
2.2. Muhassinât-ı Lafziyye.....	121
SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA	137
ÖZET	143
ABSTRACT	144

KISALTMALAR DİZİNİ

(c.c.)	: Celle celâlühû
b.	: Bin
bk.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
D. İ. B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme
tsz.	: Tarihsiz
v.	: Vefatı
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları/ Yayınevi
Tahk.	: Tahkik
h.	: Hicri

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm nazımının orijinallîği, kelime ve lafızlarının uyumu, eşsiz tertibi, büyüleyici uslûbu ve kendine has tarzıyla belâgatın ve fesâhatın zirvesinde yer alan ilahi bir kelamdır. Kur'ân-ı Kerîm, belâgatın çok geliştiği bir topluma inmiş ve benzerini getirmeleri konusunda onlara meydan okumuştur. Bu meydan okuma çağrısına kimse karşılık verememiştir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'in bir beşer sözü olmadığı tam aksine ilahi bir kelim olduğu en açık bir delildir.

Kur'ân-ı Kerîm, asırlar boyunca İslam ilim adamlarının dikkatini çekmiş, onun belâgat yönünü esas alan birçok eser kaleme almışlardır. Buradaki gayeleri, ilahi kelim daha iyi anlamak ve onun hikmetlerini ortaya çıkartmaktır. Bunlardan birisi de günümüz müfessirlerinden Muhammed Ali Sâbûnî'dir. O, kaleme aldığı *Safvetü't-Tefâsîr* adlı eserinde belâgatla ilgili birçok konuya ve inceliğe yer vermiş, bu sebeple bu eserin belâgat yönünden incelenmesi gerektiği düşüncesi bizde hâsıl olmuştur.

Giriş ve beş bölümden müteşekkil olan çalışmamızın birinci bölümünde Muhammed Ali Sâbûnî'nin hayatı, ilmi şahsiyeti, eğitimi ve eserleri tefsîri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde belâgat ve fesâhat kavramları açıklanarak aralarındaki fark belirtilmiş, Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatı hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde me'âni ilmi hakkında kısa bilgiler verilmiş, daha sonra konuyla ilgili olan sanatlar örnek âyetlerle değerlendirilmiştir.

Dördüncü ve beşinci bölümde beyân ve bedî' uygulamaları incelenmiş, beyân ve bedî' ilimleri hakkında bazı bilgiler verilmiş ve bu uygulamaların alt dalları olan sanatlar hakkında *Safvetü't-Tefâsîr*'den örnekler verilerek, âyetler ışığında incelenmiştir.

Çalışmamızda değerli görüş ve ikazlarıyla bana rehberlik eden danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN başta olmak üzere çalışmamızı okuma zahmetinde bulunup değerli bilgi ve tecrübeleriyle katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ, Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT ve Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ hocalarıma, ilminden ve örnek yaşantısından istifade ettiğim başta Ömer HAYRAN hocam olmak üzere bütün hocalarıma ayrıca katkılarından dolayı Öğr. Gör. Mehmet BAĞIŞ, Öğr. Gör. Enes VELİ ve Arş. Gör. Fatih KARATAŞ hocalarıma, yazım ile ilgili yardımını esirgemeyen değerli arkadaşım Hacı NAKIŞLI'ya ve benden desteğini ve duasını esirgemeyen ailemin tüm fertlerine teşekkür eder minnet ve şükranlarımı sunarım.

Musa DEMİR

Hatay-2025

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, İslam dininin temel kaynağıdır. Allah'ın, Hz. Muhammed'e İslâm'ın emir ve yasaklarını en iyi şekilde öğretmek, hakkı batıldan ayırmak, kötülüklerden sakındırıp iyiliğe teşvik etmek, insanlığın mutluluğunu gerçekleştirmek için gönderdiği ilahi bir kelâmıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk indirildiği dönemlerde toplumun bir kısmı onun edebî yönünü anlayabiliyordu. Ancak İslâm'ın kısa bir sürede geniş bir coğrafyaya yayılması ve diğer milletlerle teması neticesinde retorik açıdan anlama ve yorumlama problemi ortaya çıktı. Âlimler, bu sorunu çözmek amacıyla birtakım çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan birisi de günümüz müfessirlerinden Şeyh Muhammed Ali Sâbûnî'dir. O, *Safoetü't-Tefâsir* adlı eserinde ayetleri birçok açıdan izah ettiği gibi yaklaşık 2100 âyeti belâgat açısından tahlil etmiştir. Bu sebeple önemli bir eserdir. Buradan hareketle Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanmasına katkı sağlayan bu eseri belâgat açısından değerlendirmeye gayret ettik.

Tez konusu belirlendikten sonra klasik belâgat kitapları taranarak, belâgatı ilgilendiren konular ve edebî sanatlar hakkında araştırmalar yapılmıştır. Daha sonra Sâbûnî'nin, *Safoetü't-Tefâsir* adlı eserinde belâgat açısından ele aldığı âyet-i kerîmeler tespit edilmiştir. Bu âyetler klasik sistem dikkate alınarak belâgatı oluşturan me'ânî, beyân ve bedî' dallarına göre tasnif edilerek izah edilmiştir. Belâgat'ın konusu olduğu halde *Safoetü't-Tefâsir*'de geçmeyen bazı konular çalışmamıza alınmamıştır.

Tez çalışmamızın adı, *Safvetü't-Tefâsîr'de Belâgat Uygulamaları* şeklinde olunca *Safvetü't-Tefâsîr* adlı eser ilk kaynağımız olmuştur. Belâgat ilmiyle ilgili konuların tespiti, tarifi ve açıklamaları konusunda el-Kazvînî'nin (öl. 739/1338) *el-Îzah fî 'Ulûmi'l-Belâğa* ile Sa'duddîn et-Teftâzânî'nin (öl. 792/1390) *Muhtasârü'l-Me'ânî*'sinden istifade edilmiştir. Ayrıca bunların dışında kaynakçada belirtilen diğer eserlerden de faydalanılmıştır.

Belâgat sanatlarının açıklanmasında M. A. Yekta Saraç'ın *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, Nusrettin Bolelli'nin *Belâgat (Beyân-Meâni-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı)*, Ali Bulut'un *Belâgat (Me'âni- Beyân- Bedî')* adlı modern eserlere sıkça başvurulmuştur. Ayrıca Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerinden de yararlanılmıştır. Âyetlerin tercümesi ise Türkiye Diyanet Vakfı'nın hazırladığı meâlden alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1. HAYATI

1.1. Ailesi, Doğumu ve Yetiştirme Tarzı

İslam dünyasında müfessir kimliğiyle temayüz eden Muhammed Ali es-Sâbûnî, 1 Ocak 1930 (30 Recep 1348) tarihinde Suriye'nin kadim ilim ve kültür merkezlerinden Halep şehrinde dünyaya gelmiştir.¹ Tam adı Muhammed Ali b. Cemil'dir. Ailesi ve kendisi için kullanılan "es-Sâbûnî" lakabı, babası Şeyh Cemil'in sabun ticareti ile iştigal etmesi sebebiyle verilmiştir.²

Sâbûnî, ilim ve takva ile yoğrulmuş, köklü bir ilim ailesine mensuptur. Bu aileden, Şeyh Atâullah es-Sâbûnî ve Şeyh Ahmed es-Sâbûnî gibi pek çok Halep âlimi yetişmiştir.³ Babası Şeyh Cemil es-Sâbûnî (öl. 1977), Halep ulemasının önde gelenlerinden olup, şer'i ilimlerde ve Arap dili sahasında söz sahibi olmuştur. Şeyh Cemil, Halep Emevî Ca-

¹ İbrahim Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 13; Muhammed Adnan Kâtibî, "Muhammed Ali es-Sâbûnî", *Râbitatü'l-Ullemâi's-Sûriyyîn* (Erişim 20 Aralık 2025); Rabia Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442 / 1 Ocak 1930-19 Mart 2021)", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 20/1 (Haziran 2022), 186; Ahmet Turan Özdemir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsirciliği* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2024), 17.

² Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*, 13; Özdemir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsirciliği*, 17.

³ Kâtibî, "Muhammed Ali es-Sâbûnî".

mii'nde "Kaim-i Makam" yani imam ve yönetici olarak vazife ifa etmiş aynı zamanda vaizlik görevini yürütmüştür.⁴ Kur'an-ı Kerim'i "Fatıha Suresi'nin ezbere bilinmesi gibi" rahat, sağlam ve keskin bir hıfz ile ezberlemesiyle tanınmıştır.⁵ Şeyh Cemil, maddi imkânlarının kısıtlılığına rağmen evlatlarının tahsili hususunda büyük bir fedakârlık göstermiştir. Şeyh Cemil'in hayatındaki tarihî ve dikkate değer bir ayrıntı da 1915-1916 yıllarında Şam ve Halep ulemasından oluşan bir heyetle birlikte Osmanlı Devleti'nin bekası için Çanakkale Savaşı'na katılarak "Manevi Hizmet Destek Birliği"nde fiilen görev almış olmasıdır.⁶

Sâbûnî'nin annesi Esmâ Derviş Hanımefendi (öl. 1995), yüz yaşını aşan ömrünü ibadetle geçirmiş, takvası ve zikre olan düşkünlüğüyle tanınmıştır. Esmâ Hanım, vefatından önceki son üç yılında, yatıp uzandığı bir yatağı olmaksızın, gece gündüz seccadesi üzerinde istirahat edecek ve yemek ihtiyacını bir iki lokma ekmek ile geçiştirecek derecede zühd sahibi bir hayat sürmüştür. Sâbûnî'nin, vefatına kadar annesine gösterdiği hürmet ve itaat, çevresindekilerce gıptayla karşılanmış ve takdir edilmiştir.⁷

Sâbûnî'nin kardeşleri de ilim yolundan gitmiştir. Abisi, "Taybe Şairi" lakabıyla bilinen Şeyh Ziyaeddin es-Sâbûnî (öl. 2014), Arap Dili ve Edebiyatı hocası olup Hz. Peygamber (SAV) için yazdığı methiyelerle ve Suriye'deki Hama olayları sonrasının sembol marşlarını kaleme almasıyla tanınmış-

⁴ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî", 186; Kantarcı, "Bekir Kantarcı'ya Kayınpederi M. Ali Sâbûnî Hocayı Sorduk", 89.

⁵ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*, 13.

⁶ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî", 186; Kantarcı, "Bekir Kantarcı'ya Kayınpederi M. Ali Sâbûnî Hocayı Sorduk", 89.

⁷ Kantarcı, "Bekir Kantarcı'ya Kayınpederi M. Ali Sâbûnî Hocayı Sorduk", 89.

tır. Diğer kardeşi Mahmud es-Sâbûnî ise Suudi Arabistan'da bir üniversitede İslami ilimler alanında öğretim üyesi olarak akademik hayatını sürdürmektedir.⁸ Abdurrahman ve Hasan isimli kardeşlerinin de ilim ehli olduğu zikredilmiştir.⁹

1.2. Tahsil Hayatı: Eğitim Süreci ve Hocaları

İman ve ilim atmosferinin hâkim olduğu bir hanede neşet eden Muhammed Ali, çok küçük yaşta şer'i ilimleri tahsil etmeye başlamıştır. Mahalle mektebinde Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye devam eden Sâbûnî, lise döneminde hafızlığını bitirmiştir. O dönemde meşhur olan ilim meclislerinde kardeşleriyle yarışmak için her gün kilometrelerce yol yürümüştür. Küçük yaşlardan itibaren Halep'teki ilim halkalarına katılarak tefsir, hadis ve fıkıh dersleri almıştır.¹⁰

Sâbûnî, ilköğrenimini devlet okullarından birinde görmüş, burayı parlak bir başarı ve bariz bir üstünlükle Halep şehrinde birinci, Suriye genelinde ise ikinci olarak tamamlamıştır. Bunun üzerine dayıları ona eğitimini fen bilimleri alanında tamamlaması, doktor, mühendis veya tüccar olması için tekliflerde bulunmuşlardır.¹¹

Ortaöğrenimine Halep Ticaret Lisesi'nde başlayan Sâbûnî, faizli muamelelerin ders olarak okutulması ve kalbindeki şer'i ilim sevgisinin ağır basması sebebiyle eğitimini burada yarıda bırakmıştır. Kaydını şer'i ilimlerin okutulduğu, dönemin prestijli okullarından "Hüsreviye Medresesi"ne

⁸ Kantarcı, "Bekir Kantarcı'ya Kayınpederi M. Ali Sâbûnî Hocayı Sorduk", 89.

⁹ Ömer el-Absû, "eş-Şeyh el-Âlim el-Müfessir Muhammed Ali es-Sâbûnî", *Râbitatü Üdebâi's-Şâm* (Erişim 21 Aralık 2025).

¹⁰ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*, 13.

¹¹ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*, 14.

aldırmıştır. Dayıları ise onu akılsızlıkla, kavrayış eksikliğiyle ve tuttuğu yolun kendisine fakirlik, imamlık ve ölü yıkayıcılığından ve mal kaybından başka bir şey getirmeyeceğiyle suçlamışlardır. Fakat o, babasının teşvikiyle onların sözlerine hiç aldırış etmemiş ve Şer'i ilim tahsiline, Şer'i lisede devam ederek çocukluğundan beri devam ettiği âlimlerin meclislerinden ayrılmamıştır.¹²

Hüsreviye'de, büyük âlimlerden müteşekkil bir yıldızlar topluluğuyla buluşmuştur. Bu âlimler şunlardır:¹³

- Şeyh Muhammed Said el-İdlibî,
- Şeyh Ahmed eş-Şemmâ,
- Şeyh Muhammed Necip Hayyata,
- Şeyh Muhammed Zeynü'l-Abidin el-Cezbe,
- Şeyh Muhammed Ragıp et-Tabbâh,
- Şeyh Muhammed es-Selkînî,
- Şeyh Muhammed Es'ad el-Abecî,
- Şeyh Abdullah Hammad,
- Şeyh Muhammed Naci Ebu Salih,
- Muhammed Necîb es-Sirâc.

Bu hocalardan Kur'an-ı Kerim ilimleri, tefsir, hadis-i şerif ve ıstılahı, fıkıh usulü, ferâiz, siyer-i nebeviyye-i mutahhara, İslam tarihi ile Arap dili ilimleri kapsamında nahiv, sarf, belagat ve edebiyat tahsil etmiştir. Bunlara ilaveten matematik, genel bilimler, fizik, kimya, coğrafya ve İngilizce gibi ilimleri de tahsil etmiştir. Şeyh, bu medresedeki eğitime ciddiyyet ve gayretle devam etmiş, 1369/1949) senesinde

¹² Kâtibî, "Muhammed Ali es-Sâbûnî".

¹³ Kâtibî, "Muhammed Ali es-Sâbûnî".

üstün bir dereceyle mezun olmuştur.¹⁴ Lise döneminde 16 yaşındayken babası onu minbere çıkarmış ve Cuma hutbesi okutmuştur. Bu durum insanların beğenisini ve kabulünü kazanmıştır. Şeyh Sâbûnî, 17 yaşına geldiğinde kendisini evlendirmesi için babasına ısrar etmiş ve hocalarından biri de ona yardımcı olmuştur. Böylece evliliği, "Taybe Şairi" olarak bilinen ağabeyi Şeyh Ziyaeddin'den önce gerçekleşmiştir.¹⁵ Sâbûnî'nin evliliğinden 7 kız ve 3 erkek çocuğu olmuştur. Çocuklarından Ahmed ve Enes es-Sâbûnî babalarının telif ve yayım faaliyetlerine yardımcı olmuşlardır. Ailesi, torunlarının torunlarını görecektik kadar genişlemiştir. Damatlarından Dr. Beşir Haddad ve Sâbûnî ile *Taberî Muhtasarı*'nı hazırlayan Prof. Dr. Salih Ahmed Rıza, ilmi mirası sürdüren şahsiyetler arasındadır.¹⁶

Lise eğitiminin ardından Suriye Vakıflar Bakanlığı'nın bursu ile sahasındaki âlimlerin çokluğuyla bilinen Mısır'daki Ezher Üniversitesi'ne gönderilmiştir. 1952 yılında Ezher Şeriat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Akabinde Ezher-i Şerif'te lisansüstü ihtisas eğitimini sürdürmüş ve Hicri 1375 (Miladi 1955) senesinde el-Kadâü's-Şer'i/Şer'i Yargı alanında uzmanlaşarak "el-Âlimiyye" diplomasını almıştır.¹⁷

1.3. Mesleki ve Akademik Kariyeri

Sâbûnî, tahsil ettiği ilmî birikimi neşretmek ve vatanının evlatlarının istifadesini sağlamak amacıyla Halep'e dönmüş;

¹⁴ Kâtibî, "Muhammed Ali es-Sâbûnî".

¹⁵ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*, 14.

¹⁶ Kantarcı, "Bekir Kantarcı'ya Kayınpederi M. Ali Sâbûnî Hocayı Sorduk", 89.

¹⁷ Kâtibî, "Muhammed Ali es-Sâbûnî".

1955 yılından itibaren çeşitli liselerde ve öğretmen okullarında “İslâmî Terbiye” öğretmenleri olarak görev yapmıştır. Aynı zamanda Halep’teki bütün liselerin “İslami Terbiye” dersleri için “Umûmi Muallim” ve tüm öğretmenlerin müdürü olarak idari vazifeler üstlenmiştir.¹⁸

Daha sonra Suriye Eğitim Bakanlığı tarafından görevlendirme yoluyla profesör olarak 1962’de Suudi Arabistan Krallığı’na gönderilmiştir. Kral Abdülaziz Üniversitesi Şeriat ve İslam Araştırmaları Fakültesi ile Eğitim Fakültesi’nde tedrisat faaliyetinde bulunmuştur. O dönemde Krallığa giden Suriye heyetinin başkanlığını yürütmüştür. O, daha sonra Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi olarak bilinecek olan Kral Abdülaziz Üniversitesi’nin en önde gelen aktif üyelerinden ve kurucularından biri olmuştur. Burada yaklaşık 28 yıl “Kur’an İlimleri, Tefsir ve Hadis Profesörü” olarak binlerce talebe yetiştirmiştir. Onun rahle-i tedrisinden pek çok profesör ve doktor mezun olmuştur.¹⁹

Araştırma ve telif sahasındaki ilmî neşatı nazara alınarak Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi tarafından kendisine bazı İslam mirası eserlerinin tahkiki görevinin tevdi edilmesi uygun görülmüş bu minvalde Merkezü’l-Bahsi’l-İlmî ve İhyâi’t-Türâsi’l-İslâmî’ye Hicri 1381 yılında ilmî araştırmacı olarak tayin edilmiştir. Böylece İmam Ebu Cafer en-Nahas’ın (öl. H. 338) *Meâni’l-Kur’an* adlı eserinin tahkikiyle iştigal etmiş ve eser altı cilt halinde neşredilmiştir.²⁰ Daha sonra Râbitatü’l-Âlemi’l-İslâmî bünyesindeki “Kur’an ve Sünnet’teki Bilimsel Mucizeler Heyeti”ne müsteşar olarak

¹⁸ Özdemir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsirciliği*, 18.

¹⁹ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*, 14.

²⁰ Kâtibî, “Muhammed Ali es-Sâbûnî”.

görev yapmış ve burada birkaç yıl kalmıştır. Müteakiben kendisini tamamen telif ve ilmî araştırmaya vakfetmiştir.²¹

1.4. Vefatı

Osmanlı medeniyetine duyduğu derin muhabbet, Sâbûnî'nin Türkiye'ye ve Türk halkına özel bir ilgi duymasına vesile olmuştur. Sâbûnî'nin Türkiye ile irtibatı 1980'li yıllara dayanmaktadır. Yaz aylarını Yalova'nın Termal İlçesi Gökçedere köyünde geçirmeyi adet edinmiş, burada bir ev ve "Ensar Camii"ni inşa ettirmiştir. Damadı Bekir Kantarcı ile 1984 yılında Gökçedere'de tanışmış, o yıllarda köy camii'nde yaptığı cuma sohbetleri Kantarcı tarafından tercüme edilmiştir. Türkiye sevgisinin bir nişanesi olarak küçük kızı Afra'yı bir Türk genciyle evlendirmiş²² ve kızı Türk vatandaşlığından sonra yapılan başvuru neticesinde kendisi de Türk vatandaşlığına geçmiştir.²³ 1999 Yalova depreminden sağ kurtulmuş ve *et-Tefsîru'l-Vâdihu'l-Müeyesser* isimli eserde Zilzal Suresi tefsirinde buna değinmiştir.²⁴

Ömrünün son yıllarını Yalova'da geçiren Sâbûnî, 19 Mart 2021 Cuma günü (6 Şaban 1442) sabah saatlerinde 91 yaşında iken Hakk'a yürümüştür. Cenaze namazı önce Yalova Merkez Camii'nde, ardından İstanbul Fatih Camii'nde on binlerin katılımıyla kılınmış ve Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.²⁵

²¹ Kâtibî, "Muhammed Ali es-Sâbûnî".

²² Özdemir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsirciliği*, 20.

²³ Kantarcı, "Bekir Kantarcı'ya Kayınpederi M. Ali Sâbûnî Hocayı Sorduk", 91.

²⁴ Ahmet es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", *Tafsir* 2/2 (Kasım 2022), 72.

²⁵ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî", 185.

2. ŞAHSİYETİ

2.1. İlmî ve Siyasi Mücadelesi

Şeyh Sâbûnî, ilmi kariyerinin yanı sıra bedeli ne olursa olsun hakkı söylemekten imtina etmeyen, “Hâdimü’l-Kitâb ve’s-Sünne”/”Kitap ve Sünnetin Hizmetkârı” vasfıyla tanınan bir dava adamıdır.²⁶ Sâbûnî’nin Suudi Arabistan’daki akademik hayatının sona ermesinin temel sebebi, Vehhabî/Selefî düşünceye karşı Eş’arî ve Mâtürîdî inanç esaslarını savunan tavizsiz duruşu olmuştur. Sâbûnî, Kuveyt’te bulunduğu sırada bazı hatiplerin halkı “Afgan Mücahitlerine zekât vermekten menettiğine” müşahade etmiştir. Bu kişilerin gerekçesi, mücahitlerin Eş’arî veya Mâtürîdî mezhebine mensup olmalarını öne sürmüşlerdir. Ümmetin ulemasının kahir ekseriyetini oluşturan bu iki ekolü savunmak adına harekete geçen Sâbûnî, “*Akâdetü Ehli’s-Sünnet ve’l-Cemaat fî Mizanî’s-Şer’i*” başlıklı dört makale kaleme almıştır. Bu makalelerin neşrinden sonra kendisine yönelik sistemli bir karalama kampanyası başlatılmıştır. Ehl-i Sünnet daireisinin dışına çıkmakla itham edilen ve “sapkın” ilan edilmek istenen Sâbûnî’nin eserleri didik didik edilerek hatalar aranmıştır. Şeyh, uzun süre sabrederek bu saldırılara ilmi üretkenliğiyle cevap vermişse de fitne ateşi büyümüş ve kendi talebelerinden oluşan bir heyet tarafından “yargılanmak” istenmiştir. Bu durumu vakarla karşılayan Sâbûnî, onlarla yüzleşmiş; dinini dünyasına değişmeyeceğini ve kıyamet gününde ulemayı karşısına almaktan Allah’a sığındığını beyan etmiştir. Talebeleriyle irtibatının koparılmasına ve kütüphaneye sürülmesine rağmen davasından taviz vermemiş; “Dinimi dünyama değişmem” diyerek izzetli bir duruş sergilemiştir. Maruz kaldığı baskılar neticesinde onu-

²⁶ Özdemir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsirciliği*, 20.

runu koruyarak üniversitedeki görevinden istifa etmiştir.²⁷ Muhالیflerin eleştirisi dozunu artırıp hakikati çarpıtmaya başlamaları üzerine Sâbûnî, “*Keşfu’l-İftirâât fî Risâleti’t-Tenbîhât havle Safveti’t-Tefâsîr*” ve “*Et-Tabsîr bimâ fî Kitâbi’t-Taâlûm mine’t-Tezvîr*” adlı reddiyeleri kaleme almıştır. Bu eserlerle muhataplarının ilmi yetersizliklerini ve iddialarının tutarsızlığını ortaya koyarak fitneyi söndürmüştür.²⁸

Sâbûnî, Körfez Savaşı sonrası Kuveyt’te devlet başkanlarına hitaben yaptığı konuşma tarihi niteliktedir. Canlı yayınlanan bu konuşmada İslam âlimlerine seslenerek yöneticilere yaranmak adına haktan taviz vermemeleri gerektiğini hatırlatmıştır. Ulemayı, “yemeğin bozulmasını önleyen tuz” benzeten Sâbûnî, “Tuz da bozulursa yemeğe ne çare?” diyerek ilim adamlarının sorumluluğuna dikkat çekmiştir. Irak-Kuveyt savaşını ve faiz kurumlarının yaygınlaşmasını “Allah’a harp ilan etmek” bağlamında değerlendiren Sâbûnî, din ve siyasetin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgulamış “Sessiz kalmanız, diğer partilere oy vermektir.” diyerek siyasi katılımcılığı savunmuştur.²⁹

Sâbûnî, Mısır dönüşü Halep’te öğretmenlik yaparken hükümetin İslam karşıtı tavırlarını eleştirdiği için defalarca sorguya çekilmiştir. Suriye’deki Baas rejimiyle ciddi çatışmalar yaşamıştır. Hafız Esad döneminde Suriye’de “sakıncalı ve aranan şahıs” ilan edilmiş, memleketine girmesi yasaklanmıştır. Uzun yıllar “Suriye Âlimler Birliği” başkanlığını yürüten Sâbûnî, Suriye halk direnişi başladığında da rejim aleyhine halkı direnişe çağırان konuşmalar yapmıştır. Oğlu Beşşar Esad döneminde kendisine iletilen özür ve ülkeye

²⁷ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsîr Metodu*, 15.

²⁸ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsîr Metodu*, 15.

²⁹ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsîr Metodu*, 16.

dönüş tekliflerini reddetmiş; rejimin yanında duran ünlü âlim Ramazan el-Bûtî'nin özel davetini geri çevirerek onun bu ılımlı tutumunu açıkça tenkit etmiştir.³⁰

Şeyh Sâbûnî'yi derinden üzen bir diğer husus, Türkiye'de İslam kisvesi altında kasıtlı veya bilgisizlikle dine zarar veren bazı grupların varlığıdır. Bazıları, Sünnet-i Nebaviye'nin tamamen kaldırılmasını veya terk edilmesini savunmaktadır. Bazıları ise "Burası Daru'l-Küfürdür" veya "Hanefi mezhebi böyle der" gibi asılsız gerekçelerle Cuma namazını ve cemaatle namazı terk etmeyi meşru göstermektedir; oysa Hanefi mezhebi bu yanlış anlayıştan uzaktır. Bir başka grup, İslami bir partiye oy vermeyi "laik partiler çatısı altına girmek" olarak değerlendirip haram saymaktadır. Halbuki bilmezler ki oy vermemek, diğer İslam karşıtı partilere fiilen destek anlamına gelir ve Allah kıyamet günü bunun hesabını soracaktır. Daha ileri bir iddiada bulunanlar ise, "Hz. Muhammed'in (SAV) dinine tabi olmanın imanın şartlarından biri olmadığını" öne sürmektedir. Bu iddia hakkında Kur'an şöyle buyurur: "Ağızlarından çıkan söz ne büyük (korkunç) oldu! Onlar ancak yalan söylüyorlar." (Kehf, 5). Sâbûnî, bu gruba ve onun kurucusu olan Süleyman Ateş'e, uzun bir makaleyle reddiye yazmıştır. Bu makalede onun iddialarını, batıl delillerini ve mezhebine hizmet etmek için Kur'an manalarını nasıl tahrif ettiğini çürütmüştür.³¹

2.2. Şahsiyeti, İbadet Hayatı ve Günlük Yaşantısı

Sâbûnî, zaman yönetimi konusunda son derece hassas bir âlimdir. Günlük hayatının büyük bir kısmını mütalaa ve

³⁰ Kantarcı, "Bekir Kantarcı'ya Kayınpederi M. Ali Sâbûnî Hocayı Sorduk", 90.

³¹ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*, 16-17.

tefif ile masası başında geirmifitir. Çalışma temposu o kadar yoğundur ki eşi latife olarak; “şu kitaplar benim için üç kumadan daha ağırdır” demifitir.³² İbadete dükün bir “âbid” olan Sâbûnî, Kur’an hıfzını koruma konusunda gıpta edilecek bir discipline sahiptir. Mekke’de bulunduğu yıllarda Mescid-i Haram’da hıfzını her gün sabah namazından sonra eski hafız talebelerinden biriyle ve akşam ile yatsı arasında hafız arkadaşlarından biriyle olmak üzere günde iki defa tekrar etmiştir. Fevkalade bir durum olmadıkça bu alışkanlığını terk etmemiştir.³³ Herhangi bir tarikat veya cemaate resmi intisabı bulunmayan Sâbûnî, tüm Müslümanları kucaklayan birleştirici bir rol üstlenmiştir. Zikir meclislerini sever, Mekke’de şeyh Alevi el-Maliki’nin meclislerine ve Suudi rejimince hoş görölmeyen Mevlid-i Nebi kutlamalarına katılırdı.³⁴

2.3. Taltif ve Ödüller

Sâbûnî, hayatı boyunca birçok konferans ve ilmi sempozyuma iştirak etmiştir. Bunlardan bazılarında kendisi taltif edilmiştir. Bu etkinliklerin biri, şeyh Abdülmaksûd Hoca tarafından 8 Rabûlâhir 1410 pazartesi akşamı (6 Kasım 1989) dükzenlenen “İsneyniye”/“Pazartesi Toplantıları” etkinliğidir. Tören esnasında Üstat Muhammed Hüseyin Zeydan, Üstat şeyh Habib Belhoca, Üstat Abdülfettah Ebu Medyen ve Üstat şeyh Muhammed Abduh Yemânî gibi âlimler, Sâbûnî’nin ilmini ve ahlakını sena eden konuşmalar

³² Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*, 17.

³³ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*, 17.

³⁴ Kantarcı, “Bekir Kantarcı’ya Kayınpederi M. Ali Sâbûnî Hocayı Sorduk”, 91.

yapmışlardır. Şeyh Muhammed Abduh Yemânî konuşmasında şöyle demiştir: “Hak şu ki Şeyh Sâbûnî her türlü takdiri hak ediyor. Zira o, sessizce, sadakatle, sabırla ve imanla çalışan, tenkidi hoşgörüyü karşılayan ve sıkıntılara sabreden bir adamdır. Şehadet ederim ki bu zat, ilme, geçmiş zamanlarda tanıdığımız âlimlerin ahlakıyla hizmet etmiştir.”³⁵

Diğer bir etkinlikte Dubai Uluslararası Kur’an-ı Kerim Ödülü Komitesi, İslam dinine ve Müslümanlara hizmet yolundaki kesintisiz gayretleri, pek çok kitabı ve bilhassa Kur’an-ı Kerim tefsiri alanındaki velûd üretimi sebebiyle kendisini H. 1431 yılında “Yılın İslam Şahsiyeti” olarak seçmiştir. Ödül merkezinde yapılan basın toplantısında Komite Başkanı, seçimin ödül kriterlerine binaen yapıldığını ifade ederek Şeyh’in çeşitli şer’i ilimlerde ve özellikle Kur’an ilimlerinde temayüz etmiş bir âlim olduğunu belirtmiştir. Şeyh ise buna cevaben: “Ben nefsimi Yüce Allah’ın Kitabına hizmete ve İslam ve Müslümanlar için şer’i ilimlere adadım” demiştir.³⁶

Bunların yanında manevi değeri ağır basan taltifler de vardır. Kardeşi Taybe Şairi Üstat Şeyh Muhammed Ziyaeddin Sâbûnî de kendisi hakkında uzun bir kaside inşad etmiştir. Bu kasideden şu beyit özellikle dikkat çekicidir: “Ey Ali! Senin övülen meâsirin/eserlerin vardır. Sen tefsirde hala en hayırlı imamsın.”³⁷

³⁵ Kâtibî, “Muhammed Ali es-Sâbûnî”.

³⁶ Kâtibî, “Muhammed Ali es-Sâbûnî”.

³⁷ Kâtibî, “Muhammed Ali es-Sâbûnî”.

3. ESERLERİ VE İLMİ MİRASI

Şeyh'in uzun ilmi yolculuğu boyunca çeşitli şer'î ve Arabi ilimlerde telif ettiği İslam dünyasının her yerindeki ilim talebeleri nezdinde hüsnükabul gören ve intişar eden, birçoğu muhtelif dillere tercüme edilmiş çok sayıda eseri mevcuttur. Telif ve tahkik olmak üzere 40'ı aşkın eseri bulunmaktadır. Sâbûnî, eserlerinde "Tasfiye"/"Arındırma" ve "Takrib"/"Yaklaştırma" metodunu benimsemiştir. Kaynak eserlerdeki gereksiz detayları ayıklamış, ilmi fasih ve kolay bir Arapça ile yeniden tasnif etmiştir.³⁸ Tespit edilen eserleri şunlardır:³⁹

3.1. Safvetü't-Tefâsîr

Rivayet ve dirayeti cemenen en güvenilir tefsir kaynaklarından derlenmiş, kolay üsluplu, modern tasnifli, beyânî ve lügavî yönlerle özen gösteren kapsamlı bir tefsirdir. Üç cilt halinde basılan bu eser, asrımızın en önemli ve en meşhur tefsir kitaplarından biri kabul edilir. Müfessirlerin görüşlerinin en seçkinlerini seçerek kendine has bir üslupla derleyen müellif, bu eseriyle asırlar boyu gelen tefsir mirasının bir özünü sunmuştur. Eser, Müslümanlar nezdinde büyük bir hüsnükabul görmüş, milyonlarca nüshası basılmış ve dünyanın her köşesine yayılmıştır. İbarelerinin kolaylığı, nüzul sebepleri, ayetlerin manaları, şerhleri, içerdiği faydalar, ayetler arası münasebetler ve Kur'an'ın belagat ve beyan icazına dair açıklamaları gibi bir Müslümanın ihtiyaç duyduğu te-

³⁸ Kantarcı, "Bekir Kantarcı'ya Kayınpederi M. Ali Sâbûnî Hocayı Sorduk", 90.

³⁹ Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin eserleriyle ilgili bilgiler oğlu tarafından kaleme alınan makaleden derlenmiştir. bk. Ahmed es-Sâbûnî, "Müel-lefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 64-83.

mel hususları ihtiva etmesi sebebiyle hem halk hem de ilim ehli tarafından başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır.

Sâbûnî, âyetlerin tefsirine başlamadan önce sûrenin takdimini yaparak, sûre hakkında genel bilgi vermiştir. Gerekli gördüğü yerlerde âyetler arasındaki ilişkiyi açıklamıştır. Yorumu kapalı olan, okuyucunun bir anda bilemeyeceği kelimelerin açıklamasını yapmıştır. Bazen Arapların şiirlerinde de o kelimelerin kullanımına örnekler vermiştir. Âyet-i kerîmelerin nuzûl sebeplerini açıklamış daha sonra âyetlerin tefsîrine geçmiştir. Âyetleri tefsir ederken âyet metinlerini de almıştır. Gerekli gördüğü yerlerde önemli müfessirlerin görüşlerine de yer vermiştir. Devamında konuyla ilgili okuyucunun faydasına olan bilgiler varsa ayrı bir başlık altında sunmuş ve sonra da bazı âyetlerin edebî sanatları hakkında bilgi vermiştir. Son olarak konuyla ilgili bir nükteyle açıklamalarını bitirmiştir. *Safvetü't-Tefâsire* baktığımızda Sâbûnî'nin uslûbu; eğitici, öğretici, okuyanı yormayan, açık-seçik ve akıcıdır. Sâbûnî'nin tek gayesi insanların hidayete kavuşmasıdır. Sâbûnî, bu esere Mekke-i Mükerrerme'de 1393/1973 yılında başlamış ve 18 Cemâziyelâhir 1398/1978 yılında yine Mekke-i Mükerrerme'de bitirmeye muvaffak olmuştur.⁴⁰

Allâme Ebu'l-Hasen en-Nedvî, Ezher Şeyhi Abdülhalim Mahmud, Abdullah b. Humeyd ve Dr. Abdullah Nasîf gibi İslam âlimleri esere takdim yazısı yazmışlardır. Eser, Endonezce, İngilizce, Türkçe, Farsça, Svahilice, Hausaca, Rusça ve Urduca gibi dillere çevrilmiştir.⁴¹

⁴⁰ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*, 61-70.

⁴¹ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 66-67.

3.2. el-Mevâris fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye

Kitap ve Sünnet ışığında miras hukukunu ele alan bir eserdir.

Tek cilt halinde basılan eser, ferâiz ilmi alanında olup İslam dünyasında meşhur olmuş, pek çok üniversitenin Şeriat fakültesinde ders kitabı ve başvuru kaynağı haline gelmiştir. Müellifin Mekke'de Şeriat Fakültesi öğrencilerine verdiği derslerin uzatmadan ve karmaşadan uzak, kolay ve sade bir üslupla derlenmiş halidir. İlim talebesinin araştırmasını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiş, bu ilmin ihtiyaç duyduğu mukaddimeler, tanımlar ve şerhlerle başlayıp, miras meselelerinin nasıl hesaplanacağını gösteren cetvellerle devam etmektedir. Hicri 1388 yılında telif edilmiş, Endonezce, Türkçe, Urduca ve Farsçaya tercüme edilmiştir.⁴²

3.3. Min Künûzi's-Sünne

Hadis-i Şerifler üzerine yapılan edebî ve lügavî incelemelerdir.

Sünnet-i Nebeviye'den seçilen 40 hadisin şerh edildiği bu eserde hadislerdeki güzellik, ihtişam, belagat vecheleri ve dilsel beyan sırları ortaya çıkarılmıştır. Metot olarak önce hadis zikredilmiş, sonra ravisi kısaca tanıtılmıştır. Ardından "Lügavî İncelemeler" başlığı altında kelime manaları, "Belâgî İncelemeler" başlığı altında hadisteki belagat ve beyan icazı, "Nahiv İncelemeleri" başlığı altında ise kelimelerin irabı detaylandırılmıştır. Sonrasında hadis edebi bir üslupla şerh edilerek içerdiği hükümler, faydalar ve nebevi yönlendirmeler çıkarılmıştır. Hicri 1390 (M. 1970) yılında

⁴² Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 67.

Mekke’de telif edilen eser, Türkçe, Endonezce, Fransızca, İngilizce ve Urduca gibi dillere çevrilmiştir.⁴³

3.4. Revâiu’l-Beyân fî Tefsîri Âyâtî’l-Ahkâm

Eski ve yeni en güvenilir tefsir kaynaklarından derlenmiş, özgün ve yeni bir metotla yazılmış, fakihlerin delillerini kapsamlı sunan ve teşri hikmetini açıklayan özel ahkam tefsiridir.

Kur’an-ı Kerim’in ahkam ayetleri üzerine eğilen en önemli tefsir kitaplarından biri olan eser, ibarelerinin kolaylığı ve açıklığı ile bu ilmi tasnif etmedeki başarısı nedeniyle ilim talebeleri arasında yaygınlaşmıştır. Dünya genelindeki çoğu üniversitede Ahkamü’l-Kur’an ders kitabı olarak okutulmaktadır. Müellif, eserde ahkamla ilgili ayetleri zikreder, kelime tahlili yapar, ayetlerin icmalî manasını, nüzul sebeplerini, ayetler arası irtibatı, mütevatir kıraat vechelerini, tefsir inceliklerini, belâğî ve ilmi sırları, şer’î hükümlerin istinbatını, fakihlerin delillerini ve deliller arası tercihi, ayetlerin neye irşad ettiğini ve teşri hikmetini açıklar. Hicri 1391 (M. 1971) yılında iki cilt olarak telif edilen eser, Türkçe, Endonezce, Farsça, Svahilice, Urduca ve İngilizceye tercüme edilmiştir.⁴⁴

3.5. Kabasün min Nûri’l-Kur’âni’l-Kerîm

Kur’an-ı Kerim surelerinin amaç ve hedefleri üzerine kapsamlı analitik bir çalışmadır.

Eserde surelerin maksatları ve hedefleri açıklanmakta, içerdiği hüküm, adap ve teşriin ana hatları çizilmekte, yön-

⁴³ Ahmed es-Sâbûnî, “Müellefâtü Muhammed ‘Alî es-Sâbûnî”, 67.

⁴⁴ Ahmed es-Sâbûnî, “Müellefâtü Muhammed ‘Alî es-Sâbûnî”, 67-69.

lendirme ve irşad hedefleri ortaya konulmaktadır. Metot olarak ayetler suredeki ve Mushaf'taki tertibine göre belirli bir konuyu anlatan gruplara ayrılarak incelenmiştir. Ayetler okuyucunun Allah'ın kelamını ve muradını kolay ve zevkli bir şekilde anlamasını sağlayan akıcı bir edebi üslup ve hikâye tadında bir anlatımla tahlil edilmiştir. 16 cüz halinde basılan ve her iki cüzün birleştirilmesiyle 8 ciltte toplanan eserin telifi, Hicri 1405-1413 yılları arasında tamamlanmıştır. Urduca, Türkçe, İngilizce ve Farsçaya tercüme edilmiştir.⁴⁵

3.6. es-Sünnetü'n-Nebeviyye Kısmun mine'l-Vahyi'l-İlâhiyyi'l-Münzel

Sünnetin vahiy kaynaklı olduğunu ispat eden ve şüpheleri gideren bir eserdir.

Müellif bu kitapta deliller ve kesin kanıtlarla Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Sünnetine dil uzatan şüphecî iddiaları çürütmektedir. Sünnetin İslam teşriinin ikinci kaynağı ve vahyin ayrılmaz bir parçası olduğu, Sünnet olmadan din ve şariat olamayacağı ve onun hüccet oluşunu reddedenin İslam dinini tamamen inkâr etmiş sayılacağı beyan edilmiştir. Hicri 1417 yılında telif edilen eser, Türkçe, İngilizce, Endonezce ve Farsçaya çevrilmiştir.⁴⁶

3.7. Mevsûatü'l-Fıkhı'ş-Şer'î el-Müeyesser

"Dinde Fakihleşme Serisi" üst başlığıyla yayımlanan, sekiz cüzden oluşan, İbadet ve Muamelat fıkhnı kapsayan ansiklopedik eserdir.

⁴⁵ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 69.

⁴⁶ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 70.

Dört mezhep esas alınarak hazırlanan eser, Müslümanın günlük ibadet ve muamelelerinde ihtiyaç duyduğu hususları kısa, öz, kolay ve anlaşılır bir üslupla sunmaktadır. Hükümler Kitap ve Sünnet'ten ve müçtehit imamların sözlerinden istinbat edilmiştir. Kesin delillerle desteklenmiş, en güçlü delile sahip görüş tercih edilmiş, teşriin hikmetinden gafil kalınmayarak dini ve terbiyevi öğütlerle zenginleştirilmiştir. Telifi Hicri 1415-1419 yılları arasında tamamlanmıştır.⁴⁷

3.8. ez-Zevâcü'l-İslâmî el-Mübekkir Saâdetün ve Hasânetün

Evliliğin önemi ve hükümleri üzerine kaleme alınmış risaledir.

İslami bir perspektifle düşünlerden, evlilikten, eşlerin hak ve görevlerinden, günümüz toplumunun evlilikle ilgili sorunlarından ve gençlerin evlilikten kaçınma sebeplerinden bahsedilmektedir. Gençleri, mutluluk ve iffet kaynağı olan erken evliliğe teşvik eden eser, aynı zamanda müellifin nazmettiği şiirlerden birini de içermektedir. Hicri 1410 yılında telif edilmiş, Türkçe, Endonezce ve Urducaya çevrilmiştir.⁴⁸

3.9. et-Tefsîru'l-Vâdıhu'l-Müyesser

Rivayet ve dirayeti cemedan, nüzul sebeplerini ve sahih hadis şahitlerini açıklayan, kolay ve anlaşılır üsluplu modern bir tefsirdir.

Genel okuyucu kitlesinin anlayabileceği en kolay ve en açık tefsir kitabı olması hedeflenmiştir. Amacı, dünya işleri-

⁴⁷ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 70.

⁴⁸ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 71.

ne dalmış halkın Kitap'ı anlamasını kolaylaştırmaktır. 1624 sayfa hacminde olan eser, müellifin Kur'an hizmetinde geçirdiği yılların birikimiyle ortaya koyduğu fikir ve anlayışının ürünüdür. Hicri 1420 yılında telif edilen eser, Türkçe, İspanyolca, İngilizce ve Farsçaya tercüme edilmiştir.⁴⁹

3.10. el-Hedyü'n-Nebeviyyü's-Sahîh fî Salâti't-Terâvîh

Teravih namazının meşruiyeti ve rekat sayısı hakkında yazılmış bir reddiyedir.

Teravih namazının 20 rekât olmasını inkâr eden ve bunu dinde sonradan çıkmış bir bidat sayan görüşlere karşı delil ve burhanla yazılmış bir savunmadır. Bu hususta Nebevi Sünnet ve Sahabe-i Kiram'ın uygulamaları esas alınmıştır. Hicri 1403 yılında telif edilmiş, Türkçe, Farsça ve Endonezeye çevrilmiştir.⁵⁰

3.11. Îcâzü'l-Beyân fî Süveri'l-Kur'ân

Surelerin tanıtımı ve hedefleri üzerine bir eserdir.

Mushaf tertibine göre tüm surelerin hedeflerini, maksatlarını, isimlendirme sebeplerini, Mekki-Medeni oluşlarını ve ele aldıkları ana konuları açıklamaktadır. Hicri 1398 yılında telif edilmiştir.⁵¹

3.12. Mevkîfü's-Şerîati'l-Garrâ min Nikâhi'l-Mut'a

Mut'a nikâhının hükmü hakkında bir risaledir.

Mut'a nikâhının haramlığını, neshini ve batıl olduğunu anlatan eser, bu nikah türünü savunanlara karşı Ehli Beyt'in

⁴⁹ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 71-72.

⁵⁰ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 72.

⁵¹ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 72.

ve ümmetin imamlarının sözleriyle delil getirerek reddiye yapmaktadır. Hicri 1418 yılında telif edilmiştir.⁵²

3.13. Hareketü'l-Ard ve Deverânuhâ Hakîkatün İlmiyyetün İsbetaha'l-Kur'ân

Dünyanın hareketi ve Kur'an'ın bilimsel gerçeklerle uyumu üzerine bir eserdir.

Dünyanın küresel olduğunu ve döndüğünü inkâr eden görüşlere karşı, Kur'an ayetleriyle bunun sabit olduğu ve din ile kesin bilimsel gerçekler arasında çelişki olamayacağı ispat edilmektedir. Hicri 1410 (M. 1990) yılında Mekke'de telif edilmiştir.⁵³

3.14. et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân

Kur'an ilimlerini ele alan ders kitabı mahiyetinde bir eserdir.

Kur'an ilimleri alanındaki en meşhur ve en kolay çağdaş kitaplardan biri olup, dünya genelindeki çoğu İslam üniversitesinde ders müfredatı olarak kabul edilmiştir. Nüzul, tedvin, cem, icaz, tefsir, müfessirler ve oryantalistlerin şüphelerine reddiyeler gibi konuları içerir. Hicri 1390 yılında telif edilmiş, Türkçe ve Endonezceye çevrilmiştir.⁵⁴

3.15. Akîdetü Ehlis-Sünne fî Mîzânî's-Şer'

Ehl-i Sünnet (Eş'arî ve Mâtürîdî) akidesini savunan bir eserdir.

⁵² Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 72-73.

⁵³ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 73.

⁵⁴ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 73.

Eş'arileri sapkınlıkla suçlayan görüşlere karşı Ehl-i Sünnet'in çoğunluğunu oluşturan bu ekolü savunmak amacıyla kaleme alınmıştır. Farsçaya çevrilmiştir.⁵⁵

3.16. en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ

Peygamberlerin hayatı ve davetleri üzerine detaylı bir çalışmadır.

Peygamberlerin hayatını, davetlerini ve insanlık üzerindeki etkilerini inceleyen eser, güvenilir kaynaklara dayanarak İsrailiyat hurafelerini ayıklamış ve peygamberlerin masumiyetini savunmuştur. Hicri 1390 yılında telif edilmiş, Türkçe, Fransızca, Endonezce ve İngilizceye çevrilmiştir.⁵⁶

3.17. Risâletü's-Salât

Namazın önemi üzerine ilk dönem eseridir.

Müellifin genç yaşta Halep'te iken (H. 1385) telif ettiği eser, "Din kalptedir, namazla oruçla değildir." şeklindeki yanlış anlayışlara reddiye niteliğindedir.⁵⁷

3.18. el-Mehdî ve Eşrâtü's-Sâa

Mehdi inancı ve kıyamet alametleri üzerine bir eserdir.

Mehdi'nin geldiği iddiasını ileri süren Cüheyman ve beraberindekilerin Hicri 1400 yılında yaptığı Mescid-i Haram baskını üzerine kaleme alınmıştır. Mehdi'nin kan dökücü değil, dini bir ıslah edici olduğu anlatılmaktadır.⁵⁸

⁵⁵ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 74.

⁵⁶ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 74.

⁵⁷ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 74-75.

⁵⁸ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 75.

3.19. el-Muktataf min Uyûni's-Şi'r

Hikmetli şiirlerden oluşan bir antolojidir.

Vaizlere ve edebiyatçılara yardımcı olması amacıyla derlenen, hikmet ve öğüt içeren şiirlerden oluşmaktadır. Aşk ve gazel şiirlerinden uzak durulmuştur. Hicri 1417 yılında telif edilmiştir.⁵⁹

3. 20. Keşfü'l-İftirâât fî Risâleti't-Tenbîhât havle Safveti't-Tefâsîr

Akidevi eleştirilere cevap veren bir reddiyedir.

Safvetü't-Tefâsîr adlı eserde Selef mezhebinden ayrıldığı iddialarına karşı, Eş'arî ve Mâtürîdî büyük müfessirlerin metodunu savunan ve iftiraları çürüten önemli bir akide kitabıdır. Hicri 1408 yılında Mekke'de telif edilmiştir.⁶⁰

3.21. Dürretü't-Tefâsîr

Mushaf kenarına basılan kısa tefsirdir.

Kelime manalarını, belâgî vecheleri ve zorunlu nüzul sebeplerini açıklayan kısa ve özlü bir tefsirdir. Hicri 1422 yılında Mekke'de telif edilmiştir.⁶¹

3.22. Cerîmetü'r-Ribâ

Faiz hakkında uyarıcı bir risaledir.

Banka faizlerini helal sayan fetvalara reddiye olarak yazılmış, faizin tehlikesini, meşru ticaret yollarını ve çözüm önerilerini anlatan bir eserdir. Hicri 1418 yılında telif edilmiştir.

⁵⁹ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 75.

⁶⁰ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 75.

⁶¹ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 76.

3.23. et-Tebîr bimâ fî Resâili Bekr Ebû Zeyd mine't-Tezvîr

İlmî bir reddiyedir.

Ümmetin âlimlerine saldıran Bekir Ebu Zeyd'e karşı yazılmış, nakillerdeki tahrifatı ortaya koyan sert ve ilmi bir savunmadır. Asrımızda Ehl-i Sünnet metodunu savunan önemli kitaplardan biri kabul edilir.⁶²

3.24. Şerhu Riyâzi's-Sâlihîn

İmam Nevevi'nin eserinin şerhidir.

İmam Nevevi'nin meşhur hadis kitabının kolay ve anlaşılır bir şerhidir. Hicri 1422 yılında Mekke'de telif edilmiştir.⁶³

3.25. Şübühât ve Ebâtîl havle Teaddüdi Zevcâtî'r-Resûl

Hiz. Peygamber'in evlilikleri hakkındaki şüpheleri gideren bir eserdir.

Peygamber Efendimiz'in (SAV) evlilikleri üzerinden İslam'a saldıranlara karşı yazılmış bir savunmadır. Ezvac-ı Tahirat'ın kısa sîretini ve evlilik hikmetlerini anlatır. Hicri 1390 yılında telif edilmiştir.⁶⁴

3.26. Risâletün fî Hükmi't-Tasvîr

Tasvir ve heykel'in hükmü üzerine bir risaledir.

Müellifin ilk eserlerinden olup heykel/yontma ile fotoğraf arasındaki farkı, hükümlerini ve günümüzdeki zorunluluk hallerini açıklamaktadır.⁶⁵

⁶² Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 76.

⁶³ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 76.

⁶⁴ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 76-77.

⁶⁵ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 77.

3.27. Meâni'l-Kur'an - en-Nahhâs (Tahkik)

İmam Ebu Cafer en-Nahhâs'ın (v. H. 338) tefsir alanındaki eserinin dünyadaki tek el yazması nüshası tahkik edilerek 6 büyük cilt halinde ilim dünyasına kazandırılmıştır. Hicri 1409 yılında tamamlanmıştır.⁶⁶

3.28. el-Muktataf min Uyûni't-Tefâsîr (Tahkik)

Son dönem Türk âlimlerinden Mustafa Hayri el-Mansûrî'nin (Adıyamanlı) yazdığı tefsirin tahkikidir. 5 cilt halinde basılmıştır. Hicri 1415 yılında tamamlanmıştır.⁶⁷

3.29. Muhtasar-ı Tefsîr-i İbn Kesîr

İbn Kesir tefsirinin özetidir.

İbn Kesir tefsirinin en düzenli ve en kolay kısaltması kabul edilir. Senedler, tekrarlar, zayıf hadisler ve İsrailiyat çıkarılarak 3 ciltte toplanmıştır. Hicri 1393 yılında tamamlanmış, Fransızca ve Türkçeye çevrilmiştir.⁶⁸

3.30. Muhtasar-ı Tefsîr-i Taberî

İmam Taberî'nin devasa eserinin, Prof. Dr. Salih Ahmed Rıza ile yapılan ihtisarıdır. 2 cilt halinde basılmıştır. Hicri 1402 yılında telif edilmiştir.⁶⁹

3.31. Tenvîrû'l-Ezhân min Tefsîri Rûhi'l-Beyân

İsmail Hakkı Bursevî'nin tefsirinin ihtisarı ve tahkikidir. Farsça kısımlar ve zayıf rivayetler ayıklanarak 4 cilt halinde

⁶⁶ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 77.

⁶⁷ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 77-78.

⁶⁸ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 78.

⁶⁹ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 78-79.

hazırlanmıştır. Hicri 1404 yılında Mekke’de tamamlanmış ve Türkçeye çevrilmiştir.⁷⁰

3.32. el-Müntekâ el-Muhtâr min Kitâbi'l-Ezkâr

Dua ve zikirler üzerine bir çalışmadır.

İmam Nevevi’nin *Ezkâr* kitabından yapılan seçki, şerh ve tahrir çalışmasıdır. Hicri 1404 yılında tamamlanmıştır.⁷¹

3.33. Fethu’r-Rahmân bi Keşfi Mâ Yeltebisü fi’l-Kur’ân

Zekeriya el-Ensari’nin müteşabih ayetler üzerine kaleme aldığı eserinin tahkikidir. Medine ve Mekke kütüphanelerindeki el yazmaları karşılaştırılarak hazırlanmıştır. Hicri 1402 yılında tamamlanmıştır.⁷²

3.34. eş-Şerhu’l-Müyesser li Sahîhi’l-Buhârî

Sahih-i Buhari’nin 5 ciltlik şerhidir. Mükerrer hadisler şerh edilmemiş, kelime manaları ve fıkhu hükümler açıklanmıştır. Hicri 1428 yılında Mekke’de telif edilmiş ve Türkçeye çevrilmiştir.⁷³

3.35. el-İbdâ’u’l-Beyânî fi’l-Kur’âni’l-Kerîm

Kur’an’daki teşbih, istiare, kinaye ve meseller gibi edebi sanatları inceleyen, 1100’e yakın örneği barındıran bir çalışmadır. Hicri 1424 yılında Mekke’de telif edilmiştir.⁷⁴

⁷⁰ Ahmed es-Sâbûnî, “Müellefâtü Muhammed ‘Alî es-Sâbûnî”, 79.

⁷¹ Ahmed es-Sâbûnî, “Müellefâtü Muhammed ‘Alî es-Sâbûnî”, 79.

⁷² Ahmed es-Sâbûnî, “Müellefâtü Muhammed ‘Alî es-Sâbûnî”, 79-80.

⁷³ Ahmed es-Sâbûnî, “Müellefâtü Muhammed ‘Alî es-Sâbûnî”, 80.

⁷⁴ Ahmed es-Sâbûnî, “Müellefâtü Muhammed ‘Alî es-Sâbûnî”, 80.

3.36. Safahâtün Müşrikatün min Hayâtî'r-Resûl ve Sahâbetihî

Peygamberimiz (SAV) ve yaklaşık 70 sahabenin hayatından örnekler sunan, ayrıca ibret alınması için kâfirlerin elebaşlarından da bahseden bir kitaptır. Hicri 1425 yılında Mekke'de telif edilmiştir.⁷⁵

3.37. Nikâhu'l-Mut'a fi'l-İslâm Harâmün

Aslı Şeyh Muhammed el-Hâmid'e ait olan kitabın tahkik edilmiş, hadisleri tahric edilmiş ve düzenlenmiş baskısıdır. Hicri 1408 yılında tamamlanmıştır.⁷⁶

3.38. Âmentü Billâh

İman esaslarını akli ve nakli delillerle anlatan, ayrıca İslam'ın kılıçla yayıldığı iddialarına cevap veren bir eserdir. Hicri 1426 yılında Mekke'de telif edilmiş, İngilizce ve Farsça'ya çevrilmiştir.⁷⁷

3.39. el-Cihâdü fi'l-İslâm ve'l-Hataü'd-Dâric fi Mefhûmihî

Cihad kavramı üzerine bir risaledir. Cihadın gerçek anlamını, terörle arasındaki farkı, İslam'ın hoşgörüsünü ve aşırılığın dine verdiği zararı anlatmaktadır. Hicri 1426 yılında Yalova'nın Termal ilçesinde telif edilmiştir.⁷⁸

⁷⁵ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 81.

⁷⁶ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 81.

⁷⁷ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 81.

⁷⁸ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 81-82.

3.40. Fethu'l-İlâhi'l-Mün'im bi Şerhi Sahîhi Müslim

4 ciltlik Sahih-i Müslim şerhidir. Hicri 1433 yılında Mekke'de telif edilmiştir.⁷⁹

3.41. Tefsîru'd-Da'vâti'l-Mübârekât fi'l-Kur'âni'l-Kerîm (Tahkik)

Kur'an'daki duaları tefsir eden, Muhammed b. Âlim el-Aydinî el-Güzelhisârî'ye (öl. 1010 H.) ait eserin tahkikidir. Hicri 1405 yılında Mekke'de tamamlanmıştır.⁸⁰

3.42. Nizâmü'l-Üsre fi'l-İslâm

Aile hukuku ve ilişkileri üzerine bir eserdir. İslami perspektifle aile içi ilişkileri, hak ve görevleri anlatan, evin ve toplumun ıslahını hedefleyen bir kitaptır.⁸¹

3.43. el-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân

Genel okuyucunun kolayca okuyup anlayabileceği şekilde hazırlanan küçük hacimli tefsirdir. Hicri 1436 yılında müellifin rahatsızlığı sebebiyle Hud Suresi'nden Yasin Suresi'ne kadar olan kısım eksik kalmıştır.⁸² Bu eserlerin haricinde oğlu Ahmed es-Sâbûnî tarafından baskı aşamasında olduğu ifade edilen çalışmaları da mevcuttur. Bunların isimleri şöyledir: *eş-Şifâü's-Şâfi fî Şerhi Sahîhi't-Tirmizî*, *eş-Şerhu'l-Müeyesser li Sahîhi Ebî Dâvûd*, *eş-Şerhu'l-*

⁷⁹ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 82.

⁸⁰ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 82-83.

⁸¹ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 83.

⁸² Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 83.

*Müeyesser li Sahîhi İbn Mâce, eş-Şerhu'l-Müeyesser li Sahîhi'n-Nesâî.*⁸³

Diğer İlmî Faaliyetleri

Şeyh Sâbûnî'nin radyo ve televizyonda toplansa devasa ciltler oluşturacak sayısız faaliyeti ve makaleleri vardır. Bu alandaki en bariz faaliyeti Suudi Arabistan Krallığı televizyonunda yayınlanmak üzere Kur'an-ı Kerim'in tamamının tefsirini modern ve kolay bir üslupla yaptığı sesli ve görüntülü olarak video kasetlere kaydedilen program kayıtlarıdır. Bölüm sayısı 600'e yaklaşmıştır ki bu da 300 saate tekabül eder. Bu programın hazırlanması onun epey çabasını ve sağlığını almıştır. Bu çalışma yaklaşık iki yıl sürmüş ve Hicri 1419 senesi sonunda tamamlanmıştır.⁸⁴

Şeyh, ilmi neşretmek, üniversitede ders vererek öğrencilere yararlı olmak, kıymetli kitaplar telif etmek ve klasik eserleri tahkik etmekle meşgul olmasına rağmen halk arasında Allah'a davet vazifesini ihmal etmemiştir. Geniş çaplı bir davet faaliyeti yürütmüştür. Mekke-i Mükەرreme'de Harem-i Şerif'teki dersleri ve Hac mevsimlerinde ifta makamında öne çıkması bu çalışmaların örneklerindendir. Ayrıca Cidde'deki bir camide yaklaşık sekiz yıl boyunca haftalık tefsir dersleri icra etmiştir. Bu süre zarfında ilim talebelerine Kur'an-ı Kerim'in üçte ikisinden fazlasını tefsir etmiştir ve bu dersler kasetlere kaydedilmiştir.⁸⁵

⁸³ Ahmed es-Sâbûnî, "Müellefâtü Muhammed 'Alî es-Sâbûnî", 82, 83.

⁸⁴ Kâtibî, "Muhammed Ali es-Sâbûnî".

⁸⁵ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî", 188.

İKİNCİ BÖLÜM

BELAGAT VE SAFVETÜ'T-TEFÂSİR

1. BELÂĞAT VE FESÂHAT KAVRAMI

Belâgat, sözü zamana ve mekâna uygun bir şekilde söyleme sanatıdır. Fesâhat ise söylenilen sözün nahiv ve sarf kurallarına uygun olması, kullanılan kelimelerin herkes tarafından bilinmesi, mütekellimin zevk-i selim sahibi olması ve kelimelerin kulak tırmalayıcı olmamasıdır. Bir kelâmın beliğ olabilmesi için aynı zamanda fesâhatın şartlarını taşımış olması gerekmektedir. Yani her fasîh kelâm aynı zamanda beliğ olmuş olmaktadır.⁸⁶

1.1. BELAĞAT

Belâgat, Arapça'da بَلَغَ fiilinden türemiş mastar ve isimdir. Sözlükte “*varmak, hedefe ulaşmak, olgunlaşmak, ergenlik çağına gelmek*” gibi mânâlara gelmektedir.⁸⁷ Terim olarak da bir sözün fasîh olmakla birlikte *muktezâ-yı hâle* (sözün söylenildiği durum) uygun olmasıdır. Yani bir sözün veciz, kolay ve mana zenginliğine sahip olması ve muhâtabın durumuna göre söylenmesidir.⁸⁸ Muktezâ, sözün özel bir durumda (du-

⁸⁶ Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdıha* (Beyrut: Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye, ts.), 5, 8.

⁸⁷ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn* (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.), 88.

⁸⁸ Hatîb el-Kazvînî, *et-Telhîs fî ulûmi'l-belâğa* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2009), 6; Hüseyin Abbâs Fâdıl, *el-Belâğa (İlmü'l-meânî)* (Beyrut: Dâru'l-furkân, 1997), 1/13; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri: Belâgat* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989), 21.

rum gereği) îrad edilmesine; hâl ise mütekellimi özel bir durumda konuşmaya götüren sebebe denir.⁸⁹

Belâgat ilminin amacı, Arap dilindeki incelikleri ve sırlarını ortaya çıkarıp Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz yönünü anlaşılır kılmaktır. Belâgat, ilk dönemlerde yüce kitabımızı daha iyi anlamak, O'nun Allah'ın kelâmı olduğunu ispat etmek için müfessirler tarafından; dil ve nâzım olarak eşsiz olduğunu ortaya koymak için de mütekellimler tarafından ele alınmıştır.⁹⁰

1.1.1. Kelâmın Belâgatı

Kelâmın belâgatı, bir sözün hem kusursuz (fasîh) hem de yer ve zamana uygun (müktezâ-ı hâl) olarak söylenilmesine denir.⁹¹

1.1.2. Mütekellimin Belâgatı

Mütekellimin belâgatı, kişinin merâmını belîğ sözlerle ifade etmesine denir.⁹² Bir kimsenin belîğ bir usluba sahip olması için lûgat, sarf, nahiv, me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerine vakıf olması gerekmektedir. En belîğ ifadeler âyet-i

⁸⁹ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 1996), 1/199; Nusrettin Bolelli, *Belâgat: Beyân-Meânî-Bedî İlimleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 28.

⁹⁰ M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat* (İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2014), 17.

⁹¹ Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh fî ulûmi'l-belâğa* (Kahire: y.y., ts.), 1/180; Câhîz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998), 1/88-97.

⁹² Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 1/183.

kerîmeler olup onu sırasıyla hadîs-i şerifler, bazı sahâbi ve şâirlerin sözleri takip etmektedir.⁹³

1.2. FESÂHAT

Fesâhat, sözlükte *açık seçik olmak, berrak, saf ve hâlis olmak* gibi mânâlara gelmektedir.⁹⁴ Terim olarak bir sözün mânâsının kolay anlaşılması, kolay telaffuz edilmesi ve söz diziminin kusursuz olmasıdır.⁹⁵ Fasîh bir hitapta veya metinde bütün kelimelerin sarf kurallarına uygun olması, anlamının açık, anlaşılır, tatlı ve akıcı olması gerekmektedir.⁹⁶ Nitekim Abdurrahmân Habenneke (öl. 1978) fasîh bir ifadeyi yiyecek, içecek ve kişinin diğer ihtiyaçlarına benzetmektedir. Buna göre bazıları tatlı bazıları ekşi, bazıları acı, bazıları katı, bazıları yumuşaktır.⁹⁷ Bir düşüncenin fasih olup olmadığı zevk-i selim bir idrâkle bilinir.⁹⁸

1.2.1. Kelîmenin Fesâhatı

Kelîmenin fesâhatı; bir sözün fasîh olabilmesi için tenâfurü'l-hurûf (harflerin uyumsuzluğundan), garâbet (sözün anlaşılmazlığı), muhâlefetü'l-kıyâstan (gramer kurallarına aykırı olması) beri olması gerektiği gibi kulağı tırmala-

⁹³ Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Ulûmü'l-belâğa: el-Beyân ve'l-meânî ve'l-bedî'* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1993), 15.

⁹⁴ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/71; Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha*, 4-5; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, 39.

⁹⁵ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/72; Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 1/110; Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha*, 5.

⁹⁶ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/72; Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 1/110; Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha*, 5-6; Bolelli, *Belâgat*, 13.

⁹⁷ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 1/10.

⁹⁸ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/72; Bolelli, *Belâgat*, 14.

yıcı olmaması gerekmektedir.⁹⁹ Şimdi bu kusurları birer örnekle açıklamaya çalışalım.

1.2.1.1. Tenâfuru'l-Hurûf

Tenâfuru'l-hurûf, mütekellimin telaffuzunda zorlandığı ve dinleyenin kulağına hoş sedâ bırakmayan bazı harflerin aynı kelimedede bulunmasıdır.¹⁰⁰ Türkçe'de bulunan “kırktırtırdım, çürütücülerle, koşallaştırılmışlık, gözlemlerlermiş” gibi kelimeler tenâfuru'l-hurûfa örnek verilebilir.¹⁰¹ İmruu'l-Kays'ın (öl. 540) sevgilisi Uneyze için söylediği; عَدَائِرُهُ مُسْتَشْرِزَاتٌ إِلَى الْعَلَى “Onun saçının örgüleri yukarı doğru toplanmış.” beytinde مُسْتَشْرِزَاتٌ kelimesinde mahreçleri birbirine yakın olan harfler bir kelimedede kullanıldığı için tenâfuru'l-hurûfa örnek olarak gösterilebilir.¹⁰²

1.2.1.2. Ğarâbet

Ğarâbet, nesir ve şiirlerde çokça kullanılmayan ve mânâsı herkes tarafından bilinmeyen kelimelerin bir cümlede kullanılmasıdır.¹⁰³ Eski Türkçe'de kullanılan “kimesne, kangı, ayıtmış, heme, tolunmak, eyü-durur, gözgü, sındı” gibi kelimelerin günümüzde kullanımı da ğarâbete örnek olarak gösterilebilir.¹⁰⁴ İsâ b. Ömer es-Sakafî en-Nahvî (öl. 149/766),

⁹⁹ İbn Sinân el-Hafâcî, *Sırru'l-fesâha* (Beyrut: y.y., 1982), 59; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa* (İskenderiye: y.y., ts.), 18.

¹⁰⁰ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/2.

¹⁰¹ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, 26.

¹⁰² Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî* (İstanbul: Eser Kitabevi, 1960), 12.

¹⁰³ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/3.

¹⁰⁴ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, 31.

eşeginden düşünce çevresine toplananlara serzenişte bulunduğu şu beyit garâbete örnek olarak verilmektedir:

“Size ne oluyor da cinnet geçirmiş birinin başında toplandığınız gibi üzerime çullandınız, dağılın başımdan.”¹⁰⁵

Şâir, yukarıda beyitte toplum tarafından bilinmeyen نَكَا fiilini kullanmıştır. Halbûki bu kelimenin yerine daha yaygın olan اجتمع (toplanma) fiilini kullanabilirdi. Aynı zamanda yukarıdaki beyitte افرنقوا fiili de toplum tarafından yaygın olarak kullanılmayan bir fiildir. Bunun yerine aynı mânayı taşıyan ve yaygın kullanımı olan انصرف fiili kullanabilirdi.¹⁰⁶

1.2.1.3. Muhâlefetü'l-Kıyâs

Muhâlefetü'l-kıyâs, bir kelimenin dil kurallarına ve sarf bilgisine aykırı kullanılmasıdır.¹⁰⁷ “Çakmağı” yerine “çakmak” kelimesinin kullanılması buna örnek verilebilir. Burada harf yumuşamasına dikkat edilmemiştir. Diğer bir örnek olarak “efkâr – efkârlar” kelimelerinde olduğu üzere başka dillerden Türkçe'ye geçen ancak anlamca çoğul ifade ettiği halde çoğul ekiyle kullanılan kelimeler verilebilir.¹⁰⁸

Ebu'n-Necm el-İclî el-Fazl b. Kudâme (öl. 130/747)'nin الحمد لله العليّ الأجلل الواجد الفرد القديم الأول (Hamd, yüce Celîl, Vâhid, Kadîm, olan Allah'a aittir.) Bu beyitteki الأجلل kelimesini, الأجل şeklinde idğamlı olarak kullanılması gerektiği halde bu şekilde kullanılmaması muhalefetü'l-kıyâsa örnek verilebilir.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/6.

¹⁰⁶ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/73.

¹⁰⁷ Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 15.

¹⁰⁸ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, 35.

¹⁰⁹ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/3.

1.2.1.4. Kerâhatün fi Sem'

Kerâhatün fi sem', kelimenin kulağı tırmalayıcı olması, kaba ve kulağı rahatsız edici olması demektir.¹¹⁰ el-Mütenebbi (öl. 354/965)'nin مُبَارَكُ الْأَسْمِ أَغْرُ اللَّقَبِ كَرِيمُ الْجِرْشَى شَرِيفُ النَّسَبِ (İsmi mübârek, lakabı büyüktür. Şahsiyeti saygın nesebi de büyüktür.)¹¹¹ beyitte kulağa ağır gelen الْجِرْشَى kelimesini kullandı. Halbûki onun yerine kulağa daha hoş gelen, kaba olmayan ve aynı mânâyı ifâde eden الْكَفْس (şahsiyet) kelimesini kullanabilirdi.

1.2.2. Kelâmın Fesâhatı

Bir kelâmın fasîh olabilmesi için, tenâfuru'l-kelîmât (kelimelerdeki telaffuz uyumsuzluğu), za'f-ı te'lîf (nahiv kurallarına aykırı olmak), ta'kîd (anlaşılması zor) gibi kusurlardan uzak olması gerekmektedir.¹¹² Şimdi bu kusurları birer örnek ile açıklayalım.

1.2.1.1. Tenâfuru'l-Kelîmât

Tenâfuru'l-kelîmât, telaffuzu zor kelimelerin yan yana gelerek kulağı rahatsız etmesi ve dile ağır gelmesi sonucunda meydana gelen bir kusurdur.¹¹³ Türkçe'de kullanılan "Bir berbere, bir berber, bire berber gel beraber bir berber dükkânı açalım demiş." tekerlemesi ile "Şu Şemsi Paşa'nın şemsiyesidir." sözü tenâfuru'l-kelîmâtta örnek gösterilebilir.¹¹⁴ Ayrıca

¹¹⁰ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 1/133.

¹¹¹ Kerîme Mahmûd Ebû Zeyd, *İlmü'l-meânî: dirâse ve tahlîl* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988), 12.

¹¹² Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 1/116; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 18.

¹¹³ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/5; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 19.

¹¹⁴ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, 26.

belâgat kitaplarında zikredilen şâirin şu şiiri de tenâfuru'l-kelimâta örnek gösterilir. وَلَيْسَ قُورَ قَبْرِ حَرْبٍ قَبْرٌ (Harb'in mezarı ıssız bir yerdedir. Harb'in kabrinin yakınında hiçbir kabir yoktur.)¹¹⁵ Bu beyitteki mahreçleri birbirine yakın olan kelimeler, tek tek kullanıldığında fasîh olduğu halde peş peşe aynı cümlede kullanıldığı için telaffuzu zordur.

1.2.1.2. Za'f-ı Te'lîf

Za'f-ı te'lîf, nahiv âlimlerinin çoğunluğu tarafından kabul görülen bir kelimenin dil kurallarına aykırı bir şekilde kullanımıdır.¹¹⁶ Türkçe'de kullanılan, "Her şair" yerine "her şairler", "üç çocuk" yerine "üç çocuklar" za'f-ı te'lîfe örnek olarak gösterilebilir.¹¹⁷ Belâgat kitaplarında ise; وَلَوْ أَنَّ جَدًّا أَخْلَدَ الدَّهْرَ; (Şayet şeref insanlardan birisini ebedî kılsaydı, şerefi Mut'im'in şerefi onu ebedîleştirirdi.) Buradaki جَدُّ kelimesindeki zamir, Mut'im'i işaret ettiği halde ondan önce gelmiştir. Bu kullanım, zamirin kendisinden önceki kelimeye lafzen ve rütbeten caiz olmadığı için kurallara aykırıdır. Bu sebeple za'f-ı te'lîf meydana gelmiştir.¹¹⁸

1.2.1.3. Ta'kîd

Ta'kîd, bir sözün lafız veya mâna yönünden bir engel sebebiyle açıkça ifâde edilmemesi durumudur.¹¹⁹ İki kısma ayrılır:

¹¹⁵ Mehmed Zihni Efendi, *el-Kavlü'l-ceyyid fî şerhi ebyâti't-Telhîs ve şerhayhi ve hâşiyeti's-Seyyid* (İstanbul: y.y., 1304), 28.

¹¹⁶ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/74.

¹¹⁷ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, 38.

¹¹⁸ Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha*, 6.

¹¹⁹ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/74-75.

1.2.1.4. Lafzî Ta'kîd

Lafzî ta'kîd, lazıfların takdîm ve tehîrden dolayı yerinde kullanılmamasına denir.¹²⁰Türkçe'de kullanılan, “*Pek fazla bu kitabı okudukça hoşlanıyorum.*” Cümlesindeki “*pek fazla*” ifadesi “*hoşlanıyorum*” kelimesinden hemen önce gelmesi gerekirken cümlelerin başında gelmiştir.¹²¹ Ayrıca مَا قَرَأَ إِلَّا وَاحِدًا مُحَمَّدٌ مَعَ كِتَابِ أَخِيH cümlesindeki kelimelerin dizilişi hatalıdır. Aslı şöyle olması gerekmektedir: مَا قَرَأَ مُحَمَّدٌ مَعَ أَخِيهِ إِلَّا كِتَابًا وَاحِدًا (Muhammed kardeşiyle beraber sadece bir kitap okudu.)¹²²

1.2.1.5. Manevi Ta'kîd

Manevi ta'kîd, mecâz ve kinâye sanatlarının kullanılmasıyla kendisinden ne kast edildiği tam olarak anlaşılmayan cümlelere denir.¹²³ Fuzûlî'nin şu beyti buna güzel bir örnektir:

Oldu âlem şâd senden esîr-i gam henüz

Âlem etdi terk-i gam mende gam-ı âlem henüz.

Beyitte geçen *esîr* kelimesi, *mağlup* manasında kullanılmıştır.¹²⁴

Ayrıca بَيْتُ الْمَلِكِ أَلْسِنَتُهُ فِي الْمَدِينَةِ (Kral dillerini -casuslarını- şehir yaydı.) cümlesinde de manevî ta'kid bulunmaktadır. Cümlelerin doğru kullanımı şu biçimde olması gerekmektedir:¹²⁵ بَيْتُ الْمَلِكِ عُيُونُهُ فِي الْمَدِينَةِ

¹²⁰ Ebû Zeyd, *İlmü'l-meânî*, 21.

¹²¹ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, 40.

¹²² Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha*, 6.

¹²³ Ebû Zeyd, *İlmü'l-meânî*, 22.

¹²⁴ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, 42.

¹²⁵ Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha*, 7.

1.2.1.6. Tetâbu' İzâfet

Tetâbu-i izâfet, bir ifâdede zincirleme isim tamlamasının iç içe girerek telaffuzunun zorlaşması ve mananın anlaşıl-maması durumuna denir.¹²⁶

Türkçe'deki şu ifâdeler örnek olarak gösterilebilir:

Ahmed'in kitabının cildinin yaldızının maddesi.

*Denizin kulaklarda çınlayan dalgalarının gönlümdeki akisle-rinin şiirimde dile gelmesini istiyorum.*¹²⁷

حَمَامَةٌ خَزَعًا حَوْمَةً الْجُنْدَلِ إِسْحَاجِي * فَأَنْتَ بِمَرَأَى مِنْ سَعَادَ وَ مَسْمَعٍ (Ey büyük kaya-lığın kumluğunun güvercini, ötl! Çünkü sen, Su'âd tarafın-dan görülebilir ve duyulabilir bir yerdesin.) Beyitte geçen, حَمَامَةٌ خَزَعًا حَوْمَةً الْجُنْدَلِ (Ey büyük kayalığın kumluğunun güvercini!) izâfetinin telaffuzu dile ağır geldiği için tetâbu-i izâfete ör-nek verilebilir.¹²⁸

1.2.1.7. Kesret-i Tekrâr

Kesret-i tekrâr, bir cümlede isim, fiil veya harflerin ge-reksiz yere tekrarıdır.¹²⁹ Buna Türkçe ve Arapça'daki şu kul-lanımları örnek verebiliriz:

Türkçe'de, “Demin otobüs durağında Orhan Okan Bey’e, Orhan Okan Bey’in hanımına, Orhan Okan Bey’in büyük oğluna, Orhan Okan Bey’in küçük oğluna, Orhan Okan Bey’in dostu Ah-met Emin Bey’e rastladım.”¹³⁰ cümlesindeki “Orhan Okan Bey” ifadesi gereksiz yere birden fazla tekrar edilmiştir.

¹²⁶ Ebû Zeyd, *İlmü'l-meânî*, 24-25.

¹²⁷ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, 27.

¹²⁸ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/78.

¹²⁹ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/78; Sa'deddin et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 3; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 23.

¹³⁰ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, 29.

(Şayet sırrı gizlemiş olsaydın, sen de biz de önceki gibi olurduk, fakat bu olmadı.)¹³¹ ifadesindeki كُنْتُ (sen) lafzı gereksiz yere çokça tekrar edilmiştir.

1.2.3. Mütelliminin Fesâhatı

Mütelliminin, merâmını fasîh lafızlarla tam olarak açiklaması gerekmektedir.¹³² Hz. Ebû Bekir'in hâlife seçilirken yapmış olduğu şu hitâbı mütelliminin fesâhatına güzel bir örnektir:

أَيُّهَا النَّاسُ فَإِنِّي قَدْ وَلَّيْتُ عَلَيْكُمْ وَلَسْتُ بِمُحَرِّكُمْ فَإِن أَحْسَنْتُمْ فَأَعِينُونِي وَإِن أَسَأْتُ فَقَوْمُونِي. الصَّدُوقُ
أَمَانَةٌ وَالْكَذِبُ خِيَانَةٌ. وَالضَّعِيفُ فِيكُمْ قَوِيٌّ عِنْدِي حَتَّى أُرِيحَ عَلَيْهِ حَقَّهُ إِن شَاءَ اللَّهُ، وَالْقَوِيُّ فِيكُمْ ضَعِيفٌ
عِنْدِي حَتَّى آخِذَ الْحَقِّ مِنْهُ إِن شَاءَ اللَّهُ... أَطِيعُونِي مَا أَطَعْتُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِذَا عَصَيْتُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَلَا طَاعَةَ
لِي عَلَيْكُمْ...

"Ey insanlar! Sizin en hayırlınız olmadığım halde idâreniz bana tevdi edildi. Şayet bu işi iyi yaparsam bana yardım edin. İyi yapmazsam beni doğrultun. Doğruluk emanet, yalan ise ihânettir. İçinizden zayıf olan birisi, hakkını iade edinceye kadar benim yanımda güçlüdür. İçinizden kuvvetli olan birisi (gasb ettiği) hakkı kendisinden alıncaya kadar benim nazarımda zayıftır. Allah (cc) ve Rasûlüne (s.a.v.) itaât ettiğim müddetçe bana itaât edin. Şayet ben Allah (cc) ve Rasûlüne (s.a.v.) karşı isyan edersem, sizin bana hiçbir şekilde itaât etmeniz gerekmez."¹³³

¹³¹ Ebû Zeyd, *İlmü'l-meânî*, 23.

¹³² Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 1/79; Sa'deddin et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 24.

¹³³ Şehâbeddin Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fînûnî'l-edeb*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Kahire: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1975), 19/42.

2. KUR'ÂN-I KERİM'İN BELÂGATI

İslamdan önce belâgat, câhiliye dönemi Arap edebiyatında mevcut olmakla birlikte ilmi bir disiplin olarak henüz ortaya çıkmamıştı. Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûluyla birlikte onu dilbilimsel açıdan anlama ve yorumlama gayretleri başlamıştır. Böylece insanlarda var olan belâgat melekesi ortaya çıkmış ve ilmi bir disiplin formuna kavuşmuştur. İslam öncesi câhiliyye Arapları'nda çok güçlü bir belâgat vardı. Yılın belli dönemlerinde şiir yarışmaları düzenlenir ve şairler tüm hünerlerini ortaya koyarlardı. Birinci gelen şairin şiiri Kâbe'ye asılır ve orada bir yıl süreyle bekletilirdi. Cahiliyye döneminden Arap edebiyat tarihinde muallaka-ı seb'a (yedi askı) diye adlandırılan şiirler mevcuttu.¹³⁴ İşte Kur'ân-ı Kerîm tam böyle bir dönemde nâzil olmaya başlamıştı. Zira Kur'ân'ın onlara meydan okuyabilmesi için üstün bir belâgat özelliğine sahip olması gerekirdi.

Vahyin ilk muhâtapları arasında edebiyat, şiir ve söz sanatları alanında öne çıkan birçok şâir ve edîb vardı. Kur'ân, bir benzerini getirmeleri konusunda onlara adeta meydan okumuştur.¹³⁵ Ancak onlar Yâhudi ve Hıristiyan bilginlerinden yardım alarak bu işe kalkışmak isteseler de muvaffak olamamışlardır.¹³⁶

Kur'ân-ı Kerîm, belâgat ve fesâhatı ile mükemmel bir uslûba sahiptir. Herhangi bir yerinde eksiklik bulunmamakla birlikte muhataplarını uslûbunun ve içeriğinin mükem-

¹³⁴ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2012), 177-178.

¹³⁵ el-Bakara 2/23; el-İsrâ 17/18; Hûd 11/13.

¹³⁶ Süleyman Gür, *Kādî Beyzâvî Tefsirinde Belâgat İlmi ve Uygulanışı* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014), 35.

melliğiyle hayrete düşürmüştür.¹³⁷ Kur'ân'ın ses nizamındaki ahengi, lafız-mana arasındaki uyumu, farklı kabiliyetlere sahip insanlara aynı anda hitabı, aynı yerde farklı birçok konuya değinmesi gibi daha birçok özelliği ile eşsiz bir uslûba sahiptir.¹³⁸

Özetle, belâgat, câhiliyye dönemi Arap edebiyâtında bilinmekle birlikte henüz disipline edilmemişti. Belâgatın gelişmesi ve ilerlemesi Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûluyla birlikte gerçekleşmiştir.¹³⁹

3. SAFVETÜ'T-TEFÂSİR'DE BELÂGAT METODU

Sâbûnî, bu eserinde akıcı, okuyanı yormayan ve kolay anlaşılabilir bir uslub kullanmıştır. Bu da onun, Arap dili belâgat ve fesâhatı konusundaki yetkinliğinden kaynaklanmaktadır. Sâbûnî'nin *Safvetü't-Tefâsîr*'deki belâgat metodu şu şekildedir:

- Hazfedilen âyetlerin takdirinin nasıl olması gerektiğini söyleyerek konuya açıklık getirmiştir.

Örnek:

وقالوا كونوا هودا او نصارى “*Yâhudi veya Hristiyan olun dediler.*” (el-Bakara 2/135) Bu cümlemin aslının şöyle olması gerekmektedir. قال اليهود كونوا يهودا وقال النصارى كونوا نصارى *Yâhudiler, Yâhudi olun; Hristiyanlar da Hristiyan olun dediler şeklinde olmalıdır.*¹⁴⁰

¹³⁷ Mehmet Bağış, *Edebî Sanatların Kur'ân-ı Kerîm ve Çağdaş Türk Edebiyatı Açısından Mukayesesi* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012), 7.

¹³⁸ Mustafa Sâdık er-Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 2004), 156; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2010), 149-150.

¹³⁹ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, 24.

¹⁴⁰ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2000), 1/100, 123, 138, 143, 330.

- Bazı sanatların tanımını yaparak kişiyi sanat hakkında bilgi sahibi yapmaktadır. Bu durum okuyucuyu belâgat hakkında bilgilendirmektedir.

Örnek:

فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ “*Şu halde kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle siz de ona saldırın.*” (el-Bakara 2/194) cümlesinde müşâkele sanatı vardır. Müşâkele; bir cümlede lafızların aynı, manaların farklı olması durumuna denir.¹⁴¹

- Bazı durumlarda ilgili âyetle hangi sanatın olduğunu açıklamadan müfessirlerin âyetle ilgili görüşlerini dile getirmiştir.

Örnek:

لَوْ أَنَّ هُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ “*Şüphesiz ki kâfir olanlar, yeryüzündeki her şey ve bunun yanında da bir o kadarı kendilerinin olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için fidye verseler onlardan asla kabul edilmez.*” (el-Mâide 5/36) ez-Zemahşerî şöyle der: Bu, azabın onlardan ayrılmayacağını ve onlar için hiçbir şekilde azaptan kurtuluş yolu olmayacağını vurgulayan bir temsildir.¹⁴²

- Bazı yerlerde konuyla ilgili âyeti açıkladıktan sonra Arap şiirinden de yararlanarak o kelimenin kullanımıyla alakalı örnekler vermiştir.

Örnek:

لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِي “*Kendisine nisbet ettikleri kimsenin dili Arapça değildir.*” (en-Nahl 16/103) Araplar lisan kelimesini lûgat manasında kullanırlar. Bu âyetle de dil lûgat manasından da kullanılmıştır.

¹⁴¹ Sâbûnî, *Safoetü't-tefâsîr*, 1/126, 171.

¹⁴² Sâbûnî, *Safoetü't-tefâsîr*, 1/341.

Örnek:

لسان السوء تحديدها إلينا وخنت وما حسبتك ان تخونا (Kötü lisanı bize ithaf ediyorsun. Hainlik ettin, senin hainlik edeceğini sanmıyordum.) Bu şiirdeki لسان lafzıyla âyetteki لسان lafzı aynı anlamda lûgat olarak kullanılmıştır.¹⁴³

- Sâbûnî, edebi sanatları açıklarken Arap atasözü ve deyimlerine de yer vermiştir.

Örnek:

وَفَارَ التَّنَوُّرُ “Tandır kaynadı.” (el-Hûd 11/40) Burada şiddet-ten kinâye olduğunu açıkladıktan sonra Arapların şu deyimini bu örneğe delil getirmiştir. حمى الوطيس (Tandır kızıştı.) Yani “savaş başladı”. Buradaki deyim ile âyetteki kullanım aynıdır.¹⁴⁴

Sâbûnî, bu eserde belâgat konularının bazı alt başlıklarını açıklamaya gerek görmemiştir. Tarafımızdan ilgili âyetler örnek gösterilerek bu başlıklar belirtilmiştir. Sâbûnî, Kur’ân-ı Kerîm’in tamamında birçok güzelliğin var olduğunu şöyle açıklamaktadır: Biz, bu eserimizde edebi sanatlara örnekler verdik. Âyetlerde geçen edebi sanatlar bu kadar değildir. Maksadımız okuyucunun Kur’ân’da bulunan güzelliklerden bir miktar tatmasıdır. Yoksa Allah’ın kelâmı bir mucizedir. Onda insanın zevk alıp da dilin anlatamayacağı birçok edebi güzellikler vardır.¹⁴⁵

¹⁴³ es-Sabûnî, *Safoetü’t-Tefâsir*, II/145, 202; I/387, 63.

¹⁴⁴ es-Sabûnî, *Safoetü’t-Tefâsir*, II/311, 330; I/591,

¹⁴⁵ es-Sabûnî, *Safoetü’t-Tefâsir*, I/ 39.

SÂBÛNÎ'NİN BELÂGAT'TA KULLANDIĞI KAYNAKLAR

1. Ebu Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferra (öl. 207/822), *Me'âni'l-Kur'ân*, [معاني القرآن]

2. Ebu Ubeyde Ma'mer b. El-Müsennâ et-Teymî el-Basrî (öl. 209/824?) *Mecâzu'l-Kur'ân*, [مجاز القرآن]

3. Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (öl. 276/889) *Ğarîbu'l-Kur'ân*, [غريب القرآن]

4. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (öl. 310/923): *Câmi'u-l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân* [جامع البيان في تفسير القرآن]

5. Ebu'l-Hasen Muhammed b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şerîf er-Radî el-Mûsevî el-Alevî (öl. 406/1015): *Telhîsu'l-Beyân fi Mecâzâtü'l-Kur'ân* [تلخيص البيان في مخارج القرآن] ve *Nehcu'l-Belâga* [نحو البلاغة]

6. Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (öl. 538/1144): *el-Keşşâf* [الكشاف]

7. Ebu Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Muhammed b. Gâlib el-Muhâribi el-Gınâti el-Endelusî, (İbn Atiyye) (öl. 541/1147) *el-Muharraru'l-Vecîz* [المحرر الوجيز]

8. Ebu'l-Ferec İbnü'l Cevzî Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (öl. 597/1201): *Zâdu'l-Mesîr fi-İlmi't-Tefsîr* [زاد المسير في علم التفسير]

9. Ebû Abdillâh (Ebu'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et-Taberistânî (öl. 606/1210): *Mefâtihü'l-Ğayb (Tefsîru'l-kebîr)* [مفاتيح الغيب التفسير الكبير]

10. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (öl. 671/1273): *el-Câmiu li Ahkâmü'l-Kur'ân* [الجامع لأحكام القرآن]

11. Nâsiruddîn Ebu Said (Ebu Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî (öl. 685/1286): *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* [أنوار التنزيل وأسرار التأويل]

12. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî (öl.745/1344): *el-Bahru'l-Muhît* [البحر المحيط]

13. Ebussuûd Efendi (öl. 982/1574): *Îrşâdu Akl's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbu'l-Kerim* [إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم]

14. Ebu's-Senâ Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî el-Âlûsî (öl. 1270/1854): *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Âzîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*. [روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني]

15. Muhammed Ali Sâbûnî, *Ravâi'u'l-beyân fî Tefsîri Âyâtî'l-Ahkâm* [روائع البيان تفسير آيات الأحكام]¹⁴⁶

¹⁴⁶ Şahhâde, *es-Sâbûnî ve menhecühü fî't-tefsîr min hilâli kitâbihi Safvetü't-tefâsîr*, 63.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ME'ÂNÎ İLMİ ve SAFVETÜ'T TEFÂSİR'DE UYGULAMALARI

1. ME'ÂNÎ İLMİ

Me'ânî, mâ'nâ kelimesinin çoğuludur. Bir belâgat terimi olarak; sözün, muktezâ-i hâle uygun ifâde edilmesine denir.¹⁴⁷ Diğer bir ifadeyle me'ânî ilmi, âyeti oluşturan kelimelerin dizilişi, kelimelerin genişliği, tatlılığı, sağlamlığı, sâdeliğini ve Kur'ân'ın i'caz yönünü amaçlayan bir ilimdir. Me'ânî ilmi haber ve inşa gibi cümle yapılarından bahseder. Cümleyi oluşturan birimlerin takdim-tehîr, hazif, izmâr vs. durumları hakkında bilgi verir.¹⁴⁸

Bu bölümde, *Safvetü't-Tefâsir*'de haber, inşa, müsned ve müsnedün ileyhin durumları, kasr, icâz, itnâb vs. me'ânî ilmini oluşturan başlıkları örnek âyetlerle ele alacağız.

2. SAFVETÜ'T-TEFÂSİR'DE ME'ÂNÎ İLMİ

2.1. Haber

Doğru veya yanlış bir hüküm ifade eden sözlere haber denir.¹⁴⁹ Söylenilen söz gerçeğe uygunsa o sözü sarf eden kişi sözünde doğrudur denilir. **الْعِلْمُ نَافِعٌ** (İlim faydalıdır.) cüm-

¹⁴⁷ Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî* (İstanbul: Eser Kitabevi, 1960), 29; Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/12; İsmail Durmuş, "Meânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/204-206.

¹⁴⁸ Hatîb el-Kazvînî, *et-Telhîs*, 10; Îsâ Alî el-Akûb, *el-Kâfi fî ulûmi'l-belâgati'l-Arabiyye* (İskenderiye: el-Câmiatü'l-meftûha, 1993), 5; Semira Karuko, *el-Câhız ve Belâgat* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014), 194.

¹⁴⁹ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/85; İn'âm Fevvâl Akkâvî, *el-Mu'cemü'l-mufassal fî ulûmi'l-belâğa* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1996), 607.

lesinde olduğu gibi. Eğer söylenilen söz gerçeğe aykırı ise o kimse sözünde yalancıdır denilir. Bir kişi Ahmet okumadığı halde قَرَأَ أَحْمَدَ (Ahmet okudu.) derse o kimse sözünde yalancıdır.

2.1.1. Haber Cümlesinin Gayeleri

2.1.1.1. Fâide-i Haber

Muhataba bilmediği bir konu hakkında bilgi veya hüküm verilmesine faide-i haber denir.¹⁵⁰ المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده (Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların zarar görmediği kimsedir.)¹⁵¹ Hadis-i şerîf, bir Müslümanın başka bir Müslümana zarar vermemesi gerektiği hususunda faydalı bir bilgi vermektedir.

2.1.1.2. Lâzım Fâide-i Haber

Muhâtabın bildiği bir hüküm veya bir bilgiyi, mütekeltime onu bildiğini hissettirmesine lâzım fâide-i haber denir.¹⁵²

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

"Rabbim! de-di, benden (vücudumdan), kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı. Ve ben, Rabbim! sana (ettiğim) dua sayesinde hiç bedbaht olmadım." (Meryem, 19/4)

Hız. Zekerîyyâ (as), Allah kendisinin durumundan haberdar olduğu halde saçının ve başının ağardığını, gücünün

¹⁵⁰ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, 60.

¹⁵¹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "İmân", 12.

¹⁵² Bolelli, *Belâgat*, 197; Ali Bulut, *Belâgat* (İstanbul: MÜİF Yayınları, 2013), 53.

tükendiğini ve ihtiyarladığını ifade etmiştir. Burada muhâtab (Allah), bildiği halde kendisine bir durum haber verilmiştir.¹⁵³

2.1.2. Haber Cümlesinin Çeşitleri

2.1.2.1. İbtidâî Haber

Muhâtabın, konuyla iliği herhangi bir bilgisinin olmamasıdır. Muhâtab verilen bu bilgide bir şüphe duymaz. Bu sebeple haber te'kidsiz gelir. Ayrıca ibtidâî haber inkârî haberin yerine kullanılabilir. Bu durumda haberi inkâr eden kimsenin hiçbir bilgisi yokmuş gibi hitap edilir. Yalnız inkâr eden kişi aklı selîm olarak düşünürse inkârî ortadan kaldıracak birçok delil bulabilir.¹⁵⁴

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَاللَّهُمَّ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ *"İlâhınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, rahmândır, rahîmdir."* (el-Bakara, 2/163)

Yukarıdaki âyet-i kerimede, Allah'ı inkâr eden kişi, Allah'ı inkâr etmeyen kimsenin yerine konulduğu için haber te'kidsiz gelmiştir. Çünkü inkârcılar hakkıyla düşündüklerinde çevrelerinde Allah'tan başka ilah olmadığını gösteren birçok delilin var olduğunu görecekler. Bu âyette ibtidâî haber inkârî haberin yerine kullanıldığı için ibtidâî haber olmuştur.¹⁵⁵

¹⁵³ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (Kahire: Dâru's-Sâbûnî, 1997), 2/217; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/517, 562.

¹⁵⁴ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/18-19; Akkâvî, *el-Mu'cemü'l-mufasssal*, 555.

¹⁵⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/112.

2.1.2.2. İnkârî Haber

Muhâtabın ifâde edilen haber cümlesini kabul etmeyip inkâr etmesi durumuna denir. İnkârî haber cümlelerinde tekitli ifâdenin kullanılması zarûridir. Tekit muhâtabın inkâr derecesine göre birden fazla olabilir.¹⁵⁶

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ “Sen şüphesiz peygamberlerdensin.” (Yâsîn, 36/3)

Bu âyet-i kerîmede muhâtablar (Mekkeli müşrikler), Hz. Peygamber'in nübüvetini kabul etmemeleri nedeniyle isim cümlesinin yanı sıra اِنَّ ve ل edatları kullanılarak pekiştirilmiştir.¹⁵⁷

2.2. İnşâ

İnşâ, sözlükte *icâd etmek, yoktan var etmek* gibi manalara gelmektedir. Meânî sanatı olarak ıstılah manası; bir ifâde doğrudur veya yanlıştır diye hüküm bildirmiyorsa buna inşâ denir. İnşâ; talebî ve ğayri talebî olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁵⁸

2.2.1. Emir

Emir, muhâtabtan bir şeyin yapılmasını istemektir.¹⁵⁹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ فَعَلَمَا أَنتُمْ مُسْلِمُونَ “De ki: Bana sadece, sizin ilâhınızın ancak bir tek Allah olduğu vahyedildi. Hâlâ müslüman olmayacak mısınız?” (el-Enbiyâ, 21/108)

¹⁵⁶ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/18-19; Akkâvî, *el-Mu'cemü'l-mufassal*, 555.

¹⁵⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/12.

¹⁵⁸ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/130; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 62.

¹⁵⁹ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 63; Merâğî, *Ulûmü'l-belâğa*, 75.

Âyet-i kerimde soru biçimindeki فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ “Hala müslüman olmayacak mısınız?” cümlesi, emir manasında kullanılmıştır. Yani Müslüman olun! demektir.¹⁶⁰

Emir sadece talep için kullanılmaz. Talebin dışından şu amaçlar içinde kullanılır:

Tehdit

Tehdit, bir işi yapan kimsenin o işi yaptığında zarar göreceğini, korkutma, tehdit ve nehiy sığasıyla bildirmektir.¹⁶¹

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ أَمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلْ

انتظروا “Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden inanmamış ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye artık imanı bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin, şüphesiz biz de beklemekteyiz!” (el-En’âm, 6/158)

Bu âyet-i kerimde de anlaşıldığı üzere kıyamet alametleri ortaya çıktığı zaman, iman eden kimselerin imanları kendilerine fayda sağlamayacaktır. Bu kimseler gönül rızasıyla değilde kıyametten korktukları için iman etmişlerdir. Bu durumda olan kimseler قُلْ انتظروا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ifadesiyle korkutulup tehdit edilmişlerdir.¹⁶²

Ayrıca böyle bir imanın geçersiz olduğu şu hadîs-i şerifle de kayıt altına alınmıştır. “Güneş batıdan doğuncaya kadar kıyamet kopmaz. O, batıdan doğup da insanlar onu görünce hepsi iman ederler. İşte bu an, daha önce iman etme-

¹⁶⁰ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 2/288.

¹⁶¹ Ali Bulut, *Belâgat: Meânî-Beyân-Bedî’* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 64.

¹⁶² Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 1/432; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/422.

miş olanlara iman etmelerinin fayda vermeyeceği bir andır.”¹⁶³

Aciz Bırakma

Aciz bırakma, muhâtabın yapmaktan aciz olduğu ve güç yetiremeyeceği şeyi ondan istemektir.¹⁶⁴

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ
“Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çerçevesinden çıkıp gitmeye gücünüz yetiyorsa geçin. Ancak büyük bir güçle çıkıp gidebilirsiniz.” (er-Rahmân, 55/33)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede emir فَاَنْفُذُوا sîğası, muhâtapları aciz bırakmak için kullanılmıştır.¹⁶⁵

Alçaltma

Alçaltmak, alay etmek ve küçümsemek amacıyla yapılan emirdir.¹⁶⁶

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا
“Tadın! Bundan sonra yalnızca azabınızı arttıracאğız.” (en-Nebe, 78/30)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede فَذُوقُوا “tadın” emri, horlama ve küçümseme ifâde eder. Ayrıca bu âyetle kâfirleri daha fazla

¹⁶³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1990), “Fiten”, 25.

¹⁶⁴ Eren – Uzunoğlu, *Arap Belâgatı*, 29; Bolelli, *Belâgat*, 244; Ali Bulut, *Belâgat*, 65.

¹⁶⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/303; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/24.

¹⁶⁶ Eren – Uzunoğlu, *Arap Belâgatı*, 29; Bolelli, *Belâgat*, 246.

horlamak ve kınamak için III. şahıstan II. şahsa dönüş yapılmıştır.¹⁶⁷

Aşağılama

Aşağılama; hor görmek ve küçümsemek için yapılan emirdir.¹⁶⁸

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“İçinizden cumartesi günü azgınlık edip de, bu yüzden kendilerine: Aşağılık maymunlar olun! Dediklerimizi elbette bilmektesiniz.” (el-Bakara, 2/65)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede كُونُوا خَاسِيِينَ ifâdesindeki emir hakîki manada değil de Yâhudileri aşağılamak ve horlamak manasında kullanılmıştır.¹⁶⁹

Ta'âccüb

Ta'accub, hayret ve şaşkınlık ifade eden emre denir.¹⁷⁰

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“Onlar, bizim huzurumuza çıkacakları gün (başlarına gelecek olanları) ne iyi duyarlar ve de iyi görürler (bir görsen)! Fakat o zalimler bugün açık bir sapıklık içindedirler.” (Meryem, 19/38)

Âyette, ta'accub sığası kullanılarak, dünyada hakkı hakikati göremeyen bu kimselerin kıyamet gününde şaşılacak derecede iyi göreceklere vurgu yapılmıştır. Nite-

¹⁶⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/511; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/443.

¹⁶⁸ Eren - Uzunoğlu, *Arap Belâgatı*, 29; Bolelli, *Belâgat*, 247.

¹⁶⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/65; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/508.

¹⁷⁰ Bolelli, *Belâgat*, 246.

kim Yüce Allah (cc) bir başka âyetinde قَبَسْرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ şeklinde bir izâhatta bulunmuştur.¹⁷¹ (Kâf, 50/22)

İrşâd

İrşâd, muhâtaba yol göstermeye rehberlik etmeye delâlet eden emirdir.¹⁷²

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ
ancak duyurmaktır. Allah açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir.”
(el-Mâide, 5/99)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede الْبَلَاغُ kelimesi, mübâlağa isim formunda olmakla birlikte emir anlamındadır. Âyette Peygamberimiz (s.a.v.)'in peygamber olarak gönderiliş amacı risâleti eda etmekle birlikte dini tebliğ olduğu الْمَبْلَغُ mastarı ile vurgulanmıştır.¹⁷³

Nehy

Nehy, muhâtaba herhangi bir işin yapılmasını yasaklamaya denir.¹⁷⁴

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ
تَتَّقُونَ *“Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti.”* (el-En'âm, 6/153)

¹⁷¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/217; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 3/35.

¹⁷² Bolelli, *Belâgat*, 248.

¹⁷³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/371.

¹⁷⁴ Eren - Uzunoğlu, *Arap Belâgatı*, 30; Bolelli, *Belâgat*, 254.

Allah Teâla, bu âyetten önce yetimin malına güzel bir niyetle yaklaşılmasını, ölçü ve tartı da adâletli olunmasını, aleyh de dahi olsa adâletli olunmayı ve Allah’a verilen sözün yerine getirilmesi gerektiğini haber vermiştir.¹⁷⁵ Bunun da yanlış yollarla değil de dosdoğru yolla mümkün olduğunu ifadesiyle belirtmiştir. Ayrıca السُّبُل kelimesi bid’at ve sapık mezheplere imaen kullanılmıştır.¹⁷⁶

2.2.2. İstifhâm

İstifhâm, muhâtabın bilmediği bir şeyi sorarak öğrenmesine denir.¹⁷⁷

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلُكَ يَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ *“Görmedin mi, Allah, yerdeki eşyayı ve emri uyarınca denizde yüzen gemileri sizin hizmetinize verdi. Göğü de kendi izni olmadıkça yer üzerine düşmekten korur. Çünkü Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”* (el-Hacc, 22/65)

Yukarıdaki âyet-i kerime Allah Teâla kullarına vermiş olduğu bazı nimetleri hatırlatmaktadır. أَلَمْ تَرَ *“görmedin mi?”* sorusuysa vermiş olduğu nimetleri itiraf ettirmek içindir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ el-En’âm 6/152.

¹⁷⁶ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 1/432.

¹⁷⁷ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/131-137; Eren – Uzunoğlu, *Arap Belâgatı*, 32.

¹⁷⁸ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 2/301.

Hayret Manasında Kullanılması

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ “Allah’ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi? Onlar ne sizdendirler ne de onlardan. Bilerek yalan yere yemin ediyorlar.” (el-Mücâdele, 58/14)

Bu âyet-i kerimede, *“Allah’ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi?”* şeklindeki soru cümlesi hayret manası taşımaktadır.¹⁷⁹

Kınama ve Azarlama Manasında Kullanılması

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ نَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أُرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَى بَيِّنَةٍ مِّنْهُ بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورٌ “De ki: Allah’ı bırakıp da taptığınız, ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana! Onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar! Yoksa onların göklerde mi bir ortaklıkları var! Yahut biz onlara, (bu hususta) bir kitap mı verdik de onlar, o kitaptaki bir delile dayanıyorlar? Hayır! O zalimler birbirlerine, aldatmadan başka bir şey vâdetmiyorlar.” (Fâtır, 35/40)

Âyet-i kerimede *أُرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ* ve *أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ فِي السَّمَاوَاتِ* âyeti kerimleri istifhâm-ı inkâri olup kınama va azarlama ifâde eder.¹⁸⁰

Takrîr

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

¹⁷⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/345.

¹⁸⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/582; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/416, 499, 508, 555.

أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِّنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ
“Biz, (bunlar gibi inkârcı olan)
öncekileri helâk etmedik mi? (Ey insanlar!) Biz sizi dayanıksız bir
sudan yaratmadık mı?” (el-Mürselât, 77/15-20)

Yukarıdaki âyeti kerîmelerde geçen أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ ve أَلَمْ نُحْيِكْ ve
ruları muhâtabı ikrâr ettirmek için sorulmuştur.¹⁸¹

Korkutma

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَمَجَّلَ الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رُؤْيَا
“Kâfirlere mühlet ver, onları biraz kendi
hallerine bırak (pek yakında desteğimiz sana gelecek)” (et-Târık,
86/17)

Bu âyet-i kerîmede kâfirleri daha fazla korkutmak için
aynı kökten olan فَمَجَّلَ ve أَمْهَلُهُمْ fiilleri iki defa tekrar edilmiş-
tir.¹⁸²

Tehekküm

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَقَالُوا أَيُّدَا ضَلَّلْنَا فِي الْأَرْضِ إِنَّا لَنَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ
“Toprağın
içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten (o vakit) biz mi yeniden
yaratılacağız? derler. Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkâr
etmektedirler.” (es-Secde, 32/10)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede kâfirlerin أَيُّدَا ضَلَّلْنَا فِي الْأَرْضِ إِنَّا لَنَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ
“Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten (o vakit)
biz mi yeniden yaratılacağız.” diye soru sormalarından maksat
Peygamberimiz (s.a.v.) alaya almaktır.¹⁸³

¹⁸¹ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsîr, 3/505.

¹⁸² Sâbûnî, Safvetü't-tefâsîr, 3/547; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/422.

¹⁸³ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsîr, 2/508.

İstifhâmu'l-İnkârî

İstifhâm-ı inkârî, muhâtabın kendisine emredileni yapmadığı emir çeşididir.¹⁸⁴

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أُرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي
السَّمَاوَاتِ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْهُ بَلْ إِنْ يَعْذِرُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ إِلَّا غُرُورًا
De ki: Allah'ı bırakıp da taptığınız, ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana! Onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar! Yoksa onların göklerde mi bir ortaklıkları var! Yahut biz onlara, (bu hususta) bir kitap mı verdik de onlar, o kitaptaki bir delile dayanıyorlar? Hayır! O zalimler birbirlerine, aldatmadan başka bir şey vâdetmiyorlar.” (el-Fâtır, 35/40)

Bu âyet-i kerimede geçen أُرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ ile أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ ifadelerinde istifhâm-ı inkârî vardır.¹⁸⁵

2.3. Kasr

Kasr, sözlükte *hapsetmek, kısaltmak, daraltmak, engellemek, tahsis etmek* gibi manalara gelmektedir. İstilah manası ise; bir ifadede belirtilen bir özelliği, özel bir yolla başka bir şeye tahsis etmektir. Tahsis edilene maksûr; bir başka şeyin kendisine tahsîs edilene de maksûrun aleyh denir.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Eren – Uzunoğlu, *Arap Belâgatı*, 37.

¹⁸⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/582; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/384, 507, 582.

¹⁸⁶ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâgat: Fünûnühâ ve efnânühâ (İlmü'l-meânî)* (Amman: Dâru'l-furkân, 1997), 357; Akkâvî, *el-Mu'cemü'l-mufasssal*, 621.

2.3.1. Hakîki Kasr

Maksûr, maksûrun aleyhe tahsîs edildiğinde gerçeğin vâkaya uygun olması, maksûrun aleyhe tahsis edilen özelliğin başka bir kimsede bulunmamasına denir.¹⁸⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَهَمُّ هُمْ الْفَائِزُونَ “Sabretmelerine karşılık bugün onları mükâfatlandırımdı. Doğrusu onlar kurtulanlardır.” (el-Mü'minûn, 23/111)

Allah Teâla, âyet-i kerimede zikredilen بِمَا صَبَرُوا أَهَمُّ هُمْ الْفَائِزُونَ ifadesiyle kurutulacak olanların sadece sabredenlerin olduğunu haber vermiştir. Burada صَبَرُوا kelimesi maksûr; أَهَمُّ هُمْ الْفَائِزُونَ ibâresi ise maksûrun aleyhtir.¹⁸⁸

2.3.2. İzâfî Kasr

Başka bir şeye nisbetle meydana gelen kasra denir.¹⁸⁹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ “Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir.” (Âl-i İmrân, 3/144)

Âyet-i kerîmedeki وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ cümlesinde, mübtedâ haber ile tahsis edilmiştir. Maksûr, مُحَمَّدٌ kelimesi; maksûrünün aleyh ise رَسُولٌ kelimesidir.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/118; Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâgat*, 363.

¹⁸⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/323.

¹⁸⁹ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/118; Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâgat*, 364.

¹⁹⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/454.

çok mâna ifade edildiği için îcâz-ı kasr sanatı meydana gelmiştir.¹⁹³

2.4.2. Îcâz-ı Hazf

Îcâz-ı hazf, hazfin yapıldığı ibarede hazfedilen şeye bir karînenin delâlet ettiği sanattır.¹⁹⁴

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“(Oğulları): *Allah'ı andolsun ki sen hâlâ Yusuf'u anıyorsun. Sonunda ya hasta olacaksın ya da büsbütün helâk olacaksın! dediler.*” (Yûsuf, 12/85)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede *Allah'ı andolsun ki sen hâlâ Yusuf'u anıyorsun.*” Nâfiye lâ'sı hazfedilmiştir. Yani ibârenin aslı *تَفْتَأُ يَوْسُفَ* böyle olmalıdır.¹⁹⁵

2.5. İtnâb

İtnâb, *أُطْنَبَ* fiilinin masdarı olup sözü *uzatmak manasına* gelir. Terim manası ise bir ibâreyi gereksiz uzatmalardan kaçınmak suretiyle muhâtabın alışık olduğu lafızlardan daha çok fazla dile getirmektir.¹⁹⁶

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمَ خُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأَجَلْتُ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُنْتَلَى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ *“Durum böyle. Her kim, Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu, Rabbinin katında kendisi için*

¹⁹³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/234.

¹⁹⁴ Akkâvî, *el-Mu'cemü'l-mufasssal*, 245; Saîdî, *Buğyetü'l-îzâh*, 107.

¹⁹⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/66; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 1/65, 3/90, 168, 332.

¹⁹⁶ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/177; Merâgî, *Ulûmü'l-belâğâ*, 191.

daha hayırlıdır. (Haram olduğu) size okunanların dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı. O halde, pislikten, putlardan sakının; yalan sözden sakının.” (el-Hac, 22/30)

Âyet-i kerîmede فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ görüldüğü üzere وَاجْتَنِبُوا kelimesinin tekrar edilerek ifade pekiştirilmiştir. Bundan maksat pislik, put ve yalan sözün, başlı başına sakınılması gereken şeyler olduğunu vurgulamaktadır.¹⁹⁷

Tekrâr

Tekrar, bir maksat sebebiyle bir lafzı tekrar ifâde etmeye denir. Bu sanat genel olarak iki kelime arasındaki mesafenin uzaklığı, töhmeti aradan kaldırmak, yapılan uyarıyı pekiştirmek ve mananın zihinde yerleşmesini sağlamak için yapılır.¹⁹⁸

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ * ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ “Hayır! Yakında bileceksiniz! El-bette yakında bileceksiniz!” (et-Tekâsür, 102/3-4)

Yukarıdaki âyetlerin tekrar edilmesi tehdit ve uyarı içindir. İkinci âyetin ثُمَّ ile atfedilmesi, ikinci âyetin birinciden daha vurgulu olduğunu dikkat çekmek içindir. İbârenin tekrarından dolayı itnâb sanatı meydana gelmiştir.¹⁹⁹

Îğâl

Îğâl, muhâtabın yanlış anlamasına engel olmak için bir ibârenin sonunu nükte ifade eden bir terkiplerle bitirmeye denir. Bu nükte olmasa da mana tamdır.²⁰⁰

¹⁹⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/290.

¹⁹⁸ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğâ*, 183; Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâgat*, 487.

¹⁹⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/599, 65, 190, 439, 576; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/346, 525, 570.

²⁰⁰ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/199-200; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 266; Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâgat*, 488.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَحَاءٌ مِّنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ * اتَّبِعُوا مَن لَّا يَسْأَلْكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُّهْتَدُونَ “Derken şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi. Ey kavmim! dedi, bu elçilere uyunuz! Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tâbi olun, çünkü onlar hidayete ermiş kimselerdir.” (Yâsîn, 36/20-21)

Bu âyet-i kerîmelerde اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ibâresinden sonra, اتَّبِعُوا مَن لَّا يَسْأَلْكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُّهْتَدُونَ cümlesi getirilmiştir. Bu ibâre olmadığı takdirde âyetin mânâsında bir eksiklik söz konusu olamaz.²⁰¹

Tezyîl

Tezyîl, bir ibâreyi te’kid maksadıyla aynı manaya gelen başka bir ibâreyle pekiştirilmesidir.²⁰²

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“Onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah’ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın.” (el-Bakara, 2/282)

Âyet-i kerîmde كَاتِبٌ lafzının tekrarı pekiştirme amacıyla dır. Aynı lafız ve manada oldukları için tezyîl sanatı vardır.²⁰³

İhtirâs

İhtirâs, sanatına tekmîl de denir. Muhâtabın yanlış anlamasına sebebiyet verecek sözün akabinde başka bir ifadenin getirilerek yanlış anlaşılmanın ortadan kaldırılmasıdır.²⁰⁴

²⁰¹ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsîr, 3/12.

²⁰² Hatîb el-Kazvînî, el-Îzâh, 1/200-202; Sa’deddin et-Teftâzânî, Muhtasarü'l-meânî, 267; Hâşimî, Cevâhirü'l-belâğa, 186.

²⁰³ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsîr, 1/179.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةٌ أُخْرَى
nunun altına sok ki, bir başka mucize olmak üzere o, kusursuz ve
lekesiz beyazlıkta çıksın.” (Tâhâ, 20/22)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ geçen ke-
limesi yalnız kullanılmış olsaydı bunun bir cilt veya alaca
hastalığı şeklinde farklı anlamalarda anlaşılabilirdi. Bunu
önlemek maksadıyla مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ifadesi getirilmiştir.²⁰⁵

İ'tirâz

İ'tirâz, peşpeşe gelen bir veya daha fazla sözün içerisinde
de birden fazla ara cümlelerin kullanılmasıdır.²⁰⁶

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنَّ الدَّكْرَ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمِئْتُهَا
مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَدُرِّتُهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ “Onu doğurunca, Allah, ne do-
ğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa
erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş
şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.”
(Âl-i İmrân, 3/36)

Yukarıdaki âyet-i kerîme de وَضَعْتَ وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ ve
ibâreleri ara cümle olup Hz. İsa'nın şanını vurgulamaktadır.²⁰⁷

Tetmîm

Tetmîm, bir cümlelerin temel unsurlarından olmayan
mânayı kuvvetlendirmek, güzelleştirmek ve pekiştirmek için
kullanılan lafza denir.²⁰⁸

²⁰⁴ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğâ*, 186; Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâgat*, 494.

²⁰⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/235, 271.

²⁰⁶ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğâ*, 184; Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâgat*, 500.

²⁰⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/200.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَيْسَ الْمِهَادُ
lah'tan kork! Denilince benlik ve gurur kendisini günaha sevkeder.
(Ceza ve azap olarak) ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir!" (el-
Bakara, 2/206)

Âyet-i kerîmedek أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ terkibinden sonra, الْإِثْمُ lafzı zik-
redilmiştir. الْعِزَّةُ (izzet lafzı), övgü ifade etmekle birlikte âyete
baktığımızda bunun yerme maksadıyla kullanıldığı anlaşıl-
maktadır. Bu duruma tetmîm sanatı denir.²⁰⁹

Atfu'l-hâs ale'l-'Amm

Özel olan bir ibârenin, önemine ve fazîletine dikkat
çekmek için genel olan başka bir ibâreye atfetmeye denir.²¹⁰

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةَ وَالرُّوحَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِّنْ كُلِّ أَمْرٍ
melekler ve Ruh (Cebrail), her iş için iner dururlar." (el-Kadr,
97/4)

Bu âyet-i kerîmede نَزَّلُ الْمَلَائِكَةَ genel ibâresinden sonra, da-
ha özel olan وَالرُّوحَ (Cebrâil) ifadesi gelmiştir. Bu şekilde gel-
mesi, Cebrâil (as)'in yüceliğini vurgulamak içindir.²¹¹

²⁰⁸ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/205-206; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 268; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 187.

²⁰⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/135.

²¹⁰ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâgat*, 486; Ali Bulut, *Kur'ân-ı Kerîm'de itnâb üslûbu*, 190.

²¹¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/455, 589; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 1/107; 2/346.

‘Atfu’l-‘Amm ale’l-Hâs

Genel olan bir ibâreyi özel olan bir ibâreye atfetmeye denir. Bundan maksat özel olan ibârenin önemine ve fazîletine dikkat çekmek içindir.²¹²

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

“Ruh (Ceb-rail) ve melekler saf saf olup durduğu gün, Rahmân’ın izin verdiklerinden başkaları konuşmazlar; konuşan da doğruyu söyler.” (en-Nebe, 78/38)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede özel olan الرُّوح (Cebrâil) kelimelerinden sonra genel olan الْمَلَائِكَةُ kelimesinin atfedilmesi, Cebrâil (as)’ın kudsiyetine dikkat çekmek içindir.²¹³

Zamir Yerine İsmi Gelmesi

Muhâtabın zihninde ibârenin pekişmesini sağlamak için bazen zamir yerine isim kullanılmaktadır.²¹⁴

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

“Onlardan razı olursanız diye size yemin edecekler. Fakat siz onlardan razı olsanız bile Allah fâsıklar topluluğundan asla razı olmaz.” (et-Tevbe, 9/96)

Âyet-i kerîmede الْقَوْمُ الْفَاسِقِينَ ibâresi, عَنْهُمْ zamir formunda gelmesi mümkün iken ayette geçtiği şekliyle gelmesinin sebebi, fâsıkları daha çok kınamak ve yermek içindir.²¹⁵

²¹² Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 183; Ali Bulut, *Kur’ân-ı Kerîm’de itnâb üslûbu*, 190.

²¹³ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 3/511.

²¹⁴ Ali Bulut, *Kur’ân-ı Kerîm’de itnâb üslûbu*, 197.

²¹⁵ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 1/178, 562; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 3/105.

2.6. Müsnedin Durumları

Belâgat ilminde normal olan şey sözün muktezây-ı hâle uygun gelmesidir. Fakat bazen farklı amaç ve hedeflerden dolayı sözün bu durumu aykırı olarak geldiği görülmektedir. Müsnedle ilgili bazı yerlerde bu durum görülmektedir.

2.6.1. İsim yerine Zamir Gelmesi

Bazı ibârelerde isim yerine zamir gelmektedir. Genelde şa'n ve kıssa zamirleri, ismin yerine kullanılmaktadır.²¹⁶

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ “De ki: O, Allah birdir.” (İhlâs, 112/1)

Âyet-i kerimedeki هُو zamirine, ş'an zamiri denir. الشَّأْنُ lafzı yerine kullanılmıştır. Âyetin aslı قُلْ: الْأَمْرُ وَالشَّأْنُ لِلَّهِ أَحَدٌ şeklinde olması gerekmektedir. Burada هُو ş'an zamirinin lafza-tullâh'ın yerine kullanılmasının sebebi, Allah'ı ta'zîm ve hürmet etmek içindir.²¹⁷

2.6.2. Zamir Yerine İsim Gelmesi

Bazen de zamir yerine isim gelmektedir.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ “Kim, Allah'ın âyetlerini yalanlayıp onlardan yüz çevirenlerden daha zalimdir! Âyetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmelerinden ötürü azabın en kötüsüyle cezalandıracağız.” (el-En'âm, 6/157)

²¹⁶ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/68-69.

²¹⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/622.

Yukarıdaki âyet-i kerimede zikredilen عَنْ آيَاتِنَا ifade-
sindeki, آيَاتِنَا terkinin yerine عَنْهَا kullanılması, Allah'ın âyet-
lerini yalanlayanların azgınlık, taşkınlık ve çirkinliklerine
dikkat ekmek içindir.²¹⁸

2.7. İltifât

İltifât, sözü gâipten muhataba veya muhataptan gâibe
döndürmek sanatı, bir anlamı birinci, ikinci ve üçüncü şahıs-
lardan herhangi biriyle ifade ettikten sonra anlatıma başka
bir şahısla devam etmeye denir.²¹⁹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

*“Hamd al-hamdu lillâhi rabb' al-âlamîn * ar-rahmân ar-rahîm * milik yûm al-dîn * inâka k'ubdu wa inâka nstacirun*
(övme ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O,
rahmândır ve rahîmdir. Ceza gününün mâlikidir. (Rabbimiz!)
Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.” (el-
Fâtîha,1/5)

Yukarıdaki ilk üç ayet gâib sîgasıyla gelmiş ancak daha
sonra inâka k'ubdu wa inâka nstacirun ifadesiyle hitab formuna geçiş yapıla-
rak iltifat sanatı yapılmıştır.²²⁰ İltifât sanatında zamirler arası
geçişler şu şekilde olur:

Birinci Şahıstan İkinci Şahsa İltifat

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“Wa idu a'xdu rabbaka min bîi adam min zühûrihem durratuhum
habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarından, onların
bellerinden zürriyetlerini çıkardı.” (el-A'râf, 7/172)

²¹⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/131, 432; konu ile ilgili diğer örnekler için bk.
2/184; 3/65.

²¹⁹ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/70; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarul-meânî*,
111.

²²⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/26, 97.

Âyet-i kerimede hitâb edenin Allah olması hasebiyle âyet *وَإِذْ أَخَذْنَا* formunda gelmesi gerekmektedir. Ancak Peygamberimiz (s.a.v.)'in şanını yüceltmek için birinci şahıstan ikinci şahsa geçiş yapılarak edebî bir sanat yapılmıştır.²²¹

Birinci Şahıstan Üçüncü Şahsa İltifât

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin!” (ez-Zümer, 39/53)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede *لَا تَقْنَطُوا* âyetinin aslı, *لَا تَقْنَطُوا* şeklinde mütekellim biçiminde olması gerekmektedir. Ancak mütekellim formundan gaib formuna geçiş yapılarak Allah'ın rahmetinin kuşatıcılığına vurgu yapılmıştır.²²²

İkinci Şahıstan Üçüncü Şahsa İltifât

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır.” (el-Hucurât, 49/7)

Yukarıdaki âyet-i kerimedeki *حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ* cümlesinden sonra *أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ* cümlesinin gelmesiyle II. şahıstan III. şahsa geçiş yapılmıştır.²²³

Üçüncü Şahıstan Birinci Şahsa İltifât

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“Görmedin mi Allah gökten su indirdi. Onunla renkle-

²²¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/484; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/517.

²²² Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/91.

²²³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/47, 190, 238, 317.

ri çeşit çeşit meyveler çıkardık. Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık).” (el-Fâtır, 35/27)

Âyet-i kerimedeki، فَأَخْرَجْنَا مِنْ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ، cümlesinde فَأَخْرَجْنَا ifadesi önceki ifadelerle uyumlu olarak فَأَخْرَجَ şeklinde gelmesi gerekirken فَأَخْرَجْنَا şeklinde gelmiştir. Bu fiilde, Allah (cc)’ın azâmetini, sonsuz kudretini ve hikmetini bildirmek için III. şahıs kipinden I. şahıs kipine dönüş yapılmıştır.²²⁴

Üçüncü Şahıstan İkinci Şahsa İltifât

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

كَأَلَّا بَلَّ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ “Hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz.” (el-Fecr, 89/17)

Bu âyet-i kerîmede بَلَّ لَا تُكْرِمُونَ cümlesi, âyetin sibakına uygun olarak بَلَّ لَا تُكْرِمُونَ şeklinde üçüncü şahıs formunda olması gerekmektedir. Ancak bu hitap biçimiyle yetim malını yiyenleri daha fazla kınamak amacıyla II. şahıstan III. şahsa dönülmüştür.²²⁵

2.8. Tağlîb

Tağlîb, lafızları birbirine yakın, birbirine benzer veya aralarında ortak nokta bulunan iki kavramdan biriyle ilgili var olan hükmü, diğeri için de geçerli saymaya tağlîb denir. Tağlîb sanatı, müzekkerin müennese, çok olanın az olana, muhâtabın gâibe, akıllı olanın akıllı olmayana, komşuluk, aralarındaki benzerlik, kolaylık, şöhrat gibi vb. durumlarda meydana gelir.²²⁶ Mesela: Nâs ve Felak surelerine Muâvize-

²²⁴ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 2/571, 576.

²²⁵ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 3/35, 215, 270, 559.

²²⁶ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/91; Sa’deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü’l-meânî*, 135; Yaşar Kahyaoğlu, “Arap Dilinde Tağlîb Sanatı ve Örnekleri”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 3/11 (2003), 3.

teyn denilmesi gibi. Tağlib sanatında biri müzekker ve diğeri müennes ise kolaylık ve şöhrete bakılmaksızın müzekker olan lafız müennes olan lafza tağlib edilir.²²⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَرَفَعَ أَبُوهُ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا “Ana ve babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi onun için (ona kavuştukları için) secdeye kapandılar.” (Yûsuf, 2/100)

Yukarıdaki âyet-i kerîmedeki أَبُوهُ kelimesinde müzekkerlik ve müenneslikten dolayı tağlib sanatı meydana gelmiştir. Bu kelimeden maksat *Ana ve baba*'dır.²²⁸ Arapça'da cinsiyet sözkonusu olmadığı zamanlarda her zaman müzekker yapı tercih edilir. Bunu sebebi ise Arapçada asıl olanın müzekkerlik vasfının olmasıdır. Müennes, müzekkerin şubesidir. Tesniye cemi ve zamirlerde de durum böyledir.²²⁹

²²⁷ Kahyaoğlu, “Arap Dilinde Tağlib Sanatı ve Örnekleri”, 10; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşî (Beyrut: Dâru'n-nefâis, 2007), 125.

²²⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/53, 71, 202, 526; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 1/49, 92, 97, 135.

²²⁹ Kahyaoğlu, “Arap Dilinde Tağlib Sanatı ve Örnekleri”, 11.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BEYÂN İLMİ ve SAFVETÜ’T TEFÂSİR’DE

UYGULAMALARI

1. BEYÂN İLMİ

Beyân, kelime olarak maksadı ortaya çıkarmak, açık seçik olmak, keşif ve izah gibi anlamlara gelmektedir. Bir belâgat terimi olarak; bir manayı ifade ederken, o manayı açıklamak için gerekli olan anlayışı, duygu ve düşünceleri, farklı yollarla ifâde etme usul ve kurallarına denir.²³⁰

Beyân ilminin gayesi; kişinin duygu ve düşüncelerini, yerine ve zamanına göre, uygun bir şekilde ifade etmek, Kur’ân-ı Kerim’i ve edebî eserleri daha iyi anlamaktır. Beyân ilminin konusu, lafız ile mana arasındaki ilişkinin niteliğini ele almaktır.²³¹

Beyân ilminin alt dalları olan mecâzın hakîkate, istiârenin teşbihe, kinâyenin zahire göre daha üstün olduğu kabul edilir.²³² Beyân, bir anlamın farklı ve çeşitli yollarla ifade edilebilmesine imkân sağlar. Sözüün manaya delâletinin açık olması beyân ilminin olmazsa olmazıdır.²³³

²³⁰ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Beyân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/22-23; Enes Erdim, “Zemahşerî’nin el-Keşşâf’ında Beyân İlminin Yeri”, *Hikmet Yurdu* 4/8 (Temmuz–Aralık 2011), 83-84; Hatîb el-Kazvînî, *et-Telhîs*, 61.

²³¹ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, 97.

²³² Hacımüftüoğlu, “Beyân”, 6/22-23.

²³³ Ali Bulut, *Belâgat*, 171.

2. SAFVETÜ'T-TEFÂSİR'DE BEYÂN İLMİ

2.1. Teşbih

Teşbîh lafzı, تشبیه fiilinin masdarı olup bir şeyin başka bir şeye benzetilmesi anlamı taşımaktadır. Bir beyân terimi olarak teşbîh; *belirli bir maksat için, bir edat ile aralarındaki ortak nitelikten dolayı, bir şeyi başka bir şeye benzetmeye* denir.²³⁴ Diğer bir ifadeyle; bir şeyin (müşebbehin – benzeyenin) bir şeye (müşebbehun bihe – benzetilene), bir manada (vechü's-şebehe – benzetme yönünde) ortak olmasıdır.²³⁵

Teşbîh, iki kişi veya iki varlığın, bir veya birkaç vasıfla karşılaştırılmalarını esas alan edebi bir sanattır. Bu vasıf her ikisinde de ortak olmakla birlikte iki şeyden birinde daha fazla ve daha belirgin olmalıdır. Yani zayıf olan güçlü olana benzetilmelidir.²³⁶ Teşbîhin oluşması, kişinin herhangi bir olay veya varlık karşısındaki heyecanına bağlıdır. Kişi, o andaki ruh halini etkili bir şekilde karşısındakine yansıtmak için benzetmede bulunduğu iki varlığın birbirleriyle olan ilişkinin açık, tutarlı ve tabii olmasına özen göstermelidir.²³⁷

Teşbîh, birçok gayeye matuf olarak yapılmaktadır. Teşbîhdeki maksat, anlatılanı somut hale getirmek, anlatılan

²³⁴ Bolelli, *Belâgat*, 34-35.

²³⁵ Saîdî, *Buğyetü'l-îzâh*, 2/7; Hatîb el-Kazvînî, *Telhîs ve Tercümesi*, çev. Nevzat Yanık – Mustafa Kılıçlı – Sadi Çögenli (İstanbul: Huzur Yayınları, ts.), 94; Merâgî, *Ulûmü'l-belâğa*, 213.

²³⁶ Teysîr ez-Ziyâdât – Yaşar Acat, *Yabancılar İçin Arap Dili Belagatı* (İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2013), 21; Şadi Eren, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller* (İstanbul: Işık Yayınları, 2001), 28.

²³⁷ İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar* (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2011), 162; Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2013), 32.

şeyi güzel ve etkili bir şekilde muhataba aktarmak, eksik olan şeyi mükemmel hale getirmektir.²³⁸

-Teşbîhin amaçları genel olarak şu şekilde sıralanabilir:

-Müşebbehe isnâd edilen şeyin mümkün olduğunu açıklamak.

-Müşebbehin durumunu izah etmek.

-Müşebbehin azlık-çokluk, büyüklük-küçüklük ve ağırlık-hafiflik yönlerini açıklamak.

-Müşebbehin durumunu zihne iyice yerleştirmek.

-Müşebbehi süslemek ve güzelliğini açıklayarak ona olan rağbeti arttırmak

-Sevilmesini ve ona rağbet edilmesini önlemek için müşebbehi çirkin göstermek ve onu kötülemek.²³⁹

Teşbîhin Unsurları:

1.Müşebbeh (Benzeyen)

2.Müşebbehun bih (Kendisine benzetilen)

3. Edâtu't- teşbîh (Benzetme yönü)

4.Vechu'ş- şebah (Benzeme mânâsı ifade eden kelime)²⁴⁰

2.1.1. Teşbîh-i Mürsel

Teşbih edatı zikredilen teşbîhtir.²⁴¹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَتَتْ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُبُلَةٍ مِثْقَالٌ مِثْقَالٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ
“Allah yolunda mallarını harcayanların

²³⁸ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, 129; Ali Bulut, *Belâgat*, 172.

²³⁹ Hatîb el-Kazvînî, *et-Telhîs*, 67-68; Sâbûnî, *el-İbdâu'l-beyânî*, 18-19.

²⁴⁰ Merâgî, *Ulûmü'l-belâğa*, 213; Saîdî, *Buğyetü'l-izâh*, 33-34; Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha*, 18; Sâbûnî, *el-İbdâu'l-beyânî*, 18-19.

²⁴¹ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 1/263-264; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 315; Sâbûnî, *el-İbdâu'l-beyânî*, 16.

örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir, O, her şeyi bilir." (el-Bakara 2/261)

Bu âyet-i kerîmede Allah (cc), mallarını, kendi yolunda infak edenleri her tohumunda yedi başak bitiren ve her başakta da yüz dâne olan bir tohuma benzetmiştir. Zemâhşeri, bu bitkinin mısır olabileceğini söylemiştir.²⁴² Âyette müminlerin duygu ve düşünceleri harekete geçirilerek, infâka teşvik edilmiştir. Âyet-i kerîmede, teşbîh edatı zikredilip vech-i şebek hazfedildiği için teşbîh-i mürsel sanatı oluşmuştur.²⁴³

2.1.2. Teşbîh-i Müekked

Teşbîhi Müekked, teşbih edatı zikredilmeyen (hazfedilen) teşbîhtir.²⁴⁴

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ “Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler.” (en-Neml 27/88)

Yüce Allah (cc), bu âyet-i kerîmedeki مَرَّ السَّحَابِ kelimesinde, dağların yerinde sabit durmadığı, bulutlar gibi hareket halinde olduğunu bildirilmiştir. مَرَّ السَّحَابِ kelimesinde teşbih edatı zikredilmeyip hazfedildiği için teşbih-i müekked meydana gelmiştir.²⁴⁵

²⁴² Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, 2012), 1/238.

²⁴³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/17, 69, 105, 112, 116, 123, 131, 143; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/11, 252, 278; 3/65.

²⁴⁴ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 1/262-263; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 314; Sâbûnî, *el-İbdâu'l-beyânî*, 16; Cüneyt Eren – Vecih Uzunoğlu, *Hülâsatü'l-belâğa: Arapça Belâgat* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2012), 79.

²⁴⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/45, 88, 422; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 1/578.

2.1.3. Teşbîh-i Mücmel

Teşbîh-i Mücmel, teşbih yönü zikredilmeyen (hazfedilen) teşbîhe denir.²⁴⁶

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ السَّاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُضْلِحُوا
“Üzerine düşüp uğraşsanız da âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bâri birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, günahtan sakınırsanız, Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” (en-Nisâ 4/129)

Âyet-i kerîmede, çift evlilik yapan kimselerin eşleri arasında âdil davranılamayacağını dile getirilmiştir. Erkeklerin fitrat gereği çift evliliklerde eşlerinden birini ihmal edip diğerine daha fazla ilgi gösterebileceği ima edilmiştir. Âyette ihmal edilen kadının durumu gök ve yer arasında asılı olan bir şeye benzetilmiştir. Bu âyet-i kerîmede vechü's- şebeh (benzetme yönü) hazfedildiği için teşbîh-i mücmel olmuştur.²⁴⁷

2.1.4. Teşbîh-i Mufasssal

Teşbîh-i mufasssal, teşbihin bütün unsurlarının zikredildiği teşbîhe denir.²⁴⁸

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ
“Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu (o kitaptaki peygamberi), öz

²⁴⁶ Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 308; Sâbûnî, *el-İbdâu'l-beyânî*, 16; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, 131.

²⁴⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/69, 112, 116, 123, 131, 143, 171, 309, 387, 454.

²⁴⁸ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 2/251; Sâbûnî, *el-İbdâu'l-beyânî*, 17; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, 131.

oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Buna rağmen onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizler.” (el-Bakara 2/146)

Âyet-i kerimde belirtildiği üzere kendilerine kitap verilenlerden maksat, Yahûdi ve Hristiyanlardır. Kitaplarında Peygamberimiz (s.a.v.)’in bütün özellikleri belirtilmiştir. Bunu bildikleri halde inatlarından dolayı Peygamber (s.a.v.)’in nübüvvetini kabul etmemişlerdir. Çünkü onlar, Araplar arasında mütevâzi bir aileden değil de kendileri gibi zengin varlıklı bir aileden peygamberin çıkacağını iddia ediyorlardı. Mevdûdi; *كَمَا يَعْرِفُونَ أَنْبَاءَهُمْ* ifadesinin, bir kimsenin hüviyeti hakkında kesinlikle bir şüphe bulunmadığı ifade etmek maksadıyla Arapça’da kullanılan bir deyim olduğunu ifade etmektedir.²⁴⁹ Âyet-i kerîmede teşbîhin bütün unsurları zikredildiği için teşbîh-i mufassal olmuştur.²⁵⁰

2.1.5. Teşbîh-i Belîğ

Teşbîh-i belîğ, teşbîh yönü ve teşbîh edatı zikredilmeyen (hazfedilen) diğer bir ifadeyle benzeyen ve kendisine benzetilenin zikredildiği teşbîhtir.²⁵¹

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ ادْكُرُوا لِرَحْمَةِ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا
لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ “Bir zamanlar Musa kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Allah’ın size (lütüfettiği) nimetini hatırlayın; zira içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdar kıldı. Âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi.” (el-Mâide 5/20)

²⁴⁹ Ebü’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, çev. Komisyon (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 1/127.

²⁵⁰ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 1/105, 323; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/180.

²⁵¹ Hafîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/259-260; Merâgî, *Ulûmü’l-belâğa*, 233; Sâbûnî, *el-İbdâu’l-beyânî*, 17; Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü: Edebî Sanatlar* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 47.

Bu âyette Allah (cc), Yâhudilerin مُلُوكًا diyerek onlara birçok nimetin verildiğini, bolluk ve huzur içinde yaşadıkları halde Allah'a inanmamakta ısrar ettiklerini belirtmiştir. Bu ifadede teşbîh edatı ve vechu's- şebah zikredilmediği için teşbîh-i belîğ sanatı olmuştur.²⁵²

2.1.6. Teşbih-i Temsîli

Teşbîh-i temsîli, birbirine benzetilen iki durum arasında birden çok vech-i şebah (benzetme yönü) bulunan teşbîhe denir.²⁵³

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ ثَرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ “Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanimadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırları boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde birazcık toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah, kâfirleri doğru yola iletmez.” (el-Bakara 2/264).

Âyet-i kerîmede, ihlâslı bir şekilde yapılan iyiliğin kat kat artacağı beyân edilmiştir. Gönül kırmak ve başa kakmak ile yapılan iyiliklerin ise taş üzerinde bulunan ve en ufak bir yağmurda yok olup giden, kişiye hiç bir fayda sağlamayan toprağa benzetilmiştir. Riyâ ile yapılan bir iyiliğin Allah katında bir değeri yoktur. Kişi yapmış olduğu o iyilikten

²⁵² Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/337.

²⁵³ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/249-250; Sâbûnî, *el-İbdâu'l-beyânî*, 16; Selçuk Uysal, *Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügatı* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2010), 199.

dolayı sevap elde edemez. فَتَمَثَّلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا. “Böylesinin durumu, üzerinde birazcık toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir.” cümlesinde vehu’ş- şebih birden fazla olduğu için teşbîh-i temsîlî sanatı vardır.²⁵⁴

2.1.7. Teşbîh-i Zımnî

Teşbîh-i zımnî, müşebbeh ve müşebbehun bih’in açıkça ifade edilmediği, ikisine de üstü kapalı bir şekilde işaret edildiği teşbîhtir.²⁵⁵

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخَيْطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ “Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir. Suçluları işte böyle cezalandırırız.” (el-A’râf, 7/40).

Yüce Allah (cc), bu âyet-i kerîmede devenin iğne deliğinden geçmesinin mümkün olmadığı gibi kâfirlerin de cennete girmelerinin mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Ayetin teşbihe konu olan الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخَيْطِ kısmında, müşebbeh ve müşebbehun bih açıkça ifade edilmediği için teşbîh-i zımnî meydana gelmiştir.²⁵⁶

²⁵⁴ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 1/39, 171, 226, 484, 499; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/78, 84, 98, 145.

²⁵⁵ Merâgî, *Ulûmü’l-belâğa*, 234; Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü’l-vâdiha*, 40.

²⁵⁶ âbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 1/449.

2.1.8. Teşbîh-i Mavlûb

Teşbîh-i mavlûb, benzetme yönünün müşebbehun bihe nazaran müşebbehte daha kuvvetli ve daha belirgin olduğu teşbîhe denir.²⁵⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

أَفَنَجْعَلُ الْمُخْرِمِينَ كَالْمُسْلِمِينَ “Öyle ya, Allah’a teslimiyet gösterenleri, günahkârlar gibi tutar mıyız hiç?” (el-Kalem 68/35)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede, teslimiyet gösteren müminlerin, günahkârlarla bir tutulamayacağı ifade edilmektedir. Burada müşebbehun bih müşebbeh konumuna getirilmiştir. Buna göre âyetin aslının şöyle olması gerekirdi: أَفَنَجْعَلُ الْمُخْرِمِينَ كَالْمُسْلِمِينَ فِي الْآخِرِ وَالْأُولَى “Sevap ve mükâfatta, kâfirleri müminler gibi mi tutacağız.” Âyette ifade edilen durumun daha belîğ ve dikkat çekici olması için teşbih-i mavlûb yapılmıştır.²⁵⁸

2.2. Hakikat

Hakikat; doğru, gerçek ve sabit olmak anlamlara gelir.²⁵⁹ Genel olarak belâgat kitaplarında; kelimenin bir dildeki ilk anlaşıldığı anlamdır.²⁶⁰

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيُشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا قَوْلًا هُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ هُمْ مِمَّا يَكْتُمُونَ “Elleriyle (bir) kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için “Bu Allah katındandır” diyenlere

²⁵⁷ Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha*, 51.

²⁵⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/432; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 1/176; 3/432.

²⁵⁹ Mustafa Çağrıncı, “Hakikat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15/177.

²⁶⁰ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/265-266; Merâgî, *Ulûmü'l-belâğa*, 246.

yazıklar olsun! Elleriyle yazdıklarından ötürü vay haline onların! Ve kazandıklarından ötürü vay haline onların!” (el-Bakara 2/79)

Yukarıdaki âyette بِأَيْدِيهِمْ ifadesindeki (elle-riyle) kelimesiyle yazma işini bizzat kendilerinin yaptığını belirterek hakiki mana kasdedilmiştir. Zira burada herhangi bir mecâz yapılmamıştır.²⁶¹ Yâhudiler, Peygamber (s.a.v.)’in kitaplarında yazılı olan vasıflarını değiştirmeleri nedeniyle bu âyetin inmesi buna delâlet etmektedir.²⁶²

2.3. Mecâz

Sözlük anlamı, *bir yeri yürüyerek geçmek, mesafe kat etmek, ilerlemek ve yürüyüp geçilen yer, sözün yolu ve kaynağı* gibi manalara gelir.²⁶³ Bir belâgat terimi olarak; bir karîne veya ilgidan dolayı gerçek anlam dışında kullanılan kelime veya terkîbe mecâz denir.²⁶⁴

Muhammed Ali Sâbûnî, Kur’ân-ı Kerimde mecâzın ve istiâre’nin varlığını kabul etmiş, mecâzı inkâr edenlere şu âyet-i kerimeyi delil göstererek bir nükte ile cevap vermiştir:

Mecâz ve istiâreyi kabul etmeyen âmâ bir âlim, büyük ve faziletli bir âlimin yanına gelerek, “Kur’ân-ı Kerimde mecâz yoktur” demiş, faziletli büyük âlim o kimseye; وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا “Bu dünyada kör olan kimse ahirette

²⁶¹ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 1/72.

²⁶² Bedrettin Çetiner, *Fâtîha’dan Nâs’a Esbâb-ı Nüzûl* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006), 1/27.

İsmail Durmuş, “Mecâz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/217; Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-belâga* (Beyrut: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-Arabî, 2001), 120.

²⁶⁴ Sa’deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru’l-meânî*, 322-323; Merâgî, *Ulûmü’l-belâga*, 246; İsmail Durmuş, “Mecâz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/217.

de kördür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır." (el-İsrâ 17/72) âyeti-ni esas alarak; *Buradaki körlük hakiki göz körlüğü mü yoksa mecâz anlamadaki kalp gözünün körlüğü mü diye?* diye sordu. Bu sözleri işiten âmâ hiçbir cevap vermeyerek susup gitti.²⁶⁵

Hatipler ve yazarlar günlük konuşmalarında ve yazı dil-lerinde, sözün ve metnin estetik açıdan güzelliğini arttırmak, muhatapları etkilemek, gönüllerini ve kulaklarını edebî zevkle doldurmak için eserlerinde ve konuşmalarında sık sık mecâza başvurmuşlardır.²⁶⁶

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ * وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ "Onlardan seni dinleyenler vardır. Fakat sağırlara -üstelik akılları da ermiyorsa- sen mi duyuracaksın?" "Onlardan sana bakan da vardır. Fakat -hâlâ (gerçeği) göremiyorlarsa- körleri sen mi doğru yola ileteceksin?" (Yûnus 10/42-43)

Bu âyet-i kerîmede أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ ve أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ lafızların-da kâfirler kast edilerek mecâz yapılmıştır. Kâfirler hakkı ve hakîkatı görmedikleri için körlere; hakkı ve hakîkatı duymadıkları için de sağırlara benzetilmiştir.²⁶⁷

2.4. İsti'âre

Sözlük anlamı, *bir şeyi ödünç alma, bir kavramın başka bir kavrama bir sebepten dolayı benzemesi, o kavramla yer değiştirmesi ve o kavramı ödünç alıp kullanmasına* denir.²⁶⁸ Terim olarak,

²⁶⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/174.

²⁶⁶ Muttalip Arpa, "Kur'ân'da Mecâz Tartışmaları ve İbni Teymiyye'nin Meseleye Yaklaşımı", *Akademik Araştırmalar Dergisi* 44 (2010), 183.

²⁶⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/168, 591.

²⁶⁸ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 2/278; Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü*, 65; Bolelli, *Belâgat*, 90.

*bir kelimenin manasını geçici olarak başka bir kelime için kullanmaktır.”*²⁶⁹

İstiâre aslında teşbihe çok benzemektedir. Teşbih ile arasındaki fark; teşbîhte, müşebbeh ve müşebbehun bihi aynı anda kullanılırken, istiâre’de ise ya müşebbeh ya da müşebbehun bih’den birisini kullanılmaktadır. Bu durum şöyle bir örnekle açıklanabilir: *Aslan oğlum* benzetmesinde teşbîh-i belîğ vardır. Çünkü burada müşebbeh ve müşebbehun bih birlikte zikredilmiştir. Oğlanın geldiğini ifade sadedinde “Aslan geldi.” denmiş olsaydı bu takdirde istiâre yapılmış olur.

İstiârede maksat açıkça söylenmediği için muhatabın hayal gücünü geliştirir. İstiâre manaya edebî güzellik katar, soyut olan kavramı somutlaştırarak anlamı güçlendirir. Bir cümlede istiâre, teşbîhi ne kadar az hissettirirse cümlelerin edebî değeri de o kadar artar.²⁷⁰

İsti’ârenin Unsurları:

el-Müste’âr minh (müşebbehun bih): Kendisinden mana ödünç alınan.

el- Müste’âr leh (müşebbeh): Kendisine mânâ ödünç verilen.

el-Müste’âr (istiâre): Ödünç lafız veya terkip.

el-Câmi (vechu’s-şebbeh): İki mana arasındaki ilgi.

Karîne-i Mâni’a (ipucu): Gerçek manaya engel olan.²⁷¹

²⁶⁹ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrârü’l-belâğa*, thk. Muhammed Reşid Rızâ (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 2002), 31; Eren – Uzunoğlu, *Hülâsatü’l-belâğa*, 84.

²⁷⁰ İsmail Durmuş – İskender Pala, “İstiâre”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/316.

²⁷¹ Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 240; Bolelli, *Belâgat*, 91-92.

2.4.1. İsti'âre-i Tasrihiyye

Bir cümlede benzetilenin (müşebbehun bih) zikredilip, benzeyenin (müşebbehin) zikredilmediği (hazfedildiği) istiâreye denir. Buna isti'âre-i musarraha ve isti'âre-i tahkikiye de denir.²⁷²

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ “Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.” (el-Bakara 2/257)

Bu âyet-i kerîmede الظُّلُمَاتِ müşebbehun bih zikredilmiş ve aydınlığa benzetilen iman ise zikredilmemiş, karanlıklı-ğa benzetilen küfür ise hazfedilmiş; النُّور müşebbehun bih zikredilmiş امنوا iman ise aydınlığa benzetildiği için isti'âre-i tasrihiyye vardır.²⁷³ Sâbûnî'ye muhalif olarak Şerif Râdî, bu âyet-i kerîmede en güzel teşbihlerden biri olduğunu belirtmiştir. Çünkü küfür, karanlık bir yola benzer. Bu yolda yürüyenler şaşırır ve sapırlar. İman ise yoldan çıkanlara yol gösteren, şaşkınları doğru yola ileten nur gibidir. İmânın neticesi, Naîm Cennet olduğu için aydınlıktır. Küf-rün netîcesi ise cehennem ve azap olduğu için karanlıktır.²⁷⁴

2.4.2. İsti 'âre-i Mekniyye

Bir cümlede benzetilenin (müşebbehun bih) zikredilmeyip, benzeyenin (müşebbehin) zikredildiği (hazfedildiği) istiâreye denir.²⁷⁵

²⁷² Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/278-279.

²⁷³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/164; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/235, 252, 485.

²⁷⁴ Şerîf er-Radî, *Telhîsü'l-beyân fî mecâzâtî'l-Kur'ân*, thk. Ali Muhammed Mukallid (Beyrut: Dâru mektebeti'l-hayât, ts.), 39.

²⁷⁵ Sâbûnî, *el-Îbdâu'l-beyânî*, 21.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

ذَٰلِكَ مِنْ أُنْبَاءِ الْفَرَى نَحْنُصُّ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ وَخَصِيدٌ (Ey Muhammed!) İşte bu, (halkı helâk olmuş) memleketlerin haberlerindendir. Biz onu sana anlatıyoruz; onlardan (bugüne kadar izleri) kalan da vardır, biçilmiş ekin (gibi yok olan) da vardır. (el-Hûd 11/100)

Yukarıdaki âyette şehirlerin kalıntıları ve duvarları, sapı üzerinde dik duran ekine benzetilmiştir. Halkıyla beraber yok olup giden memleketler de biçilip yok olan ekine benzetilmiştir. Bu âyette müşebbehun bih olan ekin kelimesi zikredilmeyip, müşebbeh olan خَصِيد zikredildiği için isti'âre-i mekniyye olmuştur.²⁷⁶

2.4.3. İsti 'âre-i Temsiliyye

Bir ifadede hayal edilen şeyi kuvvetlendirmek veya tamamlamak için bir istiâreden sonra başka bir istiârenin getirilmesiyle oluşan isti'âreye denir.²⁷⁷ İsti'âre-i temsiliyyede asıl anlamı kasdetmeye mani olan bir karine de bulunur.²⁷⁸ Genellikle atasözü ve hikmet içeren sözlerde kullanılır.²⁷⁹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ Sonra da, nasıl davranacağınızı görmemiz için onların ardından sizi yeryüzünde halifeler kıldık (Onların yerine sizi getirdik). (Yunus 10/14)

Bu âyet-i kerîmede لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ifadesinde, kulların Allah (cc) nazarındaki durumu, halkın padişah nazarındaki du-

²⁷⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/32, 38, 149, 162; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 3/65.

²⁷⁷ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 59; Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü*, 70-71.

²⁷⁸ Bolelli, *Belâgat*, 134.

²⁷⁹ Teysîr ez-Ziyâdât – Yaşar Acat, *Yabancılar İçin Arap Dili Belagatı*, 41.

rumuna benzetilmiştir. Bir padişah halkın yapacağı işi görmek üzere nasıl mühlet veriyorsa Allah da kullarına öylece mühlet vermektedir. Allah (cc) ezeli ilmiyle kulların neler yapacağını bilmektedir. Fakat bu ezeli ilminin ortaya çıkması için kullar, dünyadayken imtihana tabi tutulmaktadır. Müşebbehun bihe delâlet eden ibâre temsil yoluyla müşebbeh için müstar olmuştur.²⁸⁰

2.4.4. İsti'âre-i Mutlaka

İsti'âre-i mutlaka, müste'ârun minh (kendisine benzetilen) ve müste'ârun leh (benzetilen)'in zikredilmeyip sadece müste'âr'ın zikredildiği istiâreye denir.²⁸¹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ “Şüphesiz, su bastığı vakit sizi gemide biz taşıdık.” (el-Hâkka 69/11)

Yukarıdaki Ayet-i kerimde طَغَى fiili رَزَا (arttı) manasında kullanılmıştır. müste'ârun minh ve müste'ârun leh ile ilgili bir şey zikredilmemiştir. Allah, الْمَاءُ إِنَّا لَمَّا طَغَى ifadesinde suyun yükselmesi ve çoğalmasını insana ait bir vasfa benzetmiştir.²⁸²

2.4.5. İsti'âre-i Muraşşaha

İsti'âre-i muraşşaha, müste'ârun leh (benzetilen) ile birlikte kendisine ait bir özelliğin de zikredildiği istiâreye denir.²⁸³

²⁸⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/17, 24, 124, 139, 162, 174, 188, 209, 235, 278, 578.

²⁸¹ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/300; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 348.

²⁸² Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/440.

²⁸³ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/300; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 87, 349.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهَدَىٰ فَمَا رَبَحَت بِتِجَارَتِهِمْ وَمَا كَانُوا مُنْتَفِعِينَ *“İşte onlar, hi-dayete karşılık dalâleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticareti kazançlı olmamış ve kendileri de doğru yola girememişlerdir.”* (el-Bakara 2/16)

Bu âyet-i kerîmede اشْتَرُوا (satın almak) fiili asıl anlamının dışında *tercih etmek* manasında kullanılmıştır. فَمَا رَبَحَت بِتِجَارَتِهِمْ cümlesi de اشْتَرُوا fiiline uygun olarak gelmiştir. Bu sebeple isti'âre-i muraşşaha olmuştur.²⁸⁴

2.4.6. İsti'âre-i Mücerrede

İsti'âre-i mücerrede, müste'ârun leh (benzetilen) ile birlikte müste'ârun minhe (kendisine benzetilen) ait bir özelliğin zikredildiği isti'âreye denir.²⁸⁵

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِسَانَ الْجَوْعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ *“Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.”* (en-Nahl 16/112)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen لِسَانَ الْجَوْعِ وَالْخَوْفِ elbise, çirkinlik bakımından acı ve tadı hoş olmayan bir şeye benzetildi. Müste'ârun minh zikredilmedi. Ona, فَأَذَاقَ kelimesi ile işaret edildi. Bu sebeple isti'âre-i mücerrede meydana geldi.²⁸⁶

2.4.7. İsti'âre-i Asliyye

İsti'âre-i asliye, isti'âre yapılan lafzın türetilmeyen câmid olan kelimelerle yapılmasına denir. Bu sanat, isim ve

²⁸⁴ Sâbûnî, *Safvetü't-t-efâsîr*, 1/39; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/576.

²⁸⁵ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 2/300; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 348.

²⁸⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-t-efâsîr*, 2/149.

isim hükmünde olan mastarlardan veya bir vasıfla meşhur olup ism hükmünde olan âlemlerden yapılır.²⁸⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

كَتَابَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ *“(Bu Kur’ân), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”* (İbrâhim 14/1)

Bu âyet-i kerîmede الظُّلُمَاتِ kelimesi inkâr ve sapıklık için kullanılırken, النُّور kelimesi ise hidâyet ve iman karşılığı olarak kullanılmıştır. Bu sebeple isti’âre-i asliye meydana gelmiştir.²⁸⁸

2.4.8. İsti’âre-i Tebe’iyye

İsti’âre-i tebe’iyye; fiil veya fiilden türemiş ism-i fâil, ism-i mefûl, sıfat-ı müşebbehe vs. gibi kelimelerden meydana gelen isti’âreye denir.²⁸⁹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِّنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا *“Allah, sizi de yerden ot (bitirir) gibi bitirmiştir.”* (en-Nûh 71/17).

Bu âyet-i kerimede Allah (cc) insanın yaratılması ve çeşitli aşamalardan geçmesini yeryüzünde çıkarmış olduğu bitkiye benzetti. أَنْبَتَ kelimesinden أَنْبَتَ fiilini türetti. Bu sebeple isti’âre-i tebe’iyye oldu.²⁹⁰

²⁸⁷ Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 2/298; Sa’deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 343.

²⁸⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/93.

²⁸⁹ Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 2/298; Sa’deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 343; Cüneyt Eren – Vecih Uzunoğlu, *Hülâsatü'l-belâğa*, 86.

²⁹⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/455; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/84, 116, 188, 209, 217, 241, 285.

2.4.9. İsti'âre-i Tehekkümiyye

İsti'âre-i tehekkümiyye, medh manasını ihtiva eden ke-
limelerin yerme, alaya alma, küçümseme gibi anlamlarda
kullanılmasıyla meydana gelen isti'âredir.²⁹¹

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ
فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ “Allah’ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere pey-
gamberlerin canlarına kıyanlar ve adaleti emreden insanları öldü-
renler (yok mu), onlara acı bir azabı müjdele!” (Âl-i İmrân 3/21).

Aslında فَبَشِّرْ (müjde) fiili hayırlı ve güzel şeyler için kul-
lanılır. Âyet-i kerîmede, kötü olan bir şeyi ifade maksadıyla
kullanıldığı için alay ifade etmektedir. Nitekim بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا (en-Nisâ 4/138) âyetinde de aynı durum söz konusu-
dur.²⁹²

2.4.10. İsti'âre-i Akliyye

İsti'âre-i akliye, soyut olup akılla algılanılabilen kavram-
larla yapılan isti'âreye denir.²⁹³

“(İşte o zaman:) قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ
Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim kaldırdı? Bu, Rahmân’ın
vâdettiğidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler! derler.”
(Yâsîn 36/52)

Bu âyet-i kerîmede الرُّعَادُ (müste’ârun minh) lafzı,
مات(müste’ârun leh) yerine kullanılmıştır. Buradaki durum
akılla anlaşılabildiği için isti'âre-i akliyye olmuştur.²⁹⁴

²⁹¹ Cüneyt Eren – Vecih Uzunoğlu, *Hülâsatü'l-belâğa*, 87.

²⁹² Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/193.

²⁹³ Cüneyt Eren – Vecih Uzunoğlu, *Hülâsatü'l-belâğa*, 87.

²⁹⁴ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/20.

2.4.11. İsti'âre-i Tahyîliyye

İsti'âre-i tahyîliyye, müste'ârun leh'in zikredildiği isti'âreye denir.²⁹⁵

Safvetü't-Tefâsîr'den misal

“Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.” (el-Hicr 15/21)

Bu âyet-i kerîmede Allah (cc)'ın kudretinin mükemmelliği, her şeye gücünün yetmesi hazinelere benzetilmiştir. Burada sadece müste'ârun leh olan *عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ* zikredilerek isti'âre-i tahyîliyye meydana gelmiştir.²⁹⁶

2.5. Mecâz-ı Mürsel

Aralarında herhangi bir benzetme ilişkisi bulunmayan, bir söz veya kelimenin gerçek anlamı dışında kullanılmasına mecâz-ı mürsel denir.²⁹⁷ Diğer bir ifadeyle mecâz-ı mürsel sanatının gerçekleşmesi için bir sözün gerçek anlamı dışında kullanılması ve söz ile varlık arasında bir benzerliğin olması gerekmektedir.

Mecaz-ı mürseli günlük Türkçe konuşmalarımızda da sık sık kullanırız. Mesela; *Sobayı yak* ifadesinde kastedilen sobanın içindeki odunların yakılmasıdır. *Cahit Sıtkı Taran- cı'yı okumak* örneğinde de kastedilen, Cahit Sıtkı'nın yazdığı eserleri okumaktır.²⁹⁸

²⁹⁵ İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, 75.

²⁹⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/110.

²⁹⁷ Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 2/272; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 324, 326; Merâgî, *Ulûmü'l-belâğâ*, 249; Mustafa Ayyıldız – Hamdi Birgören, *Edebiyat Bilgi ve Kuramları* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 335.

²⁹⁸ Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü*, 84.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ “Ey kavimim! Rabbinizden bağış dileyin; sonra da O’na tevbe edin ki, üzerinize göğü (yağmuru) bol bol göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsın. Günah işleyerek (Allah’tan) yüz çevirmeyin.” (Hûd 11/52)

يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا “Üzerinize göğü (yağmuru) bol bol gönder-sin.” cümlesinde geçen السَّمَاء kelimesinde mecâz-ı mürsel vardır. Bu kelime asıl manada kullanılmayıp yağmur manasında kullanılmıştır. Çünkü bu kelimedden sonraki مِدْرَارًا lafzı gökten (yağmurun) bol bol yağması manasında gelmektedir.²⁹⁹

Mecaz-ı mürsel ile onun temsil ettiği kavramlar arasındaki münasebetlerin sayısı oldukça fazladır. Bunların en önemlileri şunlardır.

2.5.1. Cüz’iyyet

Bir bütünün parçasının zikredilip (zikr-i cüz), bütünün kastedilmesine (irâde-i kül) denir.³⁰⁰

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“(Al-lah’ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar.” (el-Bakara 2/177)

Bu âyet-i kerîmedeki فِي الرِّقَاب ifadesinde, hâzf vardır. Takdîrinin şöyle olması gerekir: فِي فَك الرِّقَاب Burada boyun an-

²⁹⁹ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsîr, 2/25.

³⁰⁰ Merâgî, Ulûmü'l-belâğâ, 250.

lamına gelen الرَّقَاب kelimesi, zikredilmiş ancak kişinin kendisi kastedilmiştir.³⁰¹

2.5.2. Külliyyet

Bir bütünün tamamını zikredip (zıkr-i küll), onun bir parçasını (irâde-i cüz) kastetmektir.³⁰²

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا

“Gerçekten de (imana gelmeleri ve böylece) günahlarını bağışla-man için onları ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, (beni görmemek için) elbiselerine büründüler, ayak dire-diler, kibirlendikçe kibirlendiler.” (en-Nûh 7/7)

Bu âyet-i kerimede جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ ifadesinde mecâz-ı mürsel vardır. Buradaki أَصَابِعَهُمْ lafzıyla bir bütün olarak parmaklar kastedilmeyip parmak uçları kastedilmiştir.³⁰³

2.5.3. Sebebiyyet

Bir bütünün sebebini söyleyip (zıkr-i sebeb), neticeyi kast etmeye (irâde-i müsebbeb) denir.³⁰⁴

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنْفِذُ مَنْ فِي النَّارِ

“(Resûlüm!) Hakkında azap hükmü gerçekleşmiş kimseyi ve ateşte olanı sen mi kurtaracaksın!” (ez-Zümer 39/19)

³⁰¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/119; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/24, 174, 394; 3/215.

³⁰² Merâgî, *Ullûmü'l-belâğa*, 250; Bolelli, *Belâgat*, 148.

³⁰³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/455, 616; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/301, 346.

³⁰⁴ Merâgî, *Ullûmü'l-belâğa*, 250.

Bu âyette Allah Teâla أَفَأَنْتَ تُنْفِذُ مِنْ بِي النَّارِ “Ateşte olanı sen mi kurtaracaksın” diyerek neticeyi zikredip sebebi kastetmiştir. Çünkü kişinin sapıklığı onun ateşe (cehenneme) girmesine sebeptir.³⁰⁵

2.5.4. Müsebbebiyyet

Bir şeyin sonucunu zikredip (Zikr-i müsebbeb), sebebini kast etmeye (irâde-i sebep) denir.³⁰⁶

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَفُودَهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ “Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.” (et-Tahrîm 66/6)

Yukarıdaki âyet-i kerimede Allah Teâla, فُودَهَا النَّاسُ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا “Kendinizi ve ailenizi koruyun!” cümlesiyle sonucu zikredip, sebebi kastetmiştir. Yani kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden korumak için Allah’a itâat ediniz. Burada sonucu zikredilmekle birlikte sebep kastedilmiştir.³⁰⁷

2.5.5. İ’tibâr Mâ Yekûn

Bir şeyi, istikbalde vuku bulacak haliyle belirtmeye denir.³⁰⁸

³⁰⁵ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 3/90, 113; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/285, 435.

³⁰⁶ Merâgî, *Ulûmü’l-belâğa*, 250; Ali Bulut, *Belâgat*, 199.

³⁰⁷ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 3/190, 413; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/145.

³⁰⁸ Merâgî, *Ulûmü’l-belâğa*, 252.

Safvetü't Tefâsîr'deki misal:

وَدَخَلَ مَعَهُ السَّجْنَ فَتَيَانٌ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أُجْمَلُ فَوْقَ رَأْسِي
“Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri dedi ki: Ben (rüyada) şarap sıkıştığımı gördüm. Diğeri de: Ben de başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz, dedi.” (Yûsuf 12/36).

Yukarıdaki âyet-i kerimede إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا “Ben rüyamda şarap sıkıştığımı gördüm.” ifadesiyle şarap sıkma işi zindandan çıktıktan sonra olacağından gelecekte vuku bulacak bir iş önceden dile getirilmektedir. وَقَالَ الَّذِي بِنَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ وَفَالِ الَّذِي بِنَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ (Yûsuf 12/45) âyetinde bu olayın âyette geçtiği gibi vuku bulduğu belirtilmiştir.³⁰⁹

2.5.6. İ ‘tibâr Mâ Kâne

Bir şeyi geçmişteki haliyle zikretmektir.³¹⁰

Safvetü't Tefâsîr'deki misal:

وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا
“Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değiştirmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak (kendi malınızmış gibi) yemeyin; çünkü bu, büyük bir günahtır.” (en-Nisâ 4/2).

Bu âyette geçen وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ ifadesi, yani daha önce yetim olup sizin himayeniz altında yetişen, rüşd çağına eren kimselerin mallarını kendilerine verin anlamında kullanılmıştır.³¹¹

³⁰⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/53, 88; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 1/149.

³¹⁰ Merâgî, *Ullûmü'l-belâğa*, 252; Ali Bulut, *Belâgat*, 199.

³¹¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/261.

2.5.7. Mahallîyet

Bir yerin, mekânın zikredilip (zıkr-i mahâl) içindeki hal-
kın (irâde-i hâll) kastedilmesine denir.³¹²

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَأَمَّا الَّذِينَ ابْتَيْضَتْ وَجُوهُهُمْ فَنَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
"Yüzleri ağaranlara ge-
lince onlar, Allah'ın rahmeti içindedirler; orada ebedî kalacaklar-
dır." (Âl-i İmrân 3/107).

Ayette geçen رَحْمَةٍ ifadesinden maksat cennettir. Çünkü
Allah'ın rahmeti müminlere cennette tecellî edecektir. Bura-
da hall zikrolunup, mahall kastedilmiştir. Yani cennetlikler
kastedilmiştir.³¹³

2.5.8. Hallîyyet

Bir yerin mekânını zikredip, içindekilerinin kastedilme-
sidir.³¹⁴

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

إِنَّ الْأَنْبَارَ لَغِي نَعِيمٍ "Muhakkak ki iyiler nimetler içindedirler." (el-
İnfîtâr 82/13).

Bu âyette نَعِيمٍ (nimetler) kelimesi, zikredilmiş ama cen-
netteki nimetler kastedilmiştir. Çünkü âyette kastedilen ni-
met sadece cennette vardır.³¹⁵

2.5.9. Umûm Husûs

Kelimenin gerçek manasıyla mecâzi anlamlarından biri-
nin diğerine göre daha umûmî olmasıdır.³¹⁶

³¹² Ali Bulut, *Belâgat*, 200.

³¹³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/223, 591; konu ile ilgili diğer örnekler için bk.
2/38, 110, 271, 323, 363.

³¹⁴ Merâgî, *Ulûmü'l-belâğa*, 252.

³¹⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/147, 529.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَمَا أَوْفَىٰ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ
İsa ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilenlere (iman ettik). Onları birbirinden ayırt etmeyiz.” (Âl-i İmrân 3/74)

Yukarıdaki âyet-i kerîme, umûmî olan وَالنَّبِيُّونَ kelimesi, husûsi olan مُوسَىٰ ve عِيسَىٰ kelimesine atfedilmiştir. Bu nedenle umum-husus ilişkisi meydana gelmiştir.³¹⁷

2.6. Mecâz-ı Aklî

Bir fiili ya da fiil manasına gelen ismi, aralarındaki bir ilişkiden dolayı o işi asıl yapana değil de bir başkasına isnâd etmeye mecâz-ı aklî denir.³¹⁸

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا
kendi hacimlerince sel olup aktı.” (Ra'd 13/17)

Bu âyet-i kerimede أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا ifadesinde bir şeyin bulunduğu yere isnâd etmektir. Yani akan vadi değil, içindeki sudur. Bu ifadenin aslı فَسَالَتْ مِيَاهُ الْأَوْدِيَةِ olmalıdır.³¹⁹

Mecâz-ı aklînin en meşhur olan alakaları şunlarıdır:³²⁰

2.6.1. Sebebiyet

Bir fiilin yapılmasına vesile olan kişiye nisbet edilmesine sebebiyet denir.³²¹

³¹⁶ Merâgî, *Ulûmü'l-belâğa*, 252.

³¹⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/216, 283; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 3/471, 482, 511.

³¹⁸ Merâgî, *Ulûmü'l-belâğa*, 252; İsmail Durmuş, “Mecâz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/220.

³¹⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/84.

³²⁰ Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha*, 98.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَاللَّائِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا “Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açincaya kadar evlerde hapsedin.” (en-Nisâ 4/15)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ “Ölüm onları götürünce” cümlesinde mecâz-ı akli vardır. Burada Allah, onların canlarını kabz edinceye veya ölüm meleği onların canlarını alıncaya kadar manası kastedilmiştir.³²²

2.6.2. Mef’ûliyyet

İsm-i fâilin, ism-i mef’ûl manasında kullanılmasına mef’ûliyyet denir.³²³

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَهُوَ فِي عَيْشَةٍ رَّاضِيَةٍ “O, hoş bir hayat içinde olacaktır.” (el-Kâri’a 101/7)

Yukarıdaki âyet-i kerimde ism-i fâil formundaki رَاضِيَةٍ kelimesi, ism-i mef’ûl manasında (مَرْضِيَّة) manasında kullanılmıştır. Yani oradaki hayatı yaşayanın hoşnut olacağı bir yaşayış yoksa hayatın kendisi razı olamaz. Burada ism-i fâil, ism-i mef’ûl yerine kullanılmıştır.³²⁴

2.6.3. Zarf-u’z-Zaman

Fiilin zamana nisbet edilmesine zaman zarfı denir.³²⁵

³²¹ Ali Bulut, *Belâgat*, 192.

³²² Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/267; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/168, 228, 443, 469, 556.

³²³ Ali Bulut, *Belâgat*, 193.

³²⁴ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/597.

³²⁵ Ali Bulut, *Belâgat*, 194.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

”ثمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعَ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصُونَ *ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar (tohumluk) hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir.*” (Yûsuf 12/ 48)

Yukarıdaki âyet-i kerîmedeki يَأْكُلْنَ ibâresinde يَأْكُلْنَ fiili yıllara isnâd edilmiştir. Ancak burada mecâz vardır. Zira o yıllar içede yaşayan insanların stok ettiği şeyleri yiyecekleri kastedilmektedir. Bu âyette fiil zamana isnâd edildiği için mecâzi akli vardır.³²⁶

2.6.4. Zarfu'l-Mekân

Fiilin mekâna nisbet edilmesine mekân zarfı denir.³²⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

”وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونِ *“İncir ve zeytine and olsun.”* (et-Tîn 95/1)

Bu âyet-i kerimeyle ilgili tercih edilen görüşe göre, Yüce Allah incir ve zeytine yemin ederek bunların yetiştirildiği yer olan Şam ve Beyt-i Makdis'i kast etmiştir. Yani mahalde bulunan zikredilmiş ancak mahal kastedilmiştir.³²⁸

2.7. Kinâye

Sözlük anlamı bir şeyi bir şeyle örtmek, gizlemek gibi manalara gelmektedir. Beyân ilminin bir terimi olarak; *bir sözüün veya terkibin, hem gerçek anlamda hem de mecaz anlamda*

³²⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/60, 165; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 3/113, 497.

³²⁷ Ali Bulut, *Belâgat*, 195.

³²⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/579; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/84.

anlaşılabileceği fakat asıl hedeflenen şeyin onun mecaz anlamı olduğunu belirten söz veya terkibe denir.³²⁹

Kinâye ve mecaz arasındaki fark; kinâyenin hem hakîki hem de mecâzi anlamda kullanılabilmesidir. Kinâye sanatı genellikle bir ismin veya varlığın açıkça söylenilmesi sakıncalı olan sıfatlarını ya da hayâ ve edep dışı şeyler dile getirilmek istenildiğinde başvurulmaktadır.³³⁰ Kinâye; kısa, üstü örtülü ve dolaylı anlatımın en etkili bir uslûbudur.³³¹

Kinâyenin Unsurları:

Meknî bih: Kendisinde kinâyenin meydana geldiği lafız.

Meknî anh: Kinâyeli anlam.³³²

Kinâyenin kısımları:

Sıfattan Kinâye:

Sıfatın kastedildiği kinâyeye denir.³³³ Bu kinâye türünde kastedilen sıfat; kişinin boyu, cömertliği ve cesareti gibi manevi sıfatlarıdır. Mesela “*Falancanın kılıcının bağı uzundur.*” derken onun boyunun uzun ve yiğit olduğunu kastetmiş oluruz. “*Falanın evinin önünde külü çoktur.*” dediğimizde onun misafirperver olduğunu belirtmiş oluruz.³³⁴

Safvetü’l-t-Tefâsîr’den misal:

وَأَحِيطَ بِمَعْرِهٖ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيْهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّيَ أَحَدًا “*Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece, bağı*

³²⁹ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/318-319; Sa’deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru’l-meânî*, 376.

³³⁰ İsmail Durmuş, “Kinâye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/34-35; Hikmet Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi* (İzmir: Nil Yayınları, 1999), 216.

³³¹ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar*, 64.

³³² Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 262.

³³³ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/320, 324; Sa’deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru’l-meânî*, 379.

³³⁴ Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü’l-vâdiha*, 104-105.

uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini oğuşturup kaldı. Başın çardakları yere çökmüştü. Ah, diyordu, keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmamış olsaydım!" (Kehf 18/42)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen *Ellerini oğuşturup kaldı*. pişmanlık ve üzüntüden kinâyedir. Bu âyette kişinin mânevi yönü vurgulandığı için sıfattan kinâye olmuştur.³³⁵

Mevsûftan Kinaye:

Kastedilen lafızda, sıfat veya nisbetin olmadığı kinâyedir.³³⁶ Mesela "*Haset olan yerde huzur olmaz.*" denildiğinde haset olan yer ile kastedilen kalptir.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَحَمَلْنَاهُ عَلَىٰ ذَاتِ الْأَوَّاحِ وَدُسِّرَ
çakılmış gemiye bindirdik." (el-Kamer 54/13)

Âyet-i kerîmede "*Tahtalardan yapılmış, çivilerle çakılmış gemiye bindirdik.*" derken Nuh (a.s.)'un gemisini yaparken tahta ve çivi kullandığına kinâye yapılmıştır.³³⁷

2.7.1. Ta'riz

Söylenilen bir lafzın, asıl anlamından başka yöne çekilmesine denir.³³⁸

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا
"Yoksa onların mülkten (hükümlerlikten) bir nasipleri mi var? Öyle olsaydı insanlara çekirdek filizi (kadar bir şey bile) vermezlerdi." (en-Nisâ 4/53)

³³⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/195.

³³⁶ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/320; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 378.

³³⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/291.

³³⁸ Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 382; Saîdî, *Buğyetü'l-îzâh*, 162; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 220.

Bu âyet-i kerîmede فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا Yâhudilerin aşırı derecede cimri oldukları vurgulanmıştır. Şayet onlar, yeryüzüne hâkim olmuş olsalardı, kimseye çekirdek üzerindeki nokta kadar dahi bir şey vermeyeceklerdi.³³⁹

2.7.2. Telvîh

Asıl mana ile kinâyeli mana arasında vasıtaların çok olduğu kinâyeye denir.³⁴⁰

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفْتُحُ لَهُمُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ “Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir. Suçluları işte böyle cezalandırırız.” (el-A’râf 7/40).

Âyet-i kerîmede لَا تُفْتُحُ لَهُمُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ ibâresinde onların yapmış oldukları duâ, ibâdet, tâat ve amelleri kabul edilmeyecek manasında kullanılmıştır. Burada kastedilen mana ile zikredilen konu arasında vasıtalar çok olduğu için telvih olmuştur.³⁴¹

2.7.3. Îmâ ve İşâret

Manalar arasında vasıtaların az olması, açık ya da hiçbir vasitanın bulunmaması durumunda meydana gelen kinâyeye çeşididir.³⁴²

³³⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/283.

³⁴⁰ Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 383; Saîdî, *Buğyetü'l-îzâh*, 162; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 221.

³⁴¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/449.

³⁴² Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 383; Saîdî, *Buğyetü'l-îzâh*, 162; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 222.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَأَتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ يَجْعَلُ فَعْسِيَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهِمْ “Bunun üzerine Firavun, askerleri ile birlikte onların peşine düştü. Deniz onları gömüp boğuverdi.” (Tâhâ 20/78).

Bu âyet-i kerîmede; Sâbûnî, âyetle ilgili olarak sadece فَعْسِيَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهِمْ ifadesini yorumlamış ve olayın çok korkunç olduğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca âyeti tefsir ederken, mâhiyetini sadece Allah'ın bildiği korkunç hâdiselerin Firavun ve askerlerinin başına geldiğini belirtmiştir. Bu âyette herhangi bir vâsıta olmadığı için hâdisenin sadece korkunç kısmı zikredilerek hâdiseye sadece îma ve işâret edilmiştir.³⁴³

³⁴³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/246; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 1/63.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BEDÎ' İLMİ ve SAFVETÜ'T TEFÂSİR'DE UYGULAMALARI

1. BEDÎ' İLMİ

Bedî' kelimesi بَدَعَ fiilinin فَعِيلٌ kalıbıyla yapılan mübâlağa kipidir.³⁴⁴ Sözlükte *örneği, benzeri, modeli olmayan, eşsiz icat eden* gibi manalara gelmektedir.³⁴⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ "O, göklerin ve yerin yaratıcısıdır."³⁴⁶ Âyet-i kerîmesi de bu manada kullanılmıştır.

Bir belâgat terimi olarak; muktezâ-i hâle uygun (kişiye ve yerine göre uygun), delâleti açık ve kelâmın hem lafız hem de mânâ yönünü makul ve anlamlı bir şekilde güzelleştiren ilme denir.³⁴⁷

Bedî' ilminin alt dalları, belâgat ilmi, disiplin halini almadan önce de şiir ve nesirlerde mevcuttu.³⁴⁸ Bedî' ilminin kurucusu el-Câhız (öl. 255/86)'ın olduğu kabul edilmektedir. Daha sonra Bedî' ilminin ana konularını açıklayarak bir disiplin altına alan ve bu alanda ilk olarak müstakil bir eser neşreden Abdullah İbnu'l Mu'tez (öl. 296/909) olmuştur.³⁴⁹

³⁴⁴ Bolelli, *Belâgat*, 405.

³⁴⁵ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 2/334; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 385; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, 153; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Bedî'", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 5/320.

³⁴⁶ el-Bakara 2/117.

³⁴⁷ Eren - Uzunoğlu, *Hülâsatü'l-belâğa*, 100; Bolelli, *Belâgat*, 405.

³⁴⁸ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, 153.

³⁴⁹ Karuko, *el-Câhız ve Belâgat*, 247; Hacımüftüoğlu, "Bedî'", 5/320-321.

2. BEDÎ' İLMÎ KONULARI

Bedî' ilmi, muhassinât-ı ma'neviyye ve muhassinât-ı lafziyye olmak üzere ikiye ayrılır.

2.1. Muhassinât-ı Ma'neviyye

2.1.1. Tıbak

Tıbâk sanatına, *tatbîk, tezât, mutâbakat ve tekâfu* da denir. Sözlükte *iki şeyin birbirine uygun olması, iki şeyi birbirine eşitlemek, uygunluk* gibi manalara gelmektedir. Bedî' ilminde; anlam bakımından, mana yönünde aralarında tezat bulunan fiil, isim veya isim ve fiillerin uyumlu bir şekilde bir arada bulunmasına denir. Mesela: Çirkin –güzel, gülmek –ağlamak, kalın–ince, kuvvetli–zayıf vb. zıt kelimeler tıbâkı oluşturabilirler. Tıbâk sanatı hem şiirde hem de nesirde olabilir. Tıbâk; isim, fiil veya harf olarak değişik şekillerde meydana gelebilir.³⁵⁰

Tıbâk sanatı, kişinin heyecanından oluşur. Birbirine zıt olan kelimelerden birinin mecâz manada kullanılması gerekir. Yoksa tıbâk sanatı oluşmaz. Mesela: sabah–akşam, siyah–beyaz, gece–gündüz kelimelerinden biri mecâz olarak kullanılmazsa tıbâk sanatı oluşmaz.³⁵¹ Bir fikri ifâde ederken birbirine zıt cümleler kurmak, manayı daha etkili ve dikkat çekici kılar.³⁵² Bu nedenle tıbâk sanatı gerektiği yerde manayı daha anlaşılır kılmak için kullanılmaktadır.

³⁵⁰ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/334-336.

³⁵¹ Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, 186.

³⁵² Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 76.

2.1.1.1. Tıbak-ı İcâbî

Tıbâk-ı icâb, birisi olumlu diğeri olumsuz olmamak şartıyla, birbirine karşıt olan lafızların bir arada zikredilmesine denir.³⁵³

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

إِيْلَافِيْهِمْ رَحْلَةَ الشَّتَاءِ وَالصَّيْفِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مَنْ جُوعٍ وَأَمَّنَهُمْ مَنْ خَوْفٍ “Kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için onlar, kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabbine kulluk etsinler.” (el-Kureş 106/2-4).

Âyet-i kerîmelerde الشَّتَاءُ “kış”, kelimesiyle وَالصَّيْفِ “yaz” kelimesi arasında biri olumlu diğeri olumsuz olduğu için; أَطْعَمَهُمْ “onları doyuran” fiiliyle جُوعٍ “açlıktan” kelimesi arasında yine biri olumlu diğeri olumsuz olduğu için; وَأَمَّنَهُمْ “onları emin kıldı.” fiiliyle خَوْفٍ “korku” kelimeleri arasında biri olumlu diğeri olumsuz olduğundan tıbâk-ı icâb vardır.³⁵⁴

2.1.1.2. Tıbak-ı Selbî

Aynı kökten türeyen bir veya iki lafzın, bir kez olumlu bir kez olumsuz ya da biri emir diğeri nehiy şeklinde bir araya gelmesine tıbâk-ı selb denir.³⁵⁵

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُّضْغَةٍ مُّخْلَقَةٍ وَعَبْرَ مُخْلَقَةٍ لِّلْبَيْتِ لَكُمْ “Sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan), sonra uzuvları (önce) belirsiz, (sonra) belirlenmiş

³⁵³ Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 2/336; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 385-386.

³⁵⁴ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/607; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 1/60, 78, 84, 103, 124.

³⁵⁵ Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 2/336; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 386-387.

canlı et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki size (kudretimizi) gösterelim.” (el-Hac 22/5).

Âyet-i kerîmede *مُخَلَّقَةٍ* kelimesiyle *وَعَبْرٍ مُّخَلَّقَةٍ* isimleri arasında birincisi olumlu, ikincisi ise olumsuz olduğu için tıbâk sanatı meydana gelmiştir.³⁵⁶

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ “İnsana bilmediklerini öğretti.” (A’lak 96/5).

Bu âyet-i kerîmede geçen ve aynı kökten gelen “عَلَّمَ” fiili ile “لَمْ يَعْلَمْ” fiili arasında birincisi olumlu ikincisi olumsuz olduğu için tıbâk-ı selb sanatı oluşmuştur.³⁵⁷

2.1.1.3. İki İsim Arasında Tıbâk

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ “O, ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir.” (el-Hadîd 57/3)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede *الْأَوَّلُ* “ilktir” *وَالْآخِرُ* “sondur” *وَالظَّاهِرُ* “zâhirdir (açık)” *وَالْبَاطِنُ* “bâtındır (gizli)”. Bu kelimelerin tamamı isimden oluşmaktadır. Kelimeler arasındaki tezat sebebiyle tıbâk sanatı oluşmuştur.³⁵⁸

2.1.1.4. İki Fiil Arasında Tıbâk

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكٌ وَأَبْكِي * وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتٌ وَأَخْيَا “Doğrusu güldüren de ağlatan da O’dur. Öldüren de diriltten de O’dur.” (en-Necm 53 /43-44).

³⁵⁶ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 2/38, 60, 78, 84, 93, 98, 103, 110, 116, 134, 241, 246, 284, 285.

³⁵⁷ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 3/584.

³⁵⁸ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 3/238.

Yukarıdaki âyet-i kerîmelerde أَضْحَكَ *güldüren*, وَأَبْكَى *ağlatan* ve وَأَمَاتَ *öldüren*, وَأَخْيَا *dirilten* fiilleri arasındaki tezat sebebiyle tıbâk sanatı oluşmuştur.³⁵⁹

2.1.1.5. İki Harf Arasında Tıbâk

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَهَنَّ الَّذِي عَلَيْهِنَ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ “Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer onlar Allah’a ve âhiret gününe gerçekten inanmışlarsa, rahimlerinde Allah’ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz. Eğer kocalar barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler. Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azîzdür, hakîmdir.” (el-Bakara 2/228).

Yukarıdaki âyet-i kerîmede وَلَهُنَّ *lehte olmayı*, عَلَيْهِنَّ *aleyhte olmayı* ifade eder. Bu harfler arasındaki tezat sebebiyle tıbâk sanatı vardır.³⁶⁰

2.1.1.6. Bir İsim ve Bir Fiil Arasında Tıbâk

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى “İbrahim Rabbine: Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster, demişti.” (el-Bakara 2/260).

Yukarıdaki âyet-i kerîmede تُحْيِي *“dirilten”* ve الْمَوْتَى *“öldüren”*, lafızları arasında birincisi fiil, ikincisi isim olduğundan tıbâk sanatı meydana gelmiştir.³⁶¹

³⁵⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/281.

³⁶⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/147.

2.1.2. Mukâbele

Bir ifâdede en az iki veya daha fazla kelimeyi zikrettikten sonra aynı sırayı takip ederek bunların mana yönünden zıt olanlarını zikretmeye denir. Tıbâk iki zıt kelime arasında olabilirken, Mukâbele sanatı iki gurup halinde en az dört zıt kelime arasında olabilir.³⁶²

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

الْحَيِّثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْحَيِّثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ
“Kötü kadınlar kötü erkeklerle, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bu sonuncular, (iftiracıların) söylediklerinden çok uzaktırlar. Kendileri için başışlanma ve güzel bir rızık vardır.”
(en-Nûr 24/26).

Âyet-i kerîmede ifade edilen الْحَيِّثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْحَيِّثَاتِ “Kötü kadınlar kötü erkeklerle, kötü erkekler ise kötü kadınlara” ifade siyle لِلطَّيِّبَاتِ وَالطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ “Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır.” ifadesi arasında mukâbele sanatı vardır. Bu âyette ilk önce kötü kadınlar ve kötü erkekler zikredilip hemen akabinde ise temiz kadınlar ve temiz erkekler zikredilmiştir. Böylece mukâbele sanatı meydana gelmiştir.³⁶³

2.1.3. Müşâkele

Lügat anlamı *iki şeyin benzeşmesi ve birbirine uyuşması* manasına gelmektedir. Terim anlamı; bir lafzı kendi manasıyla değil de cümle içerisinde geçen başka bir kelimeyle

³⁶¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/168.

³⁶² Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/341, 343; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, 164.

³⁶³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/88, 116, 140, 168, 184, 190, 209, 241, 285, 291, 338.

açıklamaya denir. Başka bir ifâde ile açıklayacak olursak, bir kelimeyi ilk önce bir anlamda daha sonra başka bir anlamda kullanmak diyebiliriz.³⁶⁴

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“Bir kötülük-
وَحَزَاءٌ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَخْرَجُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ
ğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlar-
sa, onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez.”
(eş-Şûrâ 42/40).

Bu âyet-i kerîmede سَيِّئَةٌ kelimesi kötülük anlamında kullanılmıştır. İkinci سَيِّئَةٌ kelimesi ise ceza anlamında kullanılmıştır. Allah Teâla bu âyette, yapılan bir kötülüğün cezasının ona eş değerde bir kötülük kadar olacağına işaret etmiştir.³⁶⁵

2.1.4. Leff-ü Neşr

Leff, sözlükte *sarmak*; neşr ise *dağıtmak* demektir. Bedî' ilmi olarak; Bir ibârede birden fazla terim anlamlı kavram zikredilir. Bu kavramlarla ilgili olan unsurlar açıkça zikredilmez. Dolayısıyla bu unsurların hangi kavrama ait olduğunu, okuyan veya dinleyen kimselerin bulmalarıyla oluşan sanata leff-ü neşir denilir.³⁶⁶

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“Rahme-
وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
tinden ötürü Allah, geceyi ve gündüzü yarattı ki geceleyin dinle-

³⁶⁴ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/348-349; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 391, 393; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, 217.

³⁶⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/148; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 1/127, 584; 2/416, 508.

³⁶⁶ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/335, 357; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 397-398; Adudüddin el-Îcî, *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye fî ulûmi'l-belâga*, thk. Âşik el-Hüseyn (Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Mısıriyye, 1991), 99.

nesiniz, (gündüzün) O'nun fazl-u kereminden (rızınızı) arayasınız ve şükredesiniz." (el-Kasas 28/73).

Yukarıdaki âyet-i kerîmede *وَمِنْ رَّحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ* "geceyi ve gündüzü yarattı ki" burada gece ve gündüz terim olarak kullanılmıştır. Allah Teâla, âyetin devamında *لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ* "geceyi dinlenmek, gündüzü ise fazl-u kereminden rızık aramak için tahsis etti." buyurmuştur. Terim anlamlı olan kelimeler zikredildikten sonra onlara ait olan dinlenme ve rızık arama tabirleri zikredilmiştir. Bu ilişkiden dolayı leff-ü neşir sanatı meydana gelmiştir.³⁶⁷

2.1.4.1. Leff-ü Neşr-i Müretteb

Leff-ü neşr-i müretteb, bir ibârede yer alan ilk ve son kavramlar arasında belli bir düzen ve âhenk varsa bu duruma denir.³⁶⁸

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا "Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun." (el-İsrâ 17/29).

Yukarıdaki âyet-i kerîmede *مَلُومًا* "cimriliği", *مَّحْسُورًا* kelimesi ise "isrâfı" belirtmektedir. Yani cimri olursan insanlar seni kınar ve ayıplar; malını israfta edersen malsız mülksüz kalırsın yine insanlar tarafından kınanırsın. Bu âyet-i kerîmede vurgulanmak istenilen şey kişinin harcamalarında orta bir yol tutmasıdır.³⁶⁹

³⁶⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/449.

³⁶⁸ Yusuf Doğan, "Arap Belagatında el-Leff ve'n-Neşir Sanatı ve Kur'ân'daki Bazı Ayetler Üzerine Bir İnceleme", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/4 (2007), 326.

³⁶⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/38, 162, 202, 227, 449; 3/440.

2.1.4.2. Leff-ü Neşr-i Müşevveş

Leff-ü neşr-i müşevveş, bir ibârede yer alan ilk ve son kavramlar arasında belli bir düzen ve âhenk yoksa bu duruma denir.³⁷⁰

Safvetü't-Tefâsîr'den misali:

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا * إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا

“Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör. Doğrusu biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık.” (el-İnsân 76/3-4).

Bu âyet-i kerîmelerde إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا önce şükreden sonrada inkâr eden zikredildi. Sonraki âyette birinci değil de ikincisi tekrar zikredildi ve ikinci âyette bir düzensizlik meydana geldi. Bu düzensizlikten dolayı leff-ü neşr-i müşevveş sanatı meydana geldi.³⁷¹

2.1.5. Mübâlağa

Bir fiili, olay veya durumu; gerçekleşmesi zor veya imkânsız bir dereceye çıkararak abartılı bir şekilde ifâde etme sanatına mübâlağa denir.³⁷²

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

“(Allah buyurdu ki): Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dileğinizi yerden yeyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz.” (el-A'râf 7/19).

³⁷⁰ Doğan, “Arap Belagatında el-Leff ve'n-Neşr Sanatı ve Kur'an'daki Bazı Ayetler Üzerine Bir İnceleme”, 324.

³⁷¹ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsîr, 3/497.

³⁷² Hatîb el-Kazvînî, el-İzâh, 2/365-366; Sa'deddin et-Teftâzânî, Muhtasarü'l-meânî, 405; Hâşimî, Cevâhirü'l-belâğa, 305; İsmail Durmuş, “Mübâlağa”, TDV İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31/425-427; Saraç, Klâsik Edebiyat Bilgisi, 219.

Yukarıdaki âyet-i kerîmede وَلَا تَقْرَبُوا هَذِهِ الشَّجَرَةَ “Bu ağaca yaklaşmayın.” ifâdesinde mübâlaga yapılmış, yemeyin yerine yaklaşmayın ifâdesi kullanılmıştır.³⁷³

2.2. Muhassinât-ı Lafziyye

2.2.1. Cinâs

Cinâs, sözlükte *iki şeyin birbirine benzemesi* anlamında masdardır. Cinâsa *tecnîs*, *tecânüs*, *mücânese* gibi isimler de verilir. Bir bedî’ terimi olarak; manaları farklı olmakla birlikte, yazılışları ve telaffuzları aynı veya benzer olan iki veya daha fazla kelimenin bir arada bulunmasına cinâs denir.³⁷⁴

Cinâs, anlam ve uyumla ilgili bir sanattır. Cinâs, başarılı bir şekilde eserlere tatbik edilirse ahenkli bir anlatım ortaya çıkar. Cinâs; “cinâs-ı tam ve cinâs-ı gayrı tam” olmak üzere ikiye ayrılır. Bu cinâslarda kendi aralarında altı bölüme ayrılmaktadır.³⁷⁵

2.2.1.1. Cinâs-ı Tam

Vücûh-u erba’a denilen, harflerin türü, sayısı, sırası, hareke ve sukûnu, iki kelime arasında benzerlik bulunan cinâsa, cinâs-ı tam denir.³⁷⁶

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

³⁷³ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 1/442; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/222, 246, 265, 394.

³⁷⁴ Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 2/382; Sa’deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü’l-meânî*, 420; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, 245; Muallim Naci, *İstîlâhât-ı Edebiyye*, haz. Alemdar Yalçın – Abdülkadir Hayber (İstanbul: Akabe Yayınları, ts.), 124.

³⁷⁵ Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü’l-vâdiha*, 220; Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü*, 252.

³⁷⁶ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 226.

“Kıyamet kop-
tuğu gün, günahkârlar, (dünyada) ancak pek kısa bir süre kaldıkla-
rına yemin ederler. İşte onlar, (dünyada da haktan) böyle döndürü-
lüyorlardı.” (er-Rûm 30/55).

Yukarıdaki âyet-i kerimede سَاعَةً kelimesi iki defa tekrar edilmiştir. İlk سَاعَةً kelimesinde kastedilen kıyamet günüdür. İkinci سَاعَةً kelimesinde kastedilen ise zaman birimi olarak kullanmış olduğumuz saattir. Vücûh-u erba’a dediğimiz (dört yön) bu kelimeye bulunduğundan cinâs-ı tam olmuştur.³⁷⁷

2.2.1.2. Cinâs-ı Gayr-i Tâm

Kelimeler arasında vücûh-ı erba’a dediğimiz benzerliklerden birinin bulunmaması durumunda cinâs-ı gayri tam olur. Bu cinas türüne nâkıs cinâs da denir.³⁷⁸

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

“وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِّنَ الصَّالِحِينَ * وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِّنَ الصَّابِرِينَ” *Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdendi. İsmail’i, İdris’i ve Zülkifl’i de (yâdet). Hepsi de sabreden kimselerdendi.”* (el-Enbiyâ 21/86).

Yukarıdaki âyet-i kerimdeki الصَّالِحِينَ ve الصَّابِرِينَ kelimeleri arasında vücûh-ı erba’a dediğimiz benzerliklerden birinin bulunmadığı için cinâs-ı gayri tâm olmuştur.³⁷⁹

2.2.1.3. Cinâs-ı Mümâsil

Bir ibârede iki lafzın, yani ismin isimle, fiilin fiille, harfin harfle, aynı olması durumuna denir.³⁸⁰

³⁷⁷ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 2/485.

³⁷⁸ Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü’l-vâdiha*, 220.

³⁷⁹ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 2/180, 188, 209, 223, 227, 278.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“(Bu bulutların) şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alır! Allah, gece ile gündüzü birbirine çeviriyor. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için mutlak bir ibret vardır.” (en-Nûr 24/43-44).

Âyet-i kerimede geçen ilk الْأَبْصَارِ “görme” anlamında; ikinci geçen الْأَبْصَارِ kelimesi ise “kalpler” mânâsında kullanılmıştır. Harflerin sayıları, nevileri, şekilleri ve düzenleri tam olarak aynı olduğu için cinâs-ı mümâsil olmuştur.³⁸¹

2.2.1.4. Cinâs-ı Müstevfâ

Bir ibârede iki lafzın; yani ismin isimle, fiilin fiille, harfin harfle, farklı olması durumuna denir.³⁸²

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“Battığı zaman yıldız andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtıla inanmadı; o, arzusuna göre de konuşmaz.” (en-Necm 53/1-3).

Bu âyet-i kerimelerde geçen هَوَى kelimesi fiil, اَهْوَى kelimesi ise isimdir. Biri fiil diğeri isimden oluştuğu için cinâs-ı müstevfâ olmuştur.³⁸³

2.2.1.5. Cinâs-ı Muzâri

Muzâri, benzer manasına gelmektedir. Bir bedî' ilminde; mahrecleri birbirine yakın olup harfleri farklı olan kelimele-

³⁸⁰ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/382-383; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 421.

³⁸¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/346.

³⁸² Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/383; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 421.

³⁸³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/280.

rin meydana getirdiği sanata cinâs-ı muzârî denir. Bu durum ilk, orta ve son harfte olabilir.³⁸⁴

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ “Onlar, hem insanları Peygamber’e yaklaşımdan vazgeçirmeye çalışırlar, hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Oysa onlar farkında olmadan ancak kendilerini helak ederler.” (el-En’âm 6/26).

Yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen, يَنْهَوْنَ kelimesi ile يَنْأَوْنَ kelimesindeki ا ve ه harfleri hurûf-u halk (boğaz harfleri)’dandır. Hurûf-u halk harflerinin özelliği, mahreclerinin birbirine yakın olmasıdır.³⁸⁵ Dolayısıyla bu iki harfin mahreci de birbirine yakındır. Bundan dolayı cinâs-ı muzârî olmuştur.³⁸⁶

2.2.1.6. Cinâs-ı Lâhik

Cinâs-ı lâhik, kelimeleri oluşturan harflerin farklı olup, bu kelimelerin mahreçlerinin de birbirine uzak olmasına denir. Bu farklılık bir veya birden çok harfte de olabilir.³⁸⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ * وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ “Şüphesiz buna kendisi de şahittir ve o, mal sevgisine de aşırı derecede düşkündür.” (el-Âdiyât 100/7-8).

³⁸⁴ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/386-387; Sa’deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 424.

³⁸⁵ İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2010), 295.

³⁸⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/387.

³⁸⁷ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/387; Sa’deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 424.

Âyet-i kerîmelerde geçen لَشَّيْدٌ kelimesindeki ه ile كَشَّيْدٌ kelimesinin ortasındaki د harfinin mahrecleri birbirine uzaktır. ه harfi boğazdan çıkarken, د harfi ise dilin uç kısmından çıkmaktadır.³⁸⁸ Bu iki harfin mahreci birbirine uzak olduğundan cinâs-ı lâhik olmuştur.³⁸⁹

2.2.1.7. Cinâs-ı Merdûf

Cinâs-ı merdûf sanatı, iki kelimedden birisinin ilk harfinin fazla olması halinde meydana gelir.³⁹⁰

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَالْتَقَّبَ السَّائِقُ بِالسَّائِقِ * إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ “*Ve bacak bacağa dolaşır. İşte o gün sevk edilecek yer, sadece Rabbinin huzurudur.*” (el-Kıyâme 75/29 -30).

Yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen الْمَسَاقُ kelimesinin ilk harfi olan م (mim), السَّائِقِ kelimesinde bulunmamaktadır. Bu fazlalık sebebiyle cinâs-ı merdûf sanatı oluşmuştur.³⁹¹

2.2.1.8. Cinâs-ı Mutarref

Cinâs-ı mutarref sanatı, iki kelimedden birinin son harfinin fazla olması durumunda meydana gelir.³⁹²

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

ثُمَّ كُلِّي مِنْ كُلِّ الشَّجَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بَطْنِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْكُرُونَ “*Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yayılım yollarına gir, diye ilham etti.*

³⁸⁸ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 195.

³⁸⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/594.

³⁹⁰ Bolelli, *Belâgat*, 419; Ali Bulut, *Belâgat*, 296.

³⁹¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/489.

³⁹² Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 322.

Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır.” (en-Nahl 16/69).

Bu âyet-i kerîmede geçen كُلي ve كُلْ kelimeleri arasında cinâs-ı mutarref sanatı vardır. Çünkü ilk kelimenin sonunda bulunan ي harfi fazlalıktır.³⁹³

2.2.1.9. Cinâs-ı Muharref

Cinâs-ı muharref sanatı, kelimelerin hareke ve sükûnlarının farklı olması durumunda meydana gelir.³⁹⁴

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ * فَاَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذِرِينَ “Kuşkusuz, biz onlara uyarıcılar göndermiştik. Uyarılanların âkıbetinin ne olduğuna bir bak!” (es-Saffet 37/72-73).

Âyet-i kerimelerde geçen مُنْذِرِينَ ile الْمُنْذِرِينَ kelimelerinde bulunan ذ harfinin harekesi üstün olduğundan cinâs-ı muharref olmuştur.³⁹⁵

2.2.1.10. Cinâs-ı Hattî

Cinâs-ı hattî sanatı; iki kelimenin yazılışı aynı olup, harfler arasında noktalamanın farklı olması durumunda meydana gelir.³⁹⁶

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

الَّذِينَ ضَلَّ سَبِيلُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يُحْسِبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا “(Bunlar;) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir.” (el-Kehf 18/104).

³⁹³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/135.

³⁹⁴ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 323.

³⁹⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/41.

³⁹⁶ Ali Bulut, *Belâgat*, 302.

Bu âyet-i kerimede geçen يُحْسِنُونَ ile يَحْسِبُونَ kelimeleri arasındaki ب harfi ile ona karşılık gelen ح harflerinin sadece noktaları farklıdır. Yazılışları aynı olup noktalamaları farklı olduğu için cinâs-ı hattî olmuştur.³⁹⁷

2.2.1.11. Cinâs-ı İştikâk

Cinâs-ı iştikâk sanatı, iki kelimenin köklerinin aynı lafızdan meydana gelmesi durumunda oluşur.³⁹⁸

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لَتُنَذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُمْ مِّنْ نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ *
“Onu Peygamber kendisi uydurdu diyorlar öyle mi? Hayır! O, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı (peygamber) gelmemiş bir kavmi uyarman için -doğru yolu bulalar diye- Rabbinden gönderilen hak (Kitap)tır. (es-Secde 32/3). Artık sen onları bırak ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler.” (es-Secde 32/30).

Yukarıdaki âyet-i kerimelerde geçen نَذِيرٌ ile يُنذِرُ kelimeleri ve مُنْتَظَرُونَ ile وَانْتَظِرْ kelimelerinin kökleri aynı olup lafızları farklı olduğundan cinâs-ı iştikâk olmuştur.³⁹⁹

2.2.1.12. Cinâs-ı Müşâbehe

Cinâs-ı müşâbehe sanatı, kelimelerin kök harflerinin aynı kökten türemedikleri halde aynı kökten türemiş gibi birbirine yakın olması durumunda meydana gelir.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/209.

³⁹⁸ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/399; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 425.

³⁹⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/17, 38, 66, 93, 110, 165, 217, 252, 278, 507; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 1/584, 595, 600.

⁴⁰⁰ Bolelli, *Belâgat*, 433; Ali Bulut, *Belâgat*, 305.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالَيْنِ “Lût: Doğrusu, dedi, ben sizin bu işinizden tiksiniyorum!” (eş-Şuâra 26/168).

Âyet-i kerimede geçen قَالَ ile الْقَالَيْنِ kelimeleri aynı kökten türemiş gibi algılanmaktadır. Halbûki قَالَ kelimesi, القول söylemek kökünden türemiş iken الْقَالَيْنِ kelimesi, القلى kızmak, tiksintmek kelimesinden türemiştir.⁴⁰¹ Bu benzerlik sebebiyle cinâs-ı müşâbehe oluşmuştur.

2.2.2. Reddû'l-Acûz ale's-Sadr

'Acûz; şiirde, bir mısırânın ikinci yarısına, nesirde ise ibârenin son cümlesine denir. Sadr ise şiirde mısırânın ilk yarısına; nesirde ise ibârenin ilk cümlesine denir. Bu bilgilerden yola çıkarak reddü'l-acûz ale's-sadr için şöyle bir tanım yapabiliriz: Şiirde beytin, nesirde ise bir cümlelin veya ibârenin sonunda yer alan bir kelimeyi önceden tekrar etmeye denir.⁴⁰²

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

مَنْ تُؤْلِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُؤْلِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ تَشَاءُ بِعَبْرٍ حَسَابٍ “Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin.” (Âl-i İmrân 3/27).

Bu âyet-i kerîmenin baş kısmında geçen تُؤْلِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ ibâresi وَتُؤْلِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ibâresi ile tekrar edilmiştir. Bu tekrar sebebiyle reddü'l-acûz ale's-sadr sanatı meydana gelmiştir.⁴⁰³

⁴⁰¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/394.

⁴⁰² Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/390-393; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 426; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, 263.

⁴⁰³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/197; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/541; 3/332, 368.

2.2.3. Secî'

Secî', sözlükte *güvercin, kumru vb. kuşların aynı sesleri tekrar ederek ötmeleri, dişi devenin monoton ve uzun sesler çıkararak inlemesi* gibi manalara gelmektedir. Bir bedî' ilminde iki veya daha çok kelimenin son harfinin aynı olmasına denir.⁴⁰⁴ Secî' terimi câhiliyye döneminden beri bilinen bir sanat dalıdır. O dönemde kâhinler secî' sanatını insanları aldatmak, onları etki altında bırakmak, manayı ve hakîkatı değiştirmek maksadıyla kullanıyorlardı. Bazı âlimler, birinin Peygambere "Ey Allah'ın Resulü! Yemeyen, içmeyen, bağırmayan, kolaylık istemeyen ve bunun gibi sözü uzatan kimseyi gördün mü? diye sorduğunda Hz.Peygamber'in "Cahiliye secî'si gibi secî mi yapıyorsun"⁴⁰⁵ diye buyurması hadisesine dayanarak secî'nin yasaklandığını iddia etmişlerdir.

Bâkillânî, Ebu'l Hasan el-Eş'arî gibi âlimler bu hadîse dayanarak secî'nin Kur'ân'da olmayacağı konusunda görüş belirtmişlerdir. Bâkillânîye göre Kur'ân'da secî' olmuş olsaydı Kur'ân meydan okuyamaz ve onun i'câz ciheti olmazdı.⁴⁰⁶

el-Câhız, İbn Vehb el-Kâtîp, Ebû Hilâl el-Askerî, el-Hafâcî ve Ziyâeddin İbnü'l Esîr gibi edebiyat ve belagat âlimleri bu görüşe katılmamışlardır. Peygamber (s.a.v.)'in yasakladığı mutlak secî' değil de o zamanlar (yukarıda da belirttiğimiz gibi) câhiliyye döneminde kâhinler tarafından insanları aldatmak için kullanılan secî'dir, diye görüş belirtmişlerdir.⁴⁰⁷ el-Câhız, o zamanki illetin bugün kalktığını, illetin kalkmasıyla hükmün de geçersiz olduğunu belirtmiş-

⁴⁰⁴ İsmail Durmuş, "Secî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/273.

⁴⁰⁵ Buhârî, "Tıb", 46.

⁴⁰⁶ Durmuş, "Secî", 36/273.

⁴⁰⁷ Durmuş, "Secî", 36/273.

tir. Aynı zamanda hâlifelerin yanında hatiblerin hutbe okuduklarını ve hutbenin içinde birçok secî' bulunduğunu buna rağmen hâlifelerin herhangi bir görüş belirtmediklerini ve onları engellemediklerini söylemiştir. el-Câhıza göre yasaklanan secî' sanatı değil, secî'nin o zamanki kullanılış şekliydi.⁴⁰⁸

Secî'; mutarraf, murassa ve mütevâzi olmak üzere üç kısma ayrılır.

2.2.3.1. Mutarraf Secî'

Secî'yi oluşturan kelimelerin son harflerinin aynı olup, vezinlerinin farklı olmasına denir.⁴⁰⁹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

أَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ * أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ * وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ *
"Rabbin fil sahiplerine neler etti, görmedin mi? Onların kötü planlarını boşa çıkarmadı mı? Onların üstüne sürü sürü kuşlar gönderdi. O kuşlar, onların üzerlerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar atıyordu." (el-Fil 105/1-4).

Yukarıdaki âyetlerin الْفِيلِ تَضْلِيلِ سَحَابِ الْفِيلِ kelimelerinin son harfleri aynı olup vezinleri farklıdır. Bundan dolayı Mutarraf secî' olmuştur.⁴¹⁰

2.2.3.2. Murassa' Secî'

Secî' oluşturan bir veya birden fazla kelimelerin kâfiye ve vezin yönünde aynı olmasına denir.⁴¹¹

⁴⁰⁸ Karuko, *el-Câhız ve Belâgat*, 266, 267.

⁴⁰⁹ Hatib el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 2/393; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 430.

⁴¹⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/605; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/110, 116, 129, 235, 252.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ * وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ * أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ * وَخُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ *“Şüphesiz buna kendisi de şahittir ve o, mal sevgisine de aşırı derecede düşkündür. Kabirlerde bulunanlar diriltilip dışarı atıldığı ve kalplerde gizlenenler ortaya konduğu zaman insan (halinin ne olacağını) düşünmez mi?”* (el-Âdiyât 100/7-10).

Bu âyet-i kerîmelerin لَشَهِيدٌ kelimesi ile لَشَدِيدٌ kelimesi arasında ve الصُّدُورِ kelimesi ile الْقُبُورِ kelimesi ile kafiye ve vezin yönüyle bir benzerlik vardır. Bu benzerlikten dolayı Murassa' secî' olmuştur.⁴¹²

2.2.3.3. Mütevâzi Secî'

Secî' oluşturan kelimelerin harflerinin birbirine denk olması ve son bir önceki harfin farklı olmasına denir.⁴¹³

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

“(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve çevirdi. (Resûlüm! Onun halini) sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek yahut öğüt alacak da, o öğüt ona fayda verecek.” ('Abese 80/1-4).

Yukarıdaki âyet-i kerîmelerde geçen تَوَلَّى ve يَرْكَبُ kelimelerinin harfleri birbirine denk olup, sondan bir önceki harf farklı olduğu için iki kelime arasında Mütevâzi secî' oluşmuştur.⁴¹⁴

⁴¹¹ Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 2/393; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 430; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, 257.

⁴¹² Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/594; konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/71, 93, 99, 217, 241, 252.

⁴¹³ Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 2/394; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 431; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, 257.

⁴¹⁴ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/522.

2.2.4. Üslûbu'l-Hakîm

Üslûbü'l-hakîm soru soran muhâtabın beklemediği bir cevap almasına denir.⁴¹⁵

Safvetü't-Tefâsîr'den misal

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ فَلَمْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ
مَنْ أَتَى وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَأَتُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ “Sana, hilâl şeklinde yeni
doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için
vakit ölçüleridir. İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip gir-
meniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan (ve ölçülü giden) kim-
senin davranışındır. Evlere kapılarından girin, Allah'tan korkun,
umulur ki kurtuluşa erersiniz.” (el-Bakara 2/189).

Yukarıdaki âyeti kerîmede müşrikler Peygamberimiz (s.a.v.)'e yeni doğan ayın niçin küçük olduğunu ve daha sonra da ışığını artırarak dolunay haline geldiğini soruyorlar. Sâbûnî bu âyeti şöyle yorumlamıştır: Bu âyette Allah Teâlâ'da hilâlin bu şekilde olmasının hikmetini şöyle açıklıyor: Sizin için faydalı olan ayın ilk günlerden itibaren ışığını artırıp, sonuna doğru ışığını yine azalmasının sebebini sormanız değil. Hilâlin yaratılışındaki hikmetini sormanızdır. Ayrıca müşrikler hilâlin ahlini soruyorlar. Hilâlin durumu açıklandıktan sonra evlere arka kapılarından girilmemesi, Allah'tan korkmaları istenildiği için beklemedikleri bir cevap alıyorlar. Bu sebeple burada Üslûbü'l hakîm sanatı vardır.⁴¹⁶

2.2.5. Hüsnü'l-İftitâh

Bir müellifin eserine, bir şairin şiirine ya da bir hatibin konuşmasına başlamadan önce dile ağır gelmeyen, kulağı tırmalamayan, manası açık olan, dinleyicilerin ilgisini çeken,

⁴¹⁵ Hatîb el-Kazvînî, el-Îzâh, 1/75-76.

⁴¹⁶ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsîr, 1/127.

irad edilen ortama uygun olan, güzel ve etkili sözle başlama hüsnü'l iftitâh denir.⁴¹⁷

Safvetü't-tefâsirden misal:

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ “Allah, O’ndan başka tanrı yoktur; O, hayydir, kayyûmdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O’nun’dur. İzni olmadan O’nun katında kim şefaât edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. (O’na hiçbir şey gizli kalmaz.) O’nun bildirdiklerinin dışında insanlar O’nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür.” (el-Bakara 2/255).

Âyet-i kerîmenin baş kısmı Allah Teâla’nın en yüce ismiyle başlamıştır. Akabinde ise Allah Teâla’nın eşsiz sıfatları sayılmıştır. Bir hadis-i şerifte ise bu âyette Yüce Allah’ın ismi a’zamı olduğuna dair şöyle bir rivayet gelmiştir. “Allah’ın ismi a’zamı üç yerdedir. Bu isim hürmetine dua edilirse Allah o duayı kabul eder. Bunlar الْحَيُّ الْقَيُّومُ (el-Bakara 2/255) ile الْمَلِكُ (Âl-i İmrân 3/1-2) Bu âyetler ve diğerleri Allah (cc)’ı tazîm ederler.⁴¹⁸

2.2.6. Beraât-i İstihlâl

Beraât, sözlükte, *fazîlet ve güzelliğe tam olmak, üstün olmak ve üstün gelmek*, İstihlâl, *çocuğun doğduğu anda bağırarak ağlaması, yeni ayın görünmesi, yağmurun ilk yağması, her ne olursa*

⁴¹⁷ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 2/428, 432; Sa’deddin et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 457.

⁴¹⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/164; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrut: Dâru'l-fikri'l-Arabî, ts.), 1/461.

olsun sesin yükselmesi, gibi manalara gelmektedirler. Terim manası ise; nâzım veya nesirde müellifin, esrinin başında muhtevâsına dair, bilgi vermesi, işaret etmesine ve ilgi çekici bir üslûpla başlamasına denir.⁴¹⁹ Her konunun kendisine has ve muhtevâsına uygun bir girişinin olması gerekmektedir. Mütakellimin güzel ve etkileyici bir hitap ortaya koyabilmesi için giriş cümlesinin dikkat çekici ve yapacağı konuşma hakkında dinleyiciye ipucu vermesi gerekmektedir.

Yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerim’i bir bütün olarak ele aldığımızda Fâtîha Süresiyle başlaması, onun muhtevâsına işaret eder. Fâtîha, sadece Kur’ân-ı Kerîm’in değil Zebur, Tevrat ve İncil’in muhtevâsı ve maksatları hakkında bizlere bilgi vermektedir.⁴²⁰

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ السَّمَاءِ الَّتِي يُرَى مِنْهَا الْبَيْتُ الْحَرَامُ أَنَّهُ هُوَ السَّيِّعُ الْبَصِيرُ
“Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir.” (İsrâ 17/1).

Âyet-i kerîmedeki سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى ifadesinde isrâ olayının mucizevî yönüne, bununla beraber Allah Teâla’nın kudretine, noksan sıfatlardan uzak olduğuna işaret eden lafızlarla başlaması, berâat-ı istihlâl sanatına verilecek en güzel örnek-
tir.⁴²¹

⁴¹⁹ Ali Bulut, “Arap Edebiyatında Beraât-i İstihlâl Kavramı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/2 (2008), 80-81; Nasrullah Hacımuftuoğlu, “Berâat-i İstihlâl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 5/470.

⁴²⁰ Bulut, “Arap Edebiyatında Beraât-i İstihlâl Kavramı”, 87-88.

⁴²¹ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 2/60, 156.

SONUÇ

Son dönem müfessirlerinden olan Muhammed Ali Sâbûnî, gerek yaşantısı ve gerekse telif ettiği eserleriyle İslam âleminde önemli bir yere sahip olmuştur. Onun telif ettiği eserler Hindistan, Pakistan, Endonezya ve Türkiye gibi birçok ülkede ders kitabı olarak okutulmaktadır. Bunun sebebi eserlerini açık bir uslûp, kolay ve modern bir metodla aklî ve naklî bilgileri birleştirerek çağın ihtiyacına cevap verecek bir şekilde kaleme almış olmasıdır.

Sâbûnî'nin, *Safvetü't-Tefâsîr*'deki tefsîr metodu konusunda söylenilebilecek en önemli şey ilk olarak o sûrenin maksadını ve özetini sunmuş olmasıdır. Âyetler arasındaki (siyâk ve sibâkı), münâsebeti, herkes tarafından kolayca bilinemeyecek olan kelimeleri türeyişlerini açıklamış ve Arap şiiirlerinden de örnekler getirerek delillendirmiştir. Daha sonra âyetlerin nuzûl sebebini, tefsirini, edebî sanatlarını, faydalı bilgileri ve varsa konuyla ilgili nükteler anlatarak tefsirini sonuçlandırmıştır. Şeyh Sâbûnî, bu eserini telif ederken rivâyet ve dirâyet tefsirlerini iyice araştırmış ve bunları okuyup anlamadan hiçbir şey yazmamıştır. Bu sebeple bu eser adından da anlaşılacağı gibi birçok tefsîrin özü kabul edilmektedir.

Sâbûnî'nin *Safvetü't-Tefâsîr*'de gerekli ve önemli gördüğü âyetleri me'âni, beyân ve bedî' ilmi açısından yaklaşık olarak 2100 tanesini değerlendirmiştir. Sâbûnî, bu eserinde daha çok beyân ve bedî' ilmiyle ilgili sanatlara örnekler vermiştir. Bazen verdiği örnek âyetleri Arap şiiiriyle de desteklemiştir. Sâbûnî, bazı belâgat konularının alt başlıklarını

belirtmemiştir. Tarafımızdan belirtilip ilgili âyetlerle örnek-
lendirilmiştir. Sâbûnî, belâgat bölümünde Zemahşeri, Bey-
dâvi, Âlusi ve Taberi gibi müfessirlerin eserlerini ve Şerif er-
Radî, Ebu Ubeyde, Ferra, İbni Kuteybe, İbni Atiyye gibi
belâgat ilmene dair yazılmış birincil ve ikincil kaynakları
referans almıştır. Ayrıca dilinin açık-seçik, akıcı ve anlaşılır
olması belâgata hâkim olması sebebiyledir. Şeyh Sâbûnî,
belâgatla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'i beyân ilminin konula-
rını ele alarak *el-İbdâ'u'l-Beyâni fî Kur'âni'l 'Azîm* adlı bir eser
telif etmiştir.

KAYNAKÇA

- Absû, Ömer. “eş-Şeyh el-Âlim el-Müfessir Muhammed Ali es-Sâbûnî”. *Râbitatü Üdebâi’ş-Şâm*. Erişim 21 Aralık 2025. <https://www.odabasham.net/-الشيخ-العالم-المفسر-محمد-علي-الصابوني>
- Acat, Yaşar – Muhammed Teysîr ez-Ziyâdât. *Yabancılar İçin Arap Dili Belagatı*. İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2013.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-fikri’l-Arabî, ts.
- Akdemir, Hikmet. *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*. İzmir: Nil Yayınları, 1999.
- Akkâvî, İn’âm Fevvâl. *el-Mu’cemü’l-mufasssal fî ulûmi’l-belâga*. Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, 1996.
- Akûbî, Îsâ Ali – Ali Said Şetevî. *el-Kâfî fî ulûmi’l-belâgati’l-Arabiyye*. İskenderiye: el-Câmi’atü’l-meftûha, 1993.
- Arpa, Muttalip. “Kur’ân’da Mecâz Tartışmaları ve İbni Teymiyye’nin (728/1327) Mesele’ye Yaklaşımı”. *Akademik Araştırmalar Dergisi* 44 (2010), 173-200.
- Ayyıldız, Mustafa – Hamdi Birgören. *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- Bağış, Mehmet. *Edebî Sanatların Kur’ân-ı Kerîm ve Çağdaş Türk Edebiyatı Açısından Mukâyesesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Bilgegil, M. Kaya. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri: Belâgat*. İstanbul: Endurun Kitabevi, 1989.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat: Beyân-Meânî-Bedî İlimleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi’u’s-sahîh*. nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1990.

- Bulut, Ali. "Arap Edebiyatında Beraât-i İstihlâl Kavramı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/2 (2008), 75-102.
- _____. *Belâgat: Meânî-Beyân-Bedî'*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.
- _____. "Kurân-ı Kerîm'de İtnâb Üslubu (The Style of Itnab in the Qur'an)". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11 (Bahar 2010), 166-213.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-tebyîn*. nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998.
- Cârim, Ali – Mustafa Emîn. *el-Belâgatü'l-vâdiha*. Beyrut: Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye, ts.
- Coşkun, Menderes. *Sözün Büyüsü: Edebî Sanatlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Esrârü'l-belâga*. thk. Muhammed Reşîd Rızâ. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2002.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *et-Ta'rîfât*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşî. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 2007.
- Çağırıcı, Mustafa. "Hakikat". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15/177-180. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Çetiner, Bedrettin. *Fâtîha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006.
- Demir, İbrahim. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi I*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2012.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2010.
- Doğan, Yusuf. "Arap Belagatında el-Leff ve'n-Neşr Sanatı ve Kur'ân'daki Bazı Ayetler Üzerine Bir İnceleme". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/4 (2007), 319-346.
- Durmuş, İsmail. "Kinâye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/34-35. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- _____. "Meânî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/203-206. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- _____. "Mecaz". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/217-220. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- _____. "Mübalağa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/425-427. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- _____. "Seci". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/271-274. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Durmuş, İsmail – İskender Pala. "İstiâre". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/315-318. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Ebû Zeyd, Kerîme Mahmûd. *İlmü'l-meânî: Dirâse ve tahlîl*. Kahire: Mektebetü'l-vehbe, 1988.
- Erdim, Enes. "Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ında Beyân İlminin Yeri". *Hikmet Yurdu* 4/8 (Temmuz-Aralık 2011), 77-96.
- Eren, Cüneyt – Vecih Uzunoğlu. *Hülâsatü'l-belâğa: Arapça Belâgat*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2012.
- Eren, Şadi. *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*. İstanbul: Işık Yayınları, 2001.
- Fadl, Hüseyin Abbas. *el-Belâğa: İlmü'l-me'ânî*. Beyrut: Dâru'l-furkân, 1997.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-Ayn*. Beyrut: Dâru ihyâit-türâsî'l-Arabî, ts.
- Gökçe, Rabia. "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442 / 1 Ocak 1930-19 Mart 2021)". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 20/1 (Haziran 2022), 185-194.
- Gür, Süleyman. *Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Bedî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5/320-321. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- _____. "Berâat-i İstihlâl". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5/470. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

- Hafâcî, İbn Sinân. *Sırrü'l-fesâha*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1982.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhirü'l-belâğa*. İskenderiye: ts.
- Hatîb el-Kazvînî. *et-Telhîs fî ulûmî'l-belâğa*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2009.
- _____. *Telhîs ve Tercümesi*. çev. Nevzat Yanık – Mustafa Kılıçlı – Sadi Çögenli. İstanbul: Huzur Yayınları, ts.
- Îcî, Adudüddin. *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye fî ulûmî'l-belâğa*. nşr. Âşık el-Hüseyn. Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Mısriyye, 1991.
- Kantarıcı, Bekir. “Bekir Kantarıcı’ya Kayınpederi M. Ali Sâbûnî Hocayı Sorduk”. *İnsicam* 2 (Nisan 2021), 88-91.
- Karaçam, İsmail. *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2010.
- Karuko, Semira. *el-Câhız ve Belâgat*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014.
- Kâtibî, Muhammed Adnan. “Muhammed Ali es-Sâbûnî”. *Râbıtâtü'l-Ulemâi's-Sûriyyîn*. Erişim 21 Aralık 2025. <https://islamsyria.com/ar/محمد-علي-الصابوني/الترجم>
- Kocakaplan, İsa. *Açıklamalı Edebî Sanatlar*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2011.
- Külekçi, Numan. *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.
- Mehmed Zihnî Efendi. *el-Kavlü'l-ceyyid fî şerhi ebyâtî't-Telhîs*. İstanbul: y.y., 1304.
- Merâgî, Ahmed Mustafa. *Ulûmü'l-belâğa: el-Beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1993.
- Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke. *el-Belâgatü'l-Arabiyye*. Beyrut: Dâru's-şâmiyye, 1996.
- Muallim Naci. *Istîlâhât-ı Edebiyye*. haz. Alemdar Yalçın – Abdülkadir Hayber. Ankara: Akabe Yayınları, ts.
- “Muhammed Ali es-Sabuni”. *Biyografi.net*. Erişim 04 Mayıs 2015. <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=5470>

“Muhammed Ali es-Sabunî”. *Dünya Bülteni*. Erişim 04 Mayıs 2015.
<http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=habere&ArticleID=25875>

Nüveyrî, Şihâbuddin Ahmed b. Abdilvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûnî'l-edeb*. nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Kahire: el-Müessesetü'l-Mısriyye, 1975.

Özdemir, Ahmet Turan. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsirciliği*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2024.

Özüçalışır, Abdullah. *Muhammed Ali Es-Sabuni'nin "Safvetü't-Tefasir" adlı tefsirinde beyan, meani ve bedi': Fatiha ve Bakara sureleri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Râfî, Mustafa Sâdık. *İ'câzü'l-Kur'ân*. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 2004.

Sâbûnî, Ahmet. “Müellefâtü Muhammed ‘Alî es-Sâbûnî”. *Tafsir* 2/2 (Kasım 2022), 64-83.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *el-İbdâu'l-beyânî*. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 2009.

_____. *Ravâiu'l-beyân fî tefsîri âyâtî'l-ahkâm*. Beyrut: Dâru'l-cıl, ts.

_____. *Safvetü't-tefâsîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 2000.

_____. *Safvetü't-tefâsîr*. çev. Sadreddin Gümüş – Nedim Yılmaz. 7 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.

Sa'deddin et-Teftâzânî. *Muhtasaru'l-meânî*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1960.

Saîdî, Abdülmüteâl. *Buğyetü'l-îzâh li-telhîsi'l-Miftâh fî ulûmi'l-belâga*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-âdâb, 1999.

Saraç, M. A. Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. İstanbul: Gök-kubbe Yayınları, 2014.

Şerîf er-Radî. *Telhîsü'l-beyân fî mecâzâtî'l-Kur'ân*. thk. Ali Muhammed Mukallid. Beyrut: Dâru mektebeti'l-hayât, ts.

Şuhhâde, Ahmed Ersan. *Safvetü't-Tefâsîr'de es-Sâbûnî'nin Tefsîr Metodu*. Nablus: En-Necah Ulusal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Uysal, Selçuk. *Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügatı*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2010.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf*. Beyrut: Dâru ihyâi'l-kütübî'l-Arabiyye, 2012.

_____. *Esâsü'l-belâga*. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 2001.

ÖZET

Bu çalışmamızın amacı Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Safvetü't-Tefâsir* adlı eserini belâgat uygulamaları yönünde incelemektir. Bu sebeple Muhammed Ali Sâbûnî'nin hayatı, eserleri, ilmi şahsiyeti ve tefsir metodu hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Genel olarak belâgat ve fesâhat tanıtılmış Kur'ân-ı Kerîm ve belâgat arasındaki ilişkiden bahsedilmiştir.

Daha sonra belâgat ilmini oluşturan meâni, beyân ve bedî' dallarına göre tasnif edilmiş ve bu ilimler hakkında kısa bilgiler verilmiştir. *Safvetü't-tefâsir*'de yer alan belâgat terimleri klasik ve modern eserler dikkate alınarak tanımları yapılmış, konuyla ilgili olan âyetler *Safvetü't-Tefâsir*'de geçtiği şekliyle sunulmuştur.

Amacımız, Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılması, unutulmaya yüz tutmuş olan belâgat terimlerinin tekrardan hatırlanması ve bu alana küçük bir katkıda bulunmaktır.

Anahtar kelimeler: Belâgat, Meâni, Beyân, Bedî', Safvetü't-Tefâsir, Edebi Sanat.

ABSTRACT

The objective of this study is to examine the book styled "*Safvetü't-Tefâsir (summary of interpretations)*" authored by Muhammad Ali Al Sabuni in terms of applications of eloquence. Therefore brief information was provided as to the life, works, scientific personality and interpretation method of Muhammad Ali Al Sabuni. In general eloquence and fluency were introduced and the relation between the Holy Quran and eloquence were discussed.

Then the branches named meâni (the major principles of oral and written discourse), beyân (the stylistic issues of language) and bedî (dealing with the decorative and argumentative structure of discourse such as contrasts, similes and cinas (jinâs) which constituted eloquence are classified 'according to their branches and brief information about these sciences are given. The eloquence terms included in *Safvetü't-Tefâsir* are defined by considering classical and modern works and the verses on the subject *were* presented as they are written in *Safvetü't-Tefâsir*.

Our objective is a better understanding of the Quran, remembering again the eloquence terms which have sunk into oblivion and making a small contribution to this area.

Keywords: Rhetoric, Me'âni, Beyân, Bedî', Safvetü't-Tefâsir, Literary Art.